

7 КР
117
10

Россин Федерациин эрдэм һуралсалай министерство
Буряадай гүрэнэй университет

Ц.Б. Будаев

Буряад диалектнүүдэй
үгэнүүдые сасуудхаһан толи

Сравнительный словарь
бурятских диалектов

東北大学図書

00040124691

Улаан-Үдэ
Буряадай гүрэнэй университет
2002

Рецензентнүүд
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, профессор
У-Ж. Ш. Дондуков
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, профессор
Л.Д. Шагдаров

Будаев Ц.Б.

Б 903 **Буряад диалектнүүдэй үгэнүүдые сасуудханаан толи.**
– Улаан-Удэ: Буряадай гүрэнэй университетэй хэблэл,
2002. – 252 н. ISBN 5–85213–635–2

Словарь соо авторай буряад нютаг хэлэнүүдээр олон жэл соо суглуулхан материал оробо. Эрдэмтэ болбол Буряад оронойнгоо бүхы районуудаар, мүн округуудаар ябажа, нютаг хэлэ шэнжэлхэн байна.

Энэ ном лингвистнүүдтэ, диалектологуудта, студентнэртэ, мүн буряад арадай түүхээр бүхы нонирхогшодто туһатай байха гэжэ найданабди.

Будаев Ц.Б.

Б 903 **Сравнительный словарь бурятских диалектов.** –
Улан-Удэ: Издательство Бурятского госуниверситета,
2002. – 252 с. ISBN 5–85213–635–2

В словарь включен материал, собранный автором в течение многих лет изучения бурятских диалектов. Данные записаны во всех регионах этнической Бурятии.

Издание адресовано лингвистам, диалектологам, студентам и всем, кто интересуется историей бурятского народа

ОРОЛТО
ПРЕДИСЛОВИЕ

Энэ словарь (толи) иимэ темэнүүдээр зохёогдонхой.
Словарь состоит из следующих тематических разделов.

I. Пуудал байдалда хабаатай үгэнүүд

Бытовая лексика

Гэр байрын, газаагуурхи барилгын нэрэнүүд
Названия жилищ и строений
Гэрэй зөөри хэрэгсэлэй нэрэнүүд
Названия домашней утвари
Эдээ хоолой нэрэнүүд
Названия пищи
Гутал, хубсаһа гэхэ мэтын нэрэнүүд
Названия одежды, обуви и т.д.

II. Зэр зэмсэгтэ хабаатай үгэнүүд

Названия орудий труда

III. Харгыда ябаха хэрэгсэлнүүдэй нэрэнүүд

Названия средств передвижения

IV. Сабшалан, таряалангай нэрэнүүд

Лексика полеводства

V. Гэрэй амитадай нэрэнүүд

Названия домашних животных

VI. Элдэб амитадай нэрэнүүд

Названия живых существ

VII. Байгаалийн үзэгдэлнүүдэй нэрэнүүд

Лексика природы

VIII. Түрэл гаралай нэрэнүүд

Термины родства

IX. Хүнэй бээдэ хабаатай үгэнүүд

Названия частей тела человека

X. Юумэнэй үйлэ, шанар гэхэ мэтын нэрэнүүд

Названия действий, качеств и т.д.

Бүлэг бүлэгүүд соогоо үгэнүүдын иимэ гуримаар хубаари-
лагдаба: түрүүшээр литературна үгэнүүд ород оршуулгатайгаар
үгтэбэ, удаань эдэ литературна үгэнүүдтэ удхаараа таараха бу-
рьяад диалектнүүдэй үгэнүүд иигээд харуулагдана:

нутри каждого раздела слова группируются в следующем же: сначала приводятся бурятские литературные слова с их им переводом, затем даются соответствующие им словари-диницы из бурятских диалектов, расположенных в такой довательности:

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

неудинский (нижнеудинский)
йр-Унгын (аларо-унгинский)
кэнэй (тункинский)
н (окинский)
аминай (закаменский)
хоной (боханский)
рэд-Булгадай (эхирит-булагатский)
угай (качугский)
оной (ольхонский)
гажанай (баргузинский)
гал-Хударын (байкало-кударинский)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ин (хоринский)
нын (еравнинский)
райн (заиграевский)
н (агинский)
үүрэй буряадай (бичурских бурят)
үүрэй ашабгадай (бичурских ашебагатов)
сар-Шэбэрэй (мухор-шибирский)
ргалжанай (шаргалжинский)
то Сэлэнгын (северноселенгинский)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

гоолнуудай (цонгольский)
айн ашабгадай (алтайских ашебагатов)
туулнуудай (сартульский)
инигануудай (хамниганский)
ной хамнигануудай (ононских хамниганов)
илхын хамнигануудай (шилкинских хамниганов)

I. ПУУДАЛ БАЙДАЛДА ХАБААТАЙ ҮГЭНҮҮД БЫТОВАЯ ЛЕКСИКА

Гэр байрын, газаагуурхи барилгын нэрэнүүд

Названия жилищ и строений

Байшан

Изба

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	гэр
Алайр-Унгын	соол, тура, гэр
Түнхэнэй	соол
Ахын	гэр, соол
Захааминай	гэр, соол, байшан
Боохоной	тура, соол
Эхирэд-Булгадай	тура
Качугай	тура, махтар, гэр, гооронсо
Ойхоной (Ольхоной)	гэр, тура
Баргажанай	ород гэр, байсан
Байгал-Хударын	гэр, зимлеэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	байшан, байшан гэр, зэмбее
Яруунын	байшан
Загарайн	гэр, үгэлэй гэр, байшан гэр
Агын	гэр, байшан гэр
Бэшүүрэй буряадай	гэр, зэмдее
Бэшүүрэй ашабгадай	байшан
Мухар-Шэбэрэй	байшан гэр, дулаан гэр
Шаргалжанай	зэмбее (зэмэеэ)
Хойто Сэлэнгын	гэр, байшан гэр, байшан

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	гэр, байшан гэр, байшан
Алтайн ашабгадай	дзэмэеэ

Зартуулнуудай гэр
Хамнигануудай гэр, үгөлөй гэр

Модон гэр
Деревянная юрта

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	балгааһан
Алайр-Үнгын	балгааһан, гэр, модон гэр
Гүнхэнэй	гэр, модон гэр
Ахын	гэр
Захааминай	гэр, барайд гэр, зуһалан
Боохоной	гэр, модон гэр, булгааһан
Эхирэд-Булгадай	гэр, һөрэ, модон һөрэ
Качугай	барайд гэр, һөрэ
Ойхоной	һүрэ, бурайд гэр; нажари гэр
Баргажанай	бурайд гэр
Байгал-Хударын	гэр, бурайд гэр

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	модон гэр
Яруунын	модон гэр
Загарайн	модон гэр, зоһолон гэр
Агын	зуһалангай гэр
Бэшүүрэй бурядай	модон гэр
Бэшүүрэй ашабгадай	модон гэр
Мухар-Шэбэрэй	модон гэр
Шаргалжанай	гэр, зоной гэр
Хойто Сэлэнгын	һөрө, һөрөн гэр, һүрөн гэр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	модон гэр, сүрөн гэр, балгас
Алтайн ашабгадай	гэр, заримдаа: модон гэр
Сартуулнуудай	балгоос, балгос
Ононой хамнигануудай	дзусланай гэр
Шиилхын хамнигануудай	гэр

Поол (оёор)
Пол

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	поол
Алайр-Үнгын	оёор, поол
Түнхэнэй	оёор
Ахын	оёор
Захааминай	оёор, хаа-яа: палааха, палаашха
Боохоной	лаабси, алаабси
Эхирэд-Булгадай	алаабхи, алаабша
Качугай	поол
Ойхоной	поол
Баргажанай	оёор, хаа-яа: поол
Байгал-Хударын	поол

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	палааха, палаанха, поол
Яруунын	палааха, шала
Загарайн	палааха, палаанха
Агын	палааха, шала
Бэшүүрэй ашабгадай	палааха, поол
Мухар-Шэбэрэй	палааха, поол
Шаргалжанай	поол
Хойто Сэлэнгын	поол, заримдаа: палааха

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	поол, палааха, палаахи
Алтайн ашабгадай	поол
Сартуулнуудай	поол
Хамнигануудай	поол, палааха, хаа-яа: шала

Потолоог (үһээ)
Потолок

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

жнеудинскын	потолоог (потлоог)
айр-Үнгын	үһээ
нхэнэй	үһээ
ын	үһээ
хааминай	потолоог, потлоог, заримдаа: үһээ
охоной	үһээ, потлоог
ирэд-Булгадай	үһээ, үһөө
чугай	үһээ, үһеэ
ихоной	үһээ, хаа-яа: потлоог
ргажанай	үһээ, үһөө, потолоог, үһеэ
йгал-Хударын	потолоог, үһеэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

эриин	дээдэ палааха, потлоог
руунын	хабхаг, дээдэ палааха, потлоог (Исинга)
гарайн	дээдэ палааха
гын	потлоог
эшүүрэй бурядай	потлоог
эшүүрэй ашабгадай	потлоог
Гухар-Шэбэрэй	дээдэ палааха, заримдаа: дээдэ поол
Таргалжанай	потлоог
Хойто Сэлэнгын	потлоог

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	потлоог
Алтайн ашабгадай	потлоог
Сартуулнуудай	потлоог
Хамнигануудай	потолоог, потлоог

Маатинса

Матица

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	мааткэ, матняаг
Алайр-Үнгын	нюрга модон, маатка, митнаа
Гүнхэнэй	митнаа, матняа

Ахын	митнаа, матняа
Боохоной	нюрган, нюрга модон
Эхирэд-Булгадай	митнаа, питнаа
Качугай	митнаа, митлаа
Ойхоной	маатинса, матняа, нюрга модон
Баргажанай	нюрга модон
Байгал-Хударын	маатинса, маатха

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	маатинса, маатница, маатха, бүрүүс
Яруунын	маатинса
Загарайн	маатинса
Агын	маатха
Бэшүүрэй бурядай	матняа
Бэшүүрэй ашабгадай	матняа
Мухар-Шэбэрэй	маатха
Шаргалжанай	матняа
Хойто Сэлэнгын	маатинса, маатинца, майтанца, ноё(н) модо

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	матняа, ноён модо
Алтайн ашабгадай	матняа
Сартуулнуудай	матняа
Хамнигануудай	маатка

Гэрэй орой

Крыша дома

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	кушалга
Алайр-Үнгын	орай
Гүнхэнэй	хушалта
Ахын	тёоса, хёоса
Захааминай	хушалта, хушалга, гэрэй орой
Боохоной	крышэ, хушалга
Эхирэд-Булгадай	хушалга

угай	хушалга, дараанса
оной	хушалга
тажанай	дараанса, һөр, гэрэ һөр
гал-Хударын	хушалга

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ийн	армаг, гэрэй хушалта, гэрэй орой
унын	хушалта
райн	үһээ (Горхон), арамаг (армаг), гэрэй армаг, гэрэй хушалта, орой. В селах Тарбагатай, Сундулга Заиграевского района различают арамаг – крыша до- ма (в целом) и хушалта – кровля, по- крытие (часть крыши); у бичурских ашебагатов хушааһа – кровля, чоосон хушааһа – кровля из теса, дараансан хушааһа – кровля из дранья

ин	гэрэй хушалта
үүрэй бурядай	орой
үүрэй ашабгадай	орой, хушааһа – покрытие крыши
кар-Шэбэрэй	орой, хушалта
ргалжанай	бэтээлгэ, гэрэй бэтээлгэ, орой, гэрэй орой
йто Сэлэнгын	хушалга (Сутой), орой, гэрэй орой. В с. Бургастай Селенгинского района слово хушалга означает «кровля, покрытие» (у крыши), а сама крыша называется гэрэй орой

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

нгоолнуудай	орой, гэры орой, хүчаас, хүчаа, хүчалга
гайн ашабгадай	бүтээлгэ, бэтээлгэ, хаа-яа: орой
ртуулнуудай	хүчалга, орой, гэры орой
оной хамнигануу-	хүчалга, орой
и	
илхын хамнига-	крышэ, крииши
дай	

Сонхо

Окно

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн	шабаагар, шыбаагар
Алайр-Үнгын	шагаабар, шабаагар, шубаагар
Түнхэнэй	шабаагар, шагаабар
Ахын	шагаабар
Захааминай	шагаабар
Боохоной	шагаабар
Эхирэд-Булгадай	шагаабар
Качугай	шагаабар
Ойхоной	шагаабар
Баргажанай	сонхо, шагаабар
Байгал-Хударын	шабаагар, шагаабар

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	онгоошко, сонкхо
Яруунын	онгоошко
Загарайн	онгоошко, сонкхо
Агын	сонхо, онгоошко – отверстие (окошечко в деревянной юрте: зуһалангай гэрэй – в летней юрте (Могойтуй, Хара-Шибирь Агинского автономного округа)
Бэшүүрэй бурядай	сонкхо
Бэшүүрэй ашабгадай	онгоошко; онгоошкоо онгойлгохо – открывать окно (Донда-Киреть)
Мухар-Шэбэрэй	онгоошко, сонхо
Шаргалжанай	онгоошко, сонхо
Хойто Сэлэнгын	сонхо, сонкхо, заримдаа: онгоошко, онгоошко

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	онгоошко, цонхо, цонкхо
Алтайн ашабгадай	онгоошко. Жители с. Алтай, переселив- шиеся сюда в 1931 году из соседнего с. Дунжо Красночикойского района гово-

гуулнуудай рят: *сонхо*
 цонхо, онгоошко
 ной хамнигануу- цонкхо

лхын хамнига- үкөөшкө
 ай

Таһалга
Перегородка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
 В западных говорах:

неудинскын	тагалга ¹ , забооркэ (Кушун), забооркэ, <i>хаа-яа</i> : таһалга (Мунту-Булук)
йр-Үнгын	таһалга, коомното
хэнэй	таһаг, таһалга
ин	таһалга
аминай	таһалга
хоной	таһалга
рэд-Булгадай	таһалга
угай	таһалга, хүшэгэ (Босогол)
оной	таһалга
гажанай	таһалга (Ярикта, Кучегер), хүтээ (Ба- рагхан). В с. Баянгол <i>хүтээ</i> обозначает <i>перегородка</i> , а <i>таһалга</i> – <i>комната</i>
гал-Хударын	таһалга

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
 В восточных говорах:

риин	таһалга, завоор
унын	таһалга
арайн	таһалга
лн	таһалга, таһаг
үүрэй бурядай	таһалга
үүрэй ашабгадай	таһалга
хар-Шэбэрэй	таһалга
ргалжанай	завоор (зобоор), таһалга
йто Сэлэнгын	таһалга

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
 В южных говорах:

Цонгоолнуудай	үрөө, үрөө, тасалга, таслаг, дзавоор
Алтайн ашабгадай	үрөө
Сартуулнуудай	тасолго, таслог, тасалга, таслаг
Хамнигануудай	таслаг: 1) перегородка, 2) комната (Мангут)

Пезшэн
Печь

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
 В западных говорах:

Нижеудинскын	соол
Алайр-Үнгын	соол, шабар соол, ехэ соол, пезшэ, шабар пезшэ
Түнхэнэй	пезшэ
Ахын	пезшэ
Захааминай	пезшэ
Боохоной	соол, бээжэ
Эхирэд-Булгадай	пезшэ, бээжэ (бээжэ)
Качугай	пезшэ (пезсэ)
Ойхоной	пезшэ, бээжэ
Баргажанай	бээжэ, пээшэ, в с. Арзгун молодёжь произносит также и <i>пезшэн</i>
Байгал-Хударын	пезшэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
 В восточных говорах:

Хориин	пезшэн, ород пезшэн
Яруунын	пээшэн, <i>хаа-яа</i> : пезшэн
Загарайн	пезшэн, пээшэн
Агын	пезшэн, пээшэн
Бэшүүрэй бурядай	пезшэн, пээшэн
Бэшүүрэй ашабгадай	пезшэн, пезшэнгэй үүдэ – дверца печи (Донда-Киреть)
Мухар-Шэбэрэй	пээшэн, ушааг
Шаргалжанай	пээшэ, в с. Тулхутуй различают <i>пээшэ</i> – глиняная печь, <i>кирпиисэн пээшэ</i> –

Хойто Сэлэнгын пээшэ, пээшэ, пээшэн

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	пээчэн, пээчэн, пээчэ, пээч
Алтайн ашабгадай	пээшэн, пээшэ
Сартуулнуудай	пээчэн, пээчэн, пээч
Хамнигануудай	пээч, пээчэ, пээчэн

Плитаа

Плита

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	плитаа
Алайр-Үнгын	пилтаа, пильтаа, пшитаа
Түнхэнэй	пильтаа, пильтааг, ушааг
Ахын	пилтаа, хаа-яа: заахан пээшэ
Захааминай	шэрэм, ашааг, хандза, гуламта
Боохоной	пилтаа, платаа
Эхирэд-Булгадай	билтаа, пильтаа (платаа)
Качугай	платаа, пилтаа
Ойхоной	пилтаа, пилтааг
Баргажанай	пилтаа
Байгал-Хударын	пэлитаа, пильтаа

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	пилтаа, ушааг
Яруунын	ушааг
Загарайн	пилтаа
Агын	ушааг, пээшэ
Бэшүүрэй ашабгадай	ашааг
Мухар-Шэбэрэй	ашааг, шэрэм, пилиитхэ
Шаргалжанай	пильтаа
Хойто Сэлэнгын	ханза, шэрэм

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	ачааг, учааг, шэрмэ, шэрэм, хандза
---------------	------------------------------------

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай
Хамнигануудай

шэрэмэ, заримдаа: пэлитаа
ачааг, учааг, хандза
пильтаа, ачааг

Түмэр пээшэн

Железная печь

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	түмэр соол
Алайр-Үнгын	сан соол, сан пээшэ, төмөр (слово сан в западнобурятских говорах означает «жесть», төмэр – «железо»)
Түнхэнэй	яндан
Ахын	яндан
Захааминай	түмэр шэрэм, түмэр зууха
Боохоной	сан соол, түмэр соол, түмэр пээшэ
Эхирэд-Булгадай	түмэр пээшэ (түмэр пээсэ)
Ойхоной	түмэр пээшэ, түмэр бээжэ
Баргажанай	түмэр (төмөр), бээжэ (пээшэ)
Байгал-Хударын	сан пээшэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	түмэр пээшэн
Яруунын	түмэр пээшэн, түмэр пээшэн
Загарайн	түмөр (түмэр) пээшэн (пээшэн)
Агын	түмэр пээшэ, түмэр пээшэн
Бэшүүрэй ашабгадай	түмэр пээшэн
Мухар-Шэбэрэй	түмэр пээшэн
Шаргалжанай	түмөр пээшэ, галаанха
Хойто Сэлэнгын	түмөр (түмэр) пээшэ (пээшэн), түмэр шэрэм

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	түмөр (түмэр) пээчэн
Алтайн ашабгадай	төмөр пээшэ (төмөр пээшэн), алт-аш. зууха (дзууха) – круглая железная бочка

угуулнуудай

пээшэн

Үрхэ
Дымоходная труба

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

жнеудинскийн үрхэ, үркө
айр-Үнгын өрхэ
нхэнэй ходоог
ын үрхэ
хааминай түмөр хоолой – железная труба, боро
хоолой – кирпичная труба (Улекчин).
Кирпиис хийдэг шороо боро гэдж нэр-
тэй – глина, из которой делают кирпи-
чи, называется (у нас) «боро». (Инфор-
мант Р.Д. Очиров, 1883, сартул). В с.
Далахай – то же: *түмөр хоолой* – же-
лезная труба, *боро хоолой* – кирпичная
труба
дохоной сан үрхэ, түмэр үрхэ – железная труба,
труба (уст. үрхэ) – дымоход (Сайгуты)
хирэд-Булгадай сорга (сорго), төмөр сорго – железная
труба, шабаал – кирпичный дымоход
ачугай сорга (сорго), төмөр сорго – железная
труба, шабаал – кирпичный дымоход
йхоной үрхэ
аргажанай үрхэ: 1) железная труба, 2) кирпичный
дымоход (Ярикта, Кучегер). В сёлах
Барагхан (Саранхур), Арзгун желез-
ную трубу называют 1) *түмэр хоолой*,
кирпичный дымоход; 2) *хоолой*
айгал-Хударын турваа – железная труба, өрхэ, шуваал
– кирпичный дымоход (чувал). В с.
Корсаково *сан үрхэ* – железная труба,
үрхэ – кирпичный дымоход

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

түмэр хоолой – железная труба, хоолой

Яруунын
Загарайн

Агын
Бэшүүрэй буряадай

Бэшүүрэй ашабагадай

Мухар-Шэбэрэй
Шаргалжанай

Хойто Сэлэнгын

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай

Алтайн ашабагадай

Сартуулнуудай

Хамнигануудай

– кирпичная труба
хоолой, пээшэнгэй хоолой
хоолой: 1) железная труба, 2) кирпич-
ный дымоход (Наран, Тарбагатай, Эр-
хирик). Ср. түмэр хоолой – железная
труба, хоолой – кирпичный дымоход
хоолой
түмөр хоолой – железная труба, шу-
ваала – кирпичный дымоход
турваа – железная труба,
шуваал – кирпичный дымоход
хоолой, пээшэнэй хоолой
турваа – железная труба, шуваал (шу-
баал) – кирпичный дымоход
түмөр хоолой – железная труба, хоолой,
пээшын хоолой, кирпиисэн хоолой –
кирпичный дымоход, *заримдаа*: үрхэ 1)
железная труба, 2) кирпичный дымоход

турваа – железная труба, чуваал – кир-
пичный дымоход: «кирпиисээр хийснээ
чуваал гэдэг» – (дымоход) из кирпи-
чей называют «чувал» (Большелуг),
түмөр хоолой – железная труба, хо-
олой, пээшын (пээшын) хоолой – кир-
пичный дымоход, яндан – труба желез-
ной печи (Цаган-Челутай), сорго –
труба (Энхэ-Тала Кяхтинского района)
турваа – железная труба, быивэд –
кирпичный дымоход; «төмөрөөр
хэһэнийн турваа гэхэ, тирпиисээр
хэһэнийн быивэд гэхэ» – сделанное из
железа называется «турваа», сделанное
из кирпича – быивэд (Алтай)
яндан, турваа, хоолой – железная тру-
ба; чуваал – кирпичный дымоход
турваа

Шэбхэ Крючок

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

ижнеудинскын	күшүлгүр, крjучоог – железный крjучок двери
лайр-Үнгын	хүшүүргэ, хөшөлгө: 1) металлический крjучок 2) деревянная заложка
үнхэнэй	хүшэлгэ
хын	хүшэлгэ, заримдаа: шэбхэ
ахааминай	гохо – железный крjучок, шэбхэ – деревянная задвижка двери (Далахай). В селе Улекчин, наоборот, гохо означает – железный крjучок, шэбхэ (или модон шэбхэ) – деревянная заложка: «Үүдээ шэбхэдэ – заложь дверь деревянной заложкой» (Улекчин, информант из рода һойһо). Ср. тээг – металлический крjучок, хүшөлгө – деревянная заложка (Улекчин, информант из сартульского рода)
зоохоной	хүшүүргэ (үүдни хүшүүргэ), хүшэлгэ – деревянный крjучок
Эхирэд-Булгадай	үүдни гохо (Капсал, Алужино, Булуса), үүдын тэртэ (Хиртой) – металлический крjучок двери
Качугай	гохо шэбхэ, шэбхэ, сулюуса – крjучок двери
Эйхоной	шэбхэ, шэбхэлгэ, гохо, замаг – железный крjучок двери, тэртэ – деревянная заложка
Баргажанай	шэбхэ – железный крjучок двери, тэртэ – деревянная заложка (Барагхан). Ср. шэбхэ: 1) железный крjучок, 2) деревянная заложка (Ярикта, Кучегер, Арзгун)
Байгал-Хударын	гохо – железный крjучок, шэбхэлгэ, заложка – деревянная заложка (Ранжурово). Ср. шэбхэ: 1) железный

крjучок, 2) деревянная задвижка (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	шэбхэ, түмэр шэбхэ: 1) металлический крjучок двери; 2) шэбхэ, модон шэбхэ – деревянная заложка (Ашанга). Ср. шэбхэ – железный крjучок двери; деревянной заложкой не пользуются (Хоринск, Кодунский Станок)
Яруунын Загарайн	шэбхэ, үүдэнэй шэбхэ шэбхэ: 1) железный крjучок; 2) деревянная заложка двери
Агын	шэбхэ: шэбхэдэхэ – заложить дверь на крjучок (Цаган-Олы)
Бэшүүрэй буряадай	шэбхэ: 1) железный крjучок; 2) здесь нет деревянной заложки
Бэшүүрэй ашабгадай Мухар-Шэбэрэй	шагта шахта (Цолга), шэбхэ (Зангин, Галтай) – крjучок двери
Шаргалжанай Хойто Сэлэнгын	шагта тээг (тээгэ): 1) металлический крjучок, 2) деревянная заложка. В с. Жаргалантуй различают: тээг – металлический крjучок, шэбхэ – деревянная заложка

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	тээгэ (тээг): 1) железный крjучок, 2) деревянная заложка. В с. Табангут деревянная заложка называется <i>онис</i>
Алтайн ашабгадай	шагта – дверной крjучок
Сартуулнуудай	тээг
Хамнигануудай	төөг – крjучок двери, заложко – деревянная заложка (Делюн); шэбхэ – дверной крjучок (Дээдэ Тургэ Оло-виннинского района)

Таг
Полка

Баруун буярадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	поолкэ. Ср. таг – шкаф с полочками (Кушун, Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	таг
Үнхэнэй	таг
ахааминай	таг
юохоной	таг
Эхирэд-Булгадай	данхай, в с. Большое Голоустное полка называется <i>хаяа</i>
Сачугай	таг, данхай
Ойхоной	данхай
Заргажанай	данхай, <i>заримдаа</i> : таг
Зайгал-Хударын	данхай

Зүүн буярадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	адяар
Яруунын	адяар
Загарайн	адяар, адьайр
Бэшүүрэй буярадай	адайр
Бэшүүрэй ашабгадай	таг
Мухар-Шэбэрэй	адайр, адьайр, таг
Шаргалжанай	таг
Хойто Сэлэнгын	таг, поолхо, эндэр (Жаргалантуй), поолхо, таг (Тахой), поолхо, полко (Сутой, Харгана), данхай (Оронго, Доодо Ивалга)

Урда буярадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	таг, поолко (поолхо)
Алтайн ашабгадай	таг
Сартуулнуудай	эндэр (Инзагата), таг (Улзар)
Ононой хамнигануудай	таг (Ульхун-Парти, Тарбалжи)
Шиилжын хамнигануудай	поолко (Делюн)
пай	

Үлгэсэ

Вешалка (настенная)

Баруун буярадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	нобой (нобьой), везшэлкэ, үлгүүр
Алайр-Үнгын	нобоэ (Шараты, Тангуты, Бутукей), нобёо, үлгээшэ, везшэлкэ (Керболка), үлгэбшэ (Одинск)
Түнхэнэй	үлгөө, үлгэсэ (Абаш. РО)
Ахын	үлгөө
Захааминай	үлгөө, <i>заримдаа</i> : везшэнкэ
Боохоной	үлгүүр
Эхирэд-Булгадай	наднаг
Качугай	наднаг
Ойхоной	үлгээсэ, раньше называли <i>наднаг</i> (Халгай), везшэлкэ (Онгурен)
Байгал-Хударын	гохо, үлгэбшэ (Ранжурово), везшэлкэ (Корсаково)

Зүүн буярадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	үлгэсэ
Яруунын	үлгэсэ
Загарайн	үлгөсө, үлгэсэ
Агын	үлгэсэ
Бэшүүрэй буярадай	үлгэсэ, үлгөсө
Бэшүүрэй ашабгадай	үлгэсэ
Мухар-Шэбэрэй	үлгэсэ (өлгөсө)
Шаргалжанай	үлгөсө, үлгөө
Хойто Сэлэнгын	үлгүүр

Урда буярадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	үлгүүр, в отдельных сёлах (Кудара-Сомон, Цаган-Челутай) – үлгөө
Алтайн ашабгадай	үлгүүр, <i>заримдаа</i> : үлгөө, <i>хаа-ганса</i> : везшэлкэ (Алтай). Бывшие жители села Дунжо Красночикойского района, переселившиеся в Алтай в 1931 г., говорят <i>өлгөсө</i>

Бүтүү

Петля-вешалка, пришитая к одежде

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн	бүшэ, үлгүүр
Алайр-Үнгын	түдэгэ (Шараты), үлгөөшэ (Кукунор)
Ахын	үлгөө, үлгүүр
Захааминай	үлгөө, бүтүү
Боохоной	үлгүүр
Эхирэд-Булгадай	үлгэсэ
Качугай	үлгэбшэ (үлгээбшэ), түдүүли
Ойхоной	үлгэбшэ
Баргажанай	үлгээсэ (Ярикта, Саранхур, Кучегер), түнгэ (Алла)
Байгал-Хударын	түдүүле, үлгэбшэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	бүтүү, ооһор
Яруунын	бүтүү, үлгэсэ
Загарайн	үлгөсө (Нарин, Сундалга), үлгэсэ (Эр- хирик), бэшэ (Дархита), бишэ (Тарба- гатай), түдүүли (Шэнэнхэтэ)
Агын	үлгэсэ
Бэшүүрэй буряадай	бүтүү
Бэшүүрэй ашабгадай	үлгөсө
Мухар-Шэбэрэй	үлгэсэ, өлгөсө
Шаргалжанай	үлгөө, бүтүү, бешэлкэ
Хойто Сэлэнгын	үлгүүр, бүтүү; бэшэ (Сутой)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	пештли (Гужиртуй), үлгүүр (в боль- шинстве сёл)
Алтайн ашабгадай	битүү
Сартуулнуудай	үлгүүр (үльгүүр)
Ононой хамнигануудай	өлгөцө
Шиилхын хамнигануу- лай	везилкэ (Делюн)

Хэрэлсээ

Крыльцо

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн	кырынсээ (крынсээ, крынцээ, крым- сээ), гэшкүүр – приступка крыльца
Алайр-Үнгын	хэрэнсээ, гэшхүүр
Түнхэнэй	гэшхүүр
Ахын	гэшхүүр
Захааминай	гэшхүүр (гэшкүүр), хэрэлсээ (хэрэн- цээ)
Боохоной	хэрэнсээ
Эхирэд-Булгадай	хэрэнсээ
Качугай	гэшхүүр (Байша), хэрэнсээ (Босогол)
Ойхоной	хэрэнсээ
Баргажанай	хэрэнсээ (хэринсээ)
Байгал-Хударын	гышкүүр (Корсаково), гышкүүр, хэ- рэнсээ (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	гэшхүүр, хэрэнсээ (хэрэлсы, хэрэмсы, хэрэлцээ)
Яруунын	хэрэлсээ (хэрэлсы)
Агын	хэрэлсы, хэрэлсээ
Бэшүүрэй буряадай	гэшкүүр
Бэшүүрэй ашабгадай	гэшкүүр, хаа-яа: хэрэлсээ
Мухар-Шэбэрэй	гэшхүүр, хэрэлсээ
Шаргалжанай	гэшкүүр
Хойто Сэлэнгын	гэшхүүр, хэрэлсээ (хэрэлцээ, хэрэнцээ)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хэрэнцээ (крыльцээ), гэшкүүр, гэры гэшкүүр
Алтайн ашабгадай	хэрэлцээ
Сартуулнуудай	хэрэлцээ (хирэлцээ)
Хамнигануудай	кэрэлцээ

Гэшхүүр

Лестница (приставная)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	абрюулга
Алайр-Үнгын	абаруулга (абарюулга), гэшхүүр
Түнхэнэй	гэшхүүр
Ахын	гэшхүүр, дамжуур
Захааминай	гэшхүүр, тавюур
Боохоной	дамжуурга
Эхирэд-Булгадай	дамжуурга
Ойхоной	дамжуур
Баргажанай	дамжуур, гэшхүүр
Байгал-Хударын	дамжуур

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	гэшхүүр
Яруунын	гэшхүүр
Загарайн	гэшхүүр
Агын	гэшхүүр
Бэшүүрэй бурядай	гэшхүүр (гэшхүүр)
Бэшүүрэй ашабгадай	гэшхүүр
Мухар-Шэбэрэй	гэшхүүр, дамжуур
Шаргалжанай	леэсэнцэ
Хойто Сэлэнгын	гэшхүүр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	гэшхүүр (гэшхүүр), шата модо, шата, хаа-яа: дамжуур, дамжуурга. В с. Гужиртуй Кяхтинского района – <i>леэсэнцэ</i>
Алтайн ашабгадай	леэсэнцэ (Алтай); дамжуур (переселенцы из с. Дунжо Красночикойского района Читинской области)
Сартуулнуудай	гэшхүүр, шата
Хамнигануудай	гидкүүр (Ульхун-Парти), <i>леэсницэ</i> (Нарин-Тальца)

Саха

Колодезный журавль

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	не известно
Алайр-Үнгын	гонзоли (Нельхай), худайи гонзоли (Хамхар), хургы (Бутукей)
Түнхэнэй	гонзоли (Черемисов)
Ахын	отсутствует слово
Захааминай	норуу
Боохоной	гонзоли (Обуса), худайа урга (Готол I), худага ондорго (Хоргёлок). См.: РО БФ СО РАН, №1755.
Эхирэд-Булгадай	худага ондорго (Кударейка), худага жэрбээс (Зады, бур. Дурлай), худага тээг (Кукунут, бур. Хүхэнэ)
Качугай	нет журавля колодца
Ойхоной	ёнжоло
Баргажанай	дүүжэ: 1) журавль колодца, 2) шест колодца (Ярикта, Барагхан, Арзгун). В с. Кучегер нет колодцев (там много целебных источников – аршанов)
Байгал-Хударын	йонзоло (Хандала), жарбээц, худага жарбээц (Ранжурово, Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	саха
Яруунын	дүүжэн (Исинга)
Загарайн	саха, ходогой саха
Бэшүүрэй бурядай	ургаали
Бэшүүрэй ашабгадай	не известно
Мухар-Шэбэрэй	гүлы
Шаргалжанай	жеребезц
Хойто Сэлэнгын	худагай дүүшхэ (Бургастай), дүүжэгэ (Сутой), жэрвээс (Оронго, Хурамша)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Донгоолнуудай
Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

адзарга модо, дүүджэг
адзарга модо
адзарга модо, дүүджэг

Худагай столб
Столб колодца

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	стоолбэ, тулага
Алайр-Үнгын	остоолба (Бутукей)
Ахын	не известно (там нет колодцев)
Захааминай	ходогуи стоолбо (остоолво)
Боохоной	худага бааба
Эхирэд-Булгадай	худага бааба
Качугай	не известно
Ойхоной	бахана, остоолбо
Баргажанай	бахана
Байгал-Хударын	худагай сэрэгэ (Корсаково), сэрэгэ (Хандала)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	остоол; остоолбо (по селам)
Яруунын	остоолво
Загарайн	остоол, сахын остоол
Бэшүүрэй бурядай	остоол (Шанага)
Бэшүүрэй ашабгадай	худагай остоолво
Мухар-Шэбэрэй	остоол
Шаргалжанай	остоолбо
Хойто Сэлэнгын	остоолво (остоолбо)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	остоолво (остоолбо), цаха. В с. Табан-гуты – багана, баабка, остоолбо
Алтайн ашабгадай	ходогой сэрэгэ, ходогой стоолбо
Сартуулнуудай	остоолво (остоолбо), цахо, саха (Ин-загата)
Ононой хамнигануудай	остоол

Шүргэн хашаа
Изгородь из прутьев

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	күрээ – плетень; чистokoол – частокол
Алайр-Үнгын	шэбээ
Түнхэнэй	не известно
Боохоной	гүрэмэл хүрээ
Эхирэд-Булгадай	гүрэмэл хүрээ
Качугай	гүрэмэл хүрээ
Ойхоной	харша хүрээ (Качериково), шүргэ күрээ (Нарин-Хунта) – частокол
Баргажанай	хүрээ
Байгал-Хударын	хүшэмэл хүрээ – плетень, шастикоол – частокол (Ранжурово), хөшөмөл хүрээ – плетень; шатхоол – частокол (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	гүрэмэл – плетёнка, шүргэ – частокол
Яруунын	шүргэ хорой, шүргэ – частокол
Загарайн	бургааһан хорой, шүрэгэ (шүргө) – частокол
Агын	гүрэмэл хорёо – плетень, хүшэмэл хорёо – частокол
Бэшүүрэй бурядай	здесь нет таких изгородей
Бэшүүрэй ашабгадай	шүргэ, шүргэн хашаа – частокол
Мухар-Шэбэрэй	бургааһан хорой – изгородь из прутьев, шүргө – частокол
Шаргалжанай	шүргэн хашаа
Хойто Сэлэнгын	шүргэ хашаа, шүргэ, бургааһан хашаа, гүрэмэл хашаа

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	гүрөмөл хашаа – плетень, шүрөгө (шүргө)
---------------	---

Сартуулнуудай	шөргөн хашаа – частокол шүргө (шүрүгү) – частокол; гүрөмөл – плетень
Ононой хамнигануу- дай	көшөмөл хашаа – частокол
Пиилхын хамнигануу- дай	бургаасун корез – плетень, күшигэ – частокол

Гадахан
Кол (для изгороди)

Баруун бурядуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	капшалга, бакханаг
Алайр-Үнгын	хабшалга, шоро
Түнхэнэй	хабшалга, пахалаашха, хаднаг
Ахын	хабшалга
Захааминай	хабшалга
Боохоной	хабшалга, шоро
Эхирэд-Булгадай	шоро, хамналга
Качугай	хабшалга, хамналга
Ойхоной	хабшалга, хаднаг
Баргажанай	хабшалга
Байгал-Хударын	хаднаг, колоснииг

Зүүн бурядуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	хаднаг
Яруунын	хаднаг
Загарайн	хаднаг
Агын	гатахан, гасуу
Бэшүүрэй бурядай	гасуу
Бэшүүрэй ашабгадай	хаднаг
Мухар-Шэбэрэй	хаднаг
Шаргалжанай	хаднаг
Хойто Сэлэнгын	гадаха, гадахан (по сёлам)

Урда бурядуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Алтайн ашабгадай	хаднаг
Сартуулнуудай	гадос (гадосо)
Ононой хамнигануудай	гасуу (с. Верхняя Турга Оловяннин- ского района Читинской области. – Информант хамниган)
Шиилхын хамнигануу- дай	гатосо, гатахо (гатахо)

Малай байра
Помещение для скота

а) дал – тёплое помещение (хлев)
б) хорёо – открытое помещение

Баруун бурядуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	а) кхотон; б) күрээ
Алайр-Үнгын	а) хотон (хота), стаайка, короовниг; б) хүрээ, харабша сарай-навес для скота
Түнхэнэй	а) пиргоон
Ахын	а) хотон; б) дал, хүрээ, сарай
Захааминай	а) дал, хото – помещение для содер- жания молодняка крупного рогатого скота; бурууни байдаг – для содер- жания бурунов (Улекчин)
Боохоной	а) короовниг, хотон, адахани тура; б) хүрээ
Эхирэд-Булгадай	а) хотан; б) хүрээ
Качугай	а) хотон; б) хүрээ
Ойхоной	а) хотон; б) эдээлгэ, хүрээ, сарай
Баргажанай	а) хотон; б) хүрээ, данхуй – сарай-навес для скота
Байгал-Хударын	а) хотон; б) хүрээ. Слова хашаа здесь нет: «Хүрээ гкэ» – говорят «хүрээ» (Корсаково)

Зүүн бурядуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	а) хашаа, үхэрээ хашаа; б) хорой, хуһамэг; в) дал, сарай-навес, откры-
--------	---

Яруунын	тый с южной стороны (Ашанга)
Загарайн	а) дал; б) томог
	а) дал; б) хоһомог, хорой, томог хорой;
	хор. хаһамаг, заигр. хоһомог – малень-
	кая изгородь (по сравнению с хорой)
Бэшүүрэй бурядай	а) дал «хлев»; б) хоройн, хорёон
Бэшүүрэй ашабгадай	а) дал; б) хашаа
Мухар-Шэбэрэй	а) дал; б) хорой, сарай
Шаргалжанай	а) дал, хото; б) хашаа
Хойто Сэлэнгын	а) хото (хотон); б) хашаа, в) дал – са-
	рай-навес для скота

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	а) дал, хото; б) хашаа. В с. Цайдам
	Тамчинского сельсовета Селенгинско-
	го района а) амбаар, үхэрын амбаар
	«хлев»; б) дал – открытый навес (он-
	горхой – открытый)

Алтайн ашабгадай	а) дал; б) хашаа
Сартуулнуудай	а) хото; б) эдеэлцэ
Ононой хамнигануу-	а) неизвестно; б) хорёо
дай	
Шиилхын хамнигануу-	а) стаайка, үхэры стаайка; б) корой
дай	

Гэрэй зөөри хэрэгсэлэй нэрэнүүд
Названия домашней утвари

Орон
Кровать

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	краваать
Алайр-Үнгын	орон
Түнхэнэй	орон
Ахын	орон

Боохоной	орон
Эхирэд-Булгадай	орон
Качугай	орон (Сутай, Босогол), харпаати
	(Байша). В с. Босогол, Сутай слово
	<i>харпаати</i> – это деревянная софа
Ойхоной	орон
Баргажанай	орон, харваадха
Байгал-Хударын	орон (оран)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	шэрээ
Яруунын	шэрээ, <i>заримдаа</i> : оро шэрээ
Загарайн	шэрээ
Агын	орон
Бэшүүрэй бурядай	орон
Мухар-Шэбэрэй	уран (орон)
Шаргалжанай	оро
Хойто Сэлэнгын	уран (Бургастай), орон

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	оро
Алтайн ашабгадай	оро
Сартуулнуудай	оро
Ононой хамнигануудай	оро
Шиилхын амнигануу-	харваад
дай	

Үлгы
Колыбель (детская)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	өөбээ (Кушун); өөбээ, өлгээ (Мунту-
	Булук) – висаячая колыбель; качаалка
	(Мунту-Булук, Кушун) – колыбель,
	стоящая на полу
Алайр-Үнгын	ообай (өөбээ) – колыбель, стоящая на
	полу; зыбкэ – колыбель, подвешивае-

Түнхэнэй Ахын	мая к потолку өөбээ хашаалха – колыбель на полу; үүвээ – зыбка, подвешиваемая к потолку
Захааминай Боохоной	үлгүй (үлгээ) өөбээ (Хайга), үлгээ (Бур-Янгута, Ку- танка)
Эхирэд-Булгадай Качугай	үлгы, үлгээ өлгөй, үлгээ – люлька на полу, кача- алка – подвесная люлька
Ойхоной Баргажанай	үлгээ, үлгээ (үлгөй) – подвесная люлька, ха- шаалха – люлька на полу
Байгал-Хударын	качуулька – качалка на полу; өлөгээ – колыбель, подвешиваемая к потолку

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	үлгы (үлэгы)
Яруунын	үлгы (үлгүй)
Загарайн	үлгүй (үлүгүй, үлгы)
Бэшүүрэй ашабгадай	үлгүй
Мухар-Шэбэрэй	үлгы
Шаргалжанай	үлгээ, үлгөй
Хойто Сэлэнгын	үлгээ, заримдаа: үлгы (по сёлам)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	үлгүй (үлгөй)
Алтайн ашабгадай	өлөгөй (өлгөй, үлгөй, хаа-яа: үлгээ)
Сартуулнуудай	үлгүй (люлька любая – стоящая на полу, подвешиваемая к потолку)
Ононой хамнигануудай	дзийбкү (Ульхун-Парти)
Ширилхын хамнигануудай	дзыбкэ, заримдаа: өлөгы (Делюн)

Абдар, сүндүүг
Большой ящик (для хранения вещей)
а) сүндүүг – железный сундук;

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	кобто (кхобтэ) а) железный сундук; б) деревянный сундук (Кушун)
Алайр-Үнгын	хобто – деревянный сундук, сэндэг – же- лезный сундук
Түнхэнэй	абдар а) железный сундук; б) деревян- ный сундук (Харбятэ) хаа-яа: содоог
Ахын	сүндэг, сэндүүг – железный сундук; аб- дар – деревянный ящик (Хужир, Хара- Хужир); абдар а) железный сундук; б) деревянный ящик (Шаснур или Сэнсэ)
Захааминай	сүндүүг хайрсаг, сүндүүг – железный сундук; абдар – деревянный сундук
Боохоной	а) сүндүүг (сүндэг); б) хобто (хобта)
Эхирэд-Булгадай	а) хобто, б) хэһэнэг, абдарай
Качугай	түмэр сүндэг (сөндөг); б) модон сүндэг (сөндөг)
Ойхоной	а) сүндүг; б) модон сүндүг, хобто; хорьбо
Баргажанай	сөндөг (сүндэг), төмөр сөндөг – желез- ный сундук; хобто, хобта, хорьбо – де- ревянный сундук
Байгал-Хударын	сөндэг (Ранжурово), хобта (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	хандза (Кодунский Станок); түмэр хандза – железный сундук (Кульский Станок), модон ханза – деревянный сундук (Ашанга)
Яруунын	ханза
Загарайн	а) түмөр ханза – железный сундук; б) модон ханза – деревянный сундук. Аб- дар гэжэ бии дуулаагүйб даа – я не слышал слово «абдар». (Дархита Но- воилькинского с/совета. Инф. Эрдэни- ин Доржо, 1889, батнай. Записано мною в 1969 году. – Ц. Б.)
	а) ханза – железный сундук; б) модон

Нарин Заиграевского района); а) ханза – железный сундук; б) хоорпо – деревянный сундук (Тарбагатай Заиграевского района. Инф. Санжиева Д., 1897, галзутского рода)

Агын ханза
Бэшүүрэй ашабгадай а) сүндүүг; б) абдар
Мухар-Шэбэрэй ханза: а) железный сундук; б) деревянный сундук
Шаргалжанай а) сүндүүг; б) абдар
Хойто Сэлэнгын сүндүүг – железный сундук, абдар – деревянный сундук

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай абдар: а) железный сундук; б) деревянный ящик; а) сүндүүг – железный сундук; б) абдар – деревянный ящик
Алтайн ашабгадай абдар а) железный сундук; б) деревянный сундук. Здесь не употребительно слово *сүндүүг*
Сартуулнуудай а) сүндүүг; б) абдар
Ононой хамнигануудай а) – б) абдар
Шиилхын хамнигануудай абдар (абдура)

Хайрсаг

Небольшой ящик

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын бишакхайн кхобто, яашаг (Кушун), бишиикхан кхобта, яашаг (М.-Бурук)
Алайр-Унгын яашаг (яашиг), бшайхан хобто
Түнхэнэй хайрсаг
Ахын хайрсаг, *хаа-яа*: хобто (Орлик)
Захааминай хайрсаг
Боохоной хобто, *заримдаа*: яашаг, в с. Обуса хобило

Эхирэд-Булгадай
Качугай
Ойхоной
Баргажанай
Байгал-Хударын

хобто
хобто (хобта)
хобто, хорьбо
хобто; в с. Ярикта – бага хобта
хобто (Ранжурово), бисяйхан хобта (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин хайрсаг
Яруунын хайрсаг
Загарайн хайрсаг, *хаа-яа*: хайрцаг (Дархита)
Агын дэгтэньди, хайрсаг. Ононһоо нааша бол-ходоо (Ага, Могойто) хайрсаг гэхэ, Ононһоо сааша болоходоо (Бооржо нютагта) *дэгтэньди* гэхэ – по этой стороне р. Онон (в Аге, Могойтуе) говорят «хайрсаг», по этой стороне Онона (в районе Борзи) – «дэгтэньди» (Адун-Челон Борзинского района)
Бэшүүрэй буряадай хайрсаг
Бэшүүрэй ашабгадай хайрсаг
Мухар-Шэбэрэй хайрсаг
Шаргалжанай хайрсаг
Хойто Сэлэнгын хайрсаг, хайрцаг (Сутуй); хайрсаг (в остальных северноселенгинских сёлах)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай хайрцаг
Алтайн ашабгадай хайрцаг
Сартуулнуудай хайрцаг
Ононой хамнигануудай кхайрцаг (Ульхун-Партия)

Пугалга

Выдвижной ящик

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын стооли (остооли) кхобтэ (кхобто, кхобта)

Алайр-Үнгын	остооли хобта (Тангуты), татуур (Бу- кей), хомоод (Шараты)
Түнхэнэй	шургуул
Ахын	шургуулга
Захааминай	шургуул, шургул
Боохоной	остооли (стооли) хобто
Эхирэд-Булгадай	остооли (стооли) хобто
Качугай	остооли (стооли) хобто
Ойхоной	остооли хобто, остооло хорьбо
Баргажанай	хухалга, хүндээ
Байгал-Хударын	остоола хобта (Корсаково), яашаг (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	хухалга (хугалга)
Яруунын	хугалга
Загарайн	хугалга (ноголго)
Бэшүүрэй бурядай	хугалга
Бэшүүрэй ашабгадай	хугалга
Мухар-Шэбэрэй	ноголго
Шаргалжанай	шоргуул, татамал, в с. Семиозерье – та- талга
Хойто Сэлэнгын	шургуул (шоргуул), таталга, хухалга (хугалга)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	суголмор (соголмор), соголго, тата- мал, шургуулга, шоргуул
Алтайн ашабгадай	ноголмор
Сартуулнуудай	шургуул (шургууль), суголго (сугалга)

Паба

Жбан-маслобойка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	торкха, заримдаа: зөөкээ ашлаашэ, бvпvvп
---------------	---

Алайр-Үнгын	бүлүүр, модан торха
Түнхэнэй	бэлэмүүр (бэлмэр)
Ахын	бэлмэр (бүлмэр), бэмбэр (бүмбэр)
Захааминай	бэлэмэр (Далахай, Хужир), хаба, хава (Бургуй, Улекчин)
Боохоной	бүлүүр (бэлүүр)
Эхирэд-Булгадай	торхо, бүлүүр (бэлүүр)
Качугай	торха (Босогол), хүрэнгээн торха (Кайзаран), бүлүүрэнсэ (Байша).
Ойхоной	торхо, хүрэнгээн торхо, бүлүүр (по на- селённым пунктам)
Баргажанай	торхо
Байгал-Хударын	бүлүүр (Ранжурово), хаба (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	хава
Яруунын	хава
Загарайн	хава
Агын	хава
Бэшүүрэй бурядай	хава
Бэшүүрэй ашабгадай	хава
Мухар-Шэбэрэй	хава
Шаргалжанай	хава
Хойто Сэлэнгын	хава

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	сава
Алтайн ашабгадай	хаба
Сартуулнуудай	сава, в с. Енхор Джидинского района жбан-маслобойка называется <i>хүрөнгө</i>
Ононой хамнигануудай	көрөнгө (Курулга)
Шиилхын хамнигануу- дай	күрүнгө (Делюн)

Бүлүүр

Мутовка для сбивания масла

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	аша
Алайр-Үнгын	аша
Түнхэнэй	хэрбээ
Ахын	сахюур, сахьлуур
Захааминай	бэлүүр
Боохоной	аша
Эхирэд-Булгадай	хэрбээ, аша, бүлүүр
Качугай	аша, бүлүүр
Ойхоной	хэрбээ, аша, хүрэнгээн бүлүүр
Баргажанай	хэрбээ (хэрэбээ), худхуур
Байгал-Хударын	хэрбээ (Ранжурово), бүлүүр, хаа-яа: аша (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	бэлюур (бэлүүр)
Яруунын	бүлүүр
Загарайн	бэлүүр
Бэшүүрэй бурядай	бэлүүр
Бэшүүрэй ашабгадай	бэлүүр
Мухар-Шэбэрэй	бэлүүр
Шаргалжанай	бэлүүр
Хойто Сэлэнгын	бэлюур, бэлүүр, билүүр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	бэлюур, саваны бэлюур (бүлюур), бэлүүр
Алтайн ашабгадай	бэлүүр, айрагай бэлүүр
Сартуулнуудай	бэлюур (бүлюур), бүлимэр

Оёорсог

Невысокая кадка для отстаивания молока

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	табхасэг
Алайр-Үнгын	төөрсэг
Түнхэнэй	табхасаг

Ахын	табхасай, табхасаг, зуусмаг
Захааминай	торхо, тарйи торхо (Улекчин)
Боохоной	төөрсэг
Эхирэд-Булгадай	модон хуулга, торхо, матаар
Качугай	хөрөнгээн торхо (Байша), тэбхээр (Босогол)
Ойхоной	тэбхээр
Баргажанай	тэбхээр, табхаансаг
Байгал-Хударын	тэбхээр

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	оёорсог
Загарайн	оёорсог
Бэшүүрэй бурядай	оёорсог
Шаргалжанай	хүнэг
Хойто Сэлэнгын	табхаанцаг (табхаансаг), тэбхээнцэг (тэбхээнсэг)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	табхаанцаг, сүүны табхаанцаг, торхо, хүнөг (хүнүг), айрагы хүнөг (по сёлам)
Алтайн ашабгадай	хүнөг (хөнөг), хүүнээ хүнөг
Сартуулнуудай	торхо

Хувашняя

Квашня

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	куваашниг
Алайр-Үнгын	хэлээмээн торха
Түнхэнэй	хуваашна, хуваашнаг
Ахын	хуваашнаг, хэлээмээн хуваашнаг, хуваашнай
Захааминай	торхо, талхании торхо
Боохоной	торхо, хилээмээн торхо
Эхирэд-Булгадай	хваашниг, хвашня
Качугай	хашнинай хашнинай

Ойхоной	хабшнай, хэлеэмээн хабшнай, хабшня, хавашняа
Баргажанай	хабшнаа (хавашнаа), хадуушка
Байгал-Хударын	хавашняа, хаваашниг

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	талханай торха (Кульска Станок), хувашняа (Кодунска Станок), эдьхүүр (Ашанга)
Загарайн	хилээмэнээ торхо, хувашняа
Бэшүүрэй буряадай	а) оёорсог – кадка для молока; б) хавашняа – квашня (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	квашнаа
Мухар-Шэбэрэй	хавашняа
Шаргалжанай	хувашняа
Хойто Сэлэнгын	торхо, талханай торхо, хувашняа (хавашняа, хвашняа, квашняа, хавашнай)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хувашняа (кувашнаа), торхо, талханы торхо, эдьхэвэрээ (эдхэвэры) торхо; в с. Гуджуртуй Кяхтинского района – сыивэр
Алтайн ашабгадай	һиивэр (коренные жители с. Алтай), кувашняа (переселенцы из соседнего села Дунжо Красночикойского района Читинской области)
Сартуулнуудай	талханы хадуушка, хавашняа
Ононой хамнигануудай	кувашняа (Ульхун-Партия)

Боолто

Обруч

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын бөөшэ

Түнхэнэй	сүхэ
Ахын	сүхэ
Захааминай	сүхэ, сөхө
Боохоной	сүхэ
Эхирэд-Булгадай	сөхэ
Качугай	сөхэ
Ойхоной	сүхэ, сөхө
Баргажанай	сөхэ, сөхө
Байгал-Хударын	сөхэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	боолто (боолта)
Яруунын	боолто
Загарайн	боолто
Бэшүүрэй ашабгадай	боолто
Мухар-Шэбэрэй	боолто
Шаргалжанай	боолто, ооборшо
Хойто Сэлэнгын	боолто, ооворшо (заримдаа: ооброчо)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	бэсэ, торхоны бэсэ, боолто
Алтайн ашабгадай	боолто
Сартуулнуудай	боолто

Тэбшэ

Корыто

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	түбшэ
Алайр-Үнгын	тэбшэ
Түнхэнэй	тэбшэ
Ахын	тэбшэ
Захааминай	тэбшэ
Боохоной	тэбшэ (тэбси)
Эхирэд-Булгадай	шидага (шадага)
Качугай	хидага
Ойхоной	хилага (тилага) заримдаа: табшэ

Баргажанай хидага
Байгал-Хударын тэбшэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	тэбшэ (тэбша)
Яруунын	тэбшэ
Загарайн	тэбшэ
Агын	тэбшэ
Бэшүүрэй бурядай	тэбшэ
Бэшүүрэй ашабгадай	тэбшэ
Мухар-Шэбэрэй	тэбшэ
Шаргалжанай	тэбшэ
Хойто Сэлэнгын	тэбшэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	тэбшэ
Алтайн ашабгадай	тэбчэ
Сартуулнуудай	тэбшэ
Шиилхын хамнигануудай	тэбшэ, тэбши; мика кэрчидэгөө тэбши гэжэ – корыто для резания мяса называют «тэбши» (Поварино Карымского района Читинской области)

Пагшуур

Сито (для просеивания муки)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	шүльтюур (шэльтюур)
Алайр-Үнгын	шэгшүүр (шөгшүүр), шэлкүүр, хайгуур
Түнхэнэй	шэгшүүр
Ахын	шэгшүүр
Захааминай	шэгшүүр
Боохоной	хайгуур
Эхирэд-Булгадай	хайгуур
Качугай	хайгуур
Ойхоной	хайгуур, хагшуур
Баргажанай	хагшуур (в с. Кучегер молодежь гово-

Байгал-Хударын рит теперь сиитэ)
 шэгшүүр

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	хагшуур
Яруунын	хагшуур
Загарайн	хагшуур
Агын	хагшуур
Бэшүүрэй бурядай	хагшуур
Бэшүүрэй ашабгадай	шэгшүүр
Мухар-Шэбэрэй	хагшуур
Шаргалжанай	шэгшүүр
Хойто Сэлэнгын	шэгшүүр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	шэгшүүр
Алтайн ашабгадай	шэгшүүр
Сартуулнуудай	шэгшүүр (Ульхун-Партия)

Худхуур

Тестомешалка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	мотоовкэ
Алайр-Үнгын	худхуурга
Түнхэнэй	худхуур
Ахын	худхуур
Захааминай	талхани модо
Боохоной	худхуурга
Эхирэд-Булгадай	худхуурга
Качугай	мотообхо, хабшанайн модон, худхуурга, хэлеэмээн шэлээбэр, хэлеэмэ худхаха модон
Ойхоной	хэлеэмэ модон (Малый Хужир, Нарин-Хунта), худхуур, хэлеэмээн худхуур (Качериково, Онгурен)
Баргажанай	мотоовхо, хэлеэмэ модон, хэлеэмээн

Байгал-Хударын худхуур
 худхуур

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин худхуур
Яруунын худхуур
Загарайн худхуур (ходхуур)
Агын худхуур
Бэшүүрэй буряадай худхуур
Бэшүүрэй ашабгадай худхуур
Мухар-Шэбэрэй ходхуур, худхуури
Шаргалжанай ходхуур
Хойто Сэлэнгын худхуур (ходхуур), талхайн ходхуур

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай худхуур (ходхуур), талханы ходхуур
Алтайн ашабгадай ходхуур, талханай ходхуур
Сартуулнуудай худхуур, талх худходог модо

Үргэбшэ
Коромысло

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын кармысэл (кармиисэл, кормиисэл)
Алайр-Үнгын тээг, кармысла (кормысло), үргэбшэ
Түнхэнэй үргүүбшэ
Ахын үргүүбшэ (үргүбшэ), үргэбшэ
Захааминай хормуус(л)а
Боохоной тээг, буулга модон, буулга, гохо,
 үгэбшэ
Эхирэд-Булгадай тээг, тэлюур
Качугай хормиисол (хормиисла)
Ойхоной хурмуусла (хормысол, хоромысло, ко-
 ромысол)
Баргажанай хормуушал, хормысол (хормуусал,
 хормиисол), дугаатай модон, гохигор
 модон, дүүжэ (по населённым пунктам)

Байгал-Хударын буулга, ухани модон (Ранжурово), хор-
 мысло (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин хормиисол (хормиисал, хоромысол),
 үргэбшэ, үлгүүр, дүхээг
Яруунын хоромысло (хормиисло), үргэбшэ
Загарайн үлгүүр, үргүүл, дүхээг, хормиисол
Агын хоромысло (харамысла, коромысол)
Бэшүүрэй буряадай үргэбшэ
Бэшүүрэй ашабгадай үргүбшэ
Мухар-Шэбэрэй үргэбшэ
Шаргалжанай хормиисол
Хойто Сэлэнгын хурамысал (хоромысол, хормысол,
 хормиисол, коромысол, хоромуусал,
 хоромысла, хармиисол, хормуусал),
 үргэбшэ (үргүбшэ)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай үргэ, үргэбчэ, үлгүүр, хормуусал (хор-
 муусла, хормиисол, хормиисол)
Алтайн ашабгадай үрэгэбчэ (үргэбчэ)
Сартуулнуудай үргэбчэ, хормиисол (хормуусал)
Ононой хамнигануу- үргэ (Тарбалжей), үргэбчи (Алтан,
дай Ульхун-Партия)

Аяга
Чайная чашка (пиала)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын тагша (тагшэ)
Алайр-Үнгын тагша (тагша)
Түнхэнэй аяга
Ахын аяга
Захааминай аяга
Боохоной аяга
Эхирэд-Булгадай аяга

Качугай	тагша
Ойхоной	тагша
Баргажанай	аяга, тагша, хонхосой
Байгал-Хударын	тагша (тăгша)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	аяга
Яруунын	аяга
Загарайн	аяга
Агын	аяга
Бэшүүрэй буряадай	аяга
Бэшүүрэй ашабгадай	аяга
Мухар-Шэбэрэй	аяга
Шаргалжанай	аяга
Хойто Сэлэнгын	аяга

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	аяга
Алтайн ашабгадай	аяга
Сартуулнуудай	аяг
Хамнигануудай	аяга

Шэл аяга

Стеклянный стакан

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	ыстыкаан (ытскаан)
Алайр-Үнгын	ыстакаан (астакаан, стакаан), гэрэл ыстыкаан (Бутукей), хрустаальна ыстакаан (Тангуты)
Түнхэнэй	астахаан
Ахын	гэрэл астахаан
Захааминай	астахаан
Боохоной	шаажанхай – стеклянный стакан, шаланхай – фарфоровый стакан
Эхирэд-Булгадай	шаажанхай тагша, шэл тагша, стакаан – стеклянный стакан, тагша – фарфоро-

Качугай	вый стакан
Ойхоной	Хонхор, стахаан (тахаан)
Баргажанай	хрустаали – гранёный (стеклянный) стакан (Халгай)
Байгал-Хударын	сэгээн ыстахаан, араатай ыстахаан, сэгээ стахаан, хонхосой (Ярикта, Саранхур), хурустаал – стеклянный стакан (Арзгун, Кучегер)
	сэтигэр, ыстакаан

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	шэл астахаан, шэл аяга, астсхаан
Яруунын	шэл астахаан (шэл астакаан)
Загарайн	астахаан, шэл астахаан
Бэшүүрэй буряадай	шэл аяга
Бэшүүрэй ашабгадай	шэл астакаан
Шаргалжанай	сэгээн ыстакаан, остообко
Хойто Сэлэнгын	шэл аяга, астакаан, шэл астакаан

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	ыстакаан (астакаан, астахаан)
Алтайн ашабгадай	шэл ыстыкаан, сэтир ыстыкаан
Сартуулнуудай	эстыкаан (астакаан)
Ононой хамнигануудай	стакаан
Шиилхын хамнигануудай	стакаан

Блюдци

Блюдце

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	блнүдэ
Алайр-Үнгын	блнүда (бэлнүда, бүлнүдэ)
Түнхэнэй	блнүдэ, блнүдцэ, бүлнүсэ
Ахын	бэлнүдэ, бэлнүдцэ
Захааминай	бэлнүсэ
Боохоной	налнүдай, яланхай, блнүлэ

Эхирэд-Булгадай	яланхай, блюүдэ
Качугай	ялбагай (ялабгай), яланхай, ялгай, ялгар
Ойхоной	яла, ялбаашка
Баргажанай	бэлюүсэ, бүлюүдцэ, ялбагар, яла, ялбаса, ялбанай
Байгал-Хударын	ялагай, бэлдюүдцэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	бэлюүдцэ (бүлюүдцэ)
Яруунын	бүлюүдэ, бүлюүдсэ
Загарайн	бэлюүдэ
Бэшүүрэй бурядай	блүүдэ
Бэшүүрэй ашабгадай	бүлюүдцэ
Мухар-Шэбэрэй	бэлюүдэ (бүлюүдэ)
Шаргалжанай	бэлюүдцэ
Хойто Сэлэнгын	бэлюүдцэ (бүлюүдцэ)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	бэлюүц (бүлюүц), бэлюүцэ, бүлюүцэ
Алтайн ашабгадай	бэлюүдцэ, хаа-яа: бүлюүдцэ (из 4-х опрошенных мною информантов в селе Алтай трое произносили бэлюүдцэ, один информант бүлюүдцэ)
Сартуулнуудай	бүлюүц (Боргой)
Хамнигануудай	билюүдцэ (Ульхун-Партия)

Табаг

Тарелка, суповая чашка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	аяга (аягэ) – суповая чашка (глубокая), тарёолкэ – тарелка (неглубокая)
Алайр-Үнгын	аяга – глубокая суповая чашка; тарезл-кэ – неглубокая тарелка
Түнхэнэй	таваг а) суповая чашка; б) неглубокая тарелка

Ахын	таваг а) суповая чашка; б) неглубокая тарелка
Захааминай	таваг а) суповая чашка; б) неглубокая тарелка
Боохоной	аяга – глубокая суповая чашка; тарёол-хо – неглубокая тарелка
Эхирэд-Булгадай	аяга – глубокая суповая чашка; тарезл-кэ – тарелка
Качугай	аяга – глубокая суповая чашка; тарезл-кэ – тарелка
Ойхоной	тарезлкэ (тарезлхэ), тарёолхо (тарьойл-хо)
Баргажанай	таваг – фарфоровая суповая чашка, аяга – эмалированная миска (любого раз-мера, даже эмалированный таз)
Байгал-Хударын	аяга 1) суповая чашка; 2) эмалирован-ный таз (Ранжурово, Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	улхан 1) эмалированная суповая чашка; 2) эмалированный таз; таваг – неглубо-кая суповая тарелка (Ашанга, Кульский Станок); таваг – глубокая эмалирован-ная чашка; торойлхо – фарфоровая тарелка (Хоринск); таваг – тарелка (Кодунский Станок)
Яруунын	таваг – тарелка; шаажан таваг – фарфо-ровая тарелка, модон таваг – деревян-ная тарелка
Агын	таваг – глубокая суповая чашка; нийскэ – неглубокая тарелка (Цаган-Олы Читинской области)
Бэшүүрэй бурядай	таваг – тарелка; шаажан таваг – фарфо-ровая тарелка, модон таваг – деревян-ная тарелка
Бэшүүрэй ашабгадай	таваг – тарелка; шаажан таваг – фарфо-ровая тарелка, модон таваг – деревян-ная тарелка
Шаргалжанай	таваг – тарелка; шаажан таваг – фарфо-

Хойто Сэлэнгын

ровая тарелка, модон таваг – деревянная тарелка
таваг – тарелка; шаажан таваг – фарфоровая тарелка, модон таваг – деревянная тарелка (Тахой Селенгинского района)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай таваг – тарелка (фарфоровая, эмалированная, глубокая, неглубокая)
Алтайн ашабгадай таваг (тавог)
Сартуулнуудай таваг
Ононой хамнигануудай била, *заримдаа*: таваг (с. Тарбалжей), била (Мангут, Ульхун-Партия)
Шиилхын хамнигануудай тарезлэ (тарьойлка) (Делюн); слово *таваг* в с. Делюн не употребляется

Вилкэ

Вилка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын биилкэ
Алайр-Үнгын шүбэгэ (шөбөгэ, шөбгэ)
Түнхэнэй шүбэгэ
Ахын шүбэгэ (шүбгэ, шөбэгэ)
Захааминай хэрээ, биилкэ
Боохоной шүбэгэ
Эхирэд-Булгадай шүбэгэ, виилкэ
Качугай шөбэгэ (шөбгэ, шүбгэ)
Ойхоной шөбэгэ (шөбгэ, шүбгэ)
Баргажанай хадхуур
Байгал-Хударын виилкэ (биилкэ)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин биилхэ
Яруунын хэрээ, биилкэ
Загапайн биилхэ

Агын

Бэшүүрэй ашабгадай

Мухар-Шэбэрэй

Шаргалжанай

Хойто Сэлэнгын

хэрээ, виилкэ

биилкэ

виилкэ

биилкэ

биилкэ (биилхэ, виилкэ), *хаа-яа*: сабха

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай биилкэ, сабха
Алтайн ашабгадай биилкэ (виилкэ)
Сартуулнуудай сабка (сабха)

Усхабардаа

Сковорода

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын скообордэ
Алайр-Үнгын эскэвэрдоо (ысковордоо, скарвардаа), халаабар (Шараты)
Түнхэнэй асхавардаа (Харбятты)
Ахын таваг, түмэр таваг, шэрэм таваг, *заримдаа*: торёолхо (Сэнсэ или Шаснур)
Захааминай асхавардаа
Боохоной сковордаа
Эхирэд-Булгадай яланхай (Ишин, Улан), сковородаа (Большое Голоустное), усхавардаа (Кукунуты), лаадха
Качугай яла (Байша, Кайзаран). В с. Босогол различают *яла* – неглубокая (мелкая) сковорода, а *хувардаа* – глубокая сковорода, жаровня
Ойхоной яла: 1) сковорода («загуһу шарха» – жарить рыбу); 2) блюдец («сай ууха» – пить чай) (Халгай Ольхонского района – информант С.Д. Дагшеев, 1884, галзут); шэрэм яла – сковорода (Малый Хужир, Качериково, Онгурен). В этих селах блюдец называют *яла*. В с. Нарин-Хунта *яла* – сковорода, *елбаашка* – блюдец

Баргажанай хувардаан, лаадха, жаарниг, хаа-яа.
торьойлхо
Байгал-Хударын кувардаа, сковородаа

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин усхарвардаа
Яруунын усхавардаа, схавардаа
Загарайн асхавардаа (усхавардаа, ыскывырдаа)
Агын хувардаа (Цаган-Олы, Кулусутай, Ха-
ра-Шибирь, Кункур)
Бэшүүрэй буряадай асхавардаа (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай скывырдаа
Шаргалжанай лаатка, хаа-яа: ыскывырдаа, шэрэм
Хойто Сэлэнгын усхавардаа (асхавардаа, скарвардаа,
сковордаа)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай ыскывырдаа (усхавардаа, сковордаа,
ысхавардаа, осхавордаа)
Алтайн ашабгадай (ы)скывырдаа
Сартуулнуудай ыскывырдаа

Уһанай амһарта

Сосуд для воды:

а) түмэр һуулга – железное ведро;
б) модон хүнэг – деревянное ведро;
в) худагай хүнэг – бадья колодезная

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын а) бидруу (Кушун), һуулга, куулгуо
(Мунту-Бурук), б) модон бидруу (Ку-
шун), бадья (Мунту-Бурук)
Алайр-Үнгын а) сан һуулга, б) модон һуулга (Бутукей,
Тангуты)
Түнхэнэй бидаруу (Харбяты), һуулга, хүнэг
(Абашеев. Тункинский говор)
Агын а) түмэр һуулга, сад һуулга; б) модон

Захааминай һуулга
боохоной һуулга а) железное ведро; б) деревянное
ведро (Улекчин, Нойховцы)
Эхирэд-Булгадай һуулга – ведро (Хомонов. Боханский
говор, с. 64), бидруу – деревянная бочка
(Бур-Янгуты)
Качугай һуулга – ведро
Ойхоной һуулга, зантуу
Баргажанай бидруу, түмэр бидруу, һуулга, түмэр
һуулга, зантуу
Байгал-Хударын а) зантуу – железное ведро; б) һуулга –
деревянное ведро, в) зантуу – железное
или эмалированное ведро у колодца
а) зантуу (зантууг) – железное ведро; б)
һуулга. В с. Хандала «железное ведро»
называется зантуу, зантуу; «деревянное
ведро» – һуулга

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин а) бидруу (бидаруу), түмэр хүнэг – же-
лезное ведро; б) хүнэг, һуулга – дере-
вянное ведро
Яруунын а) бидруу, зантуу; б) хүнэг; в) хүнэг,
удхуури – бадья
Загарайн а) бидаруу; б) модон хүнэг, хүнэг
Агын а) хүнэг, һуулга; б) хүнэг; в) худагай
хүнэг
Бэшүүрэй ашабгадай бидаруу – железное ведро, хүнэг – де-
ревянное ведро
Мухар-Шэбэрэй хөнөг – ведро-подойник (Бертагаев)
Шаргалжанай а) бидруу; б) хүнэг; в) сапанья – ведро
у колодца
Хойто Сэлэнгын а) зантуу, хотёол, а: бидруу; б) хүнэг
(хүнэг), модон хүнэг; в) сапанья (сап-
ня, ситнаа, сетнаа), хүнэг, худагай
хүнэг

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	а) бидруу (бидроо, бидаруу) хотёол, түмөр хүнэг; б) модон хүнэг, хүнэг; в) цыпынаа
Алтайн ашабгадай	а) бидаруу (<i>хаа-яа</i> : видроо, видароо); б) модон бидаруу; в) хүнэг – бадья у колодца
Сартуулнуудай	а) бидаруу; б) хүнэг; в) хүнэг – бадья у колодца
Хамнигануудай	а) ведроо, видаруу; б) бадняа – бадья у колодца

Сайн амһарта

Сосуд для чая

- а) гүсэ – чайник
б) дэбэр – заварник
в) домбо – кофейник

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	а) шааниг (шайниг, чайниг); б) запаарниг
Алайр-Үнгын	а) шаанаг (чайниг); б) сыпайрниг (запарниг, сәпайрниг), капезльниг
Түнхэнэй	шаадниг; а) чайник; б) заварник (Харбят)
Ахын	а) шайднаг; б) запаарник; в) домбо
Захааминай	а) завйаа (заваяа), дзаваяа; б) гүсэ – заварник; сайгаа эдешүүлээшэ – заваривают чай (Усановка, Улекчин – хойховцы). Сартулы села Улекчин чайник называют гүцэ, а заварник – дзаанхан гүцэ (<i>дословно</i> : маленький чайник)
Боохоной	а) чаанаг (шаанаг); б) запаарниг, збаан – деревянный жбан-кофейник
Эхирэд-Булгадай	а) шаанаг (шийниг); б) сайн шаанаг – заварник; в) нет
Качугай	а) шаанаг (сайнаг); б) хальднаг (хәнтанаг); в) домбо (Босогол, Хромо-во, Сутай). В с. Байша и Камун шаанаг (сайнаг) а) чайник; б) заварник

Ойхоной	а) шаанаг; б) заваарниг (сапаарниг); в) домбо. В селах Качериково и Онгурен заварник называется гүсэ
Баргажанай	а) домбо – чайник; б) гүсэ – заварник; в) нет кофейника (Ярикта, Саранхур, Арзгун). В селе Кучегер кофейник называют ёдогор домбо
Байгал-Хударын	а) шальниг (шальнаг); б) запаарниг, чайниг – заварник. В с. Корсаково большой эмалированный чайник называется мирхаан шальниг

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	а) гүсэ (гуса); б) дэвэр; в) домбо
Яруунын	а) гүсэ; б) чайниг, дэвэр; в) домбо, хула – невысокий деревянный сосуд (Домна)
Загарайн	а) гүсэ; б) шаанаг; в) домбо
Агын	а) гүсэ; б) дэвэр, шаанаг; в) домбо. В селе Цаган-Олы Борзинского района Читинской области различают два вида кофейника: 1) домбо – кофейник с коротким соском вверху (хушуутай амһарта); 2) кофезйни – кофейник с длинным соском посередине
Бэшүүрэй ашабгадай	а) завйаа; б) – ; в) домбо
Мухар-Шэбэрэй	а) гүсэ, заваяа; б) чайниг; в) домбо, дэвэр (Хүсөөтэ, Суулга)
Шаргалжанай	а) заваяа (дзаваяа); б) шаальниг (чалльниг); в) домбо
Хойто Сэлэнгын	а) заваяа (завйаа, дзавйаа); б) гүсэ, шаанаг (шааниг, чайниг); в) домбо (домбуу, думбуу)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	а) дзаваяа (во всех цонгольских сёлах, кроме с. Табангуты, где чайник называют гүцэ, гүцө, гүц); б) дзаа дзаваяа, чаанаг (чайнаг); в) домбуу (думбуу)
---------------	---

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

Ононой хамнигануудай

Гэрэл Зеркало

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	гэлэр
Алайр-Үнгын	гэрэл
Түнхэнэй	зээркэл
Ахын	зээрхэл
Захааминай	зээркэл (Бургуй, Енгорбой), гэрэл шэл, гэрэл чэл (Улекчин – хойховцы). Сартуулы села Улекчин зеркало называют <i>гэрэлэ</i>

Боохоной	зээркэл (зээрхэл), гэрэл
Эхирэд-Булгадай	зээркэл (зээрхэл), гэрэл
Качугай	харуур
Ойхоной	харуур, гэрэл, зээркэл
Баргажанай	зээрхэл (зээрхэл, зээркэл), харуур; в селе Алла зеркало называется толи
Байгал-Хударын	харуур (Ранжурово), зээркэл (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	гэрэл* (гэрэлэ), гэрэл
Яруунын	гэрэл
Загарайн	гэрэл
Агын	гэрэл
Бэшүүрэй буряадай	гэрэл
Бэшүүрэй ашабгадай	гэрэл
Мухар-Шэбэрэй	гэрэл
Шаргалжанай	гэрэл
Хойто Сэлэнгын	гэрэл

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	гэрэл (в большинстве сёл), гэрэл шэлэ (Үдэнгэ), гэрэл чэл (Цайдам Тамчинского с/с), гэрэл чэлэ (Ташир)
---------------	--

Алтайн ашабгадай	гэрэл
Сартуулнуудай	гэрэль, гэрэл, гэрэл шэл
Ононой хамнигануудай	гэрэл
Шиилхын хамнигануудай	гөрөл

Зуруул Спички

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	спиичкэ
Алайр-Үнгын	спиичкэ, зурааша
Түнхэнэй	сээрэнкэ
Ахын	сээрэнхэ, спиишхэ
Захааминай	зуруул (дзуруул), сээрэнхэ
Боохоной	зурааша, спиишхэ
Эхирэд-Булгадай	спиичкэ (сбиишкэ), шээрэмхы (шээрэмхи, шээрэмхээ, шээрэнхүй)
Качугай	зураахай (Хальск), шээрэнхүй (Кайзаран), спиичкэ (Большой Улун)
Ойхоной	шээрэнхүй, шээрэмхүй, шээрэнхээ, зураахай
Баргажанай	спиичкэ (эспиисхэ, эсбиишхэ, эспезшхэ, спиишхэ), зуруур; в селе Алла – шээрэ
Байгал-Хударын	спиичкэ, <i>заримдаа</i> : сээрэнкэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	шыира (шиира, шиирэ), шударуул (шодоруул)
Яруунын	зуруул (Домна), шиира (Усть-Эгита, Исинга)
Загарайн	шээрэ (шээрэ, шиира), спиишхэ (эспиишхэ), шодоруул
Бэшүүрэй буряадай	шударуул (шодорвуул), зврвуул

Бэшүүрэй ашабгадай зуруул
 Мухар-Шэбэрэй зуруул, шодоруул, спиишкэ
 Шаргалжанай зуруул, спиишкэ (спиичкэ), сезрэнкэ –
 маленькая пепельница для выколачи-
 вания золы трубки, привязываемая к
 кيسету (Тулхутуй)
 Хойто Сэлэнгын зуруул (зоруул, дзуруул, дзоруул)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
 В южных говорах:
 Цонгоолнуудай дзуруул
 Алтайн ашабгадай дзуруул (дзоруул, заримдаа: зуруул,
 зоруул)
 Сартуулнуудай дзуруул
 Ононой хамнигануудай чидум, хаа-яа: дзуруул (Ульхун-
 Партия), дзуруул (Курулгэ, Тарбаль-
 жей, Нарин-Талаца), чидүм (Мангут)
 Шиилхын хамнигануу- спиичкэ (Делюн)
 дай

Суурга Замок

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
 В западных говорах:
 Нижнеудинскын замаг (замэг)
 Алайр-Үнгын тилууса (тюлууса, хилууса, силууса, со-
 люуса, чилууса)
 Түнхэнэй оньһон (Харбяты), хүлюүсэ (Тагархай)
 Ахын хүлюүсэ
 Захааминай суурга
 Боохоной силууса (Хохорск)
 Эхирэд-Булгадай бархаг, шулууса (шулюуса, сулууса)
 Качугай бархаг, замаг, сулюуса
 Ойхоной замаг, тилууса; в с. Нарин-Хунта – бархаг
 Баргажанай замаг
 Байгал-Хударын замаг

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
 В северных говорах:

Хориин
 Яруунын
 Загарайн
 Агын

Бэшүүрэй буряадай
 Бэшүүрэй ашабгадай
 Мухар-Шэбэрэй
 Шаргалжанай
 Хойто Сэлэнгын

суурга
 суурга
 суурга
 суурга. В некоторых сёлах, где распро-
 странён хоринский говор, суурга озна-
 чает наружный висячий замок, замаг –
 внутренний замок (Кодунский Станок
 Кижингинского района; Тарбагатай,
 Нарин, Эрхирик Заиграевского района)
 суурга
 суурга
 суурга
 суурга
 суурга

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
 В южных говорах:
 Цонгоолнуудай цуурга
 Алтайн ашабгадай суурга (суурага)
 Сартуулнуудай цуурга
 Ононой хамнигануудай цооджи, заримдаа: онисо
 Шиилхын хамнигануу- ониһо (онихо), онисо (Делюн)
 дай

Түлхюур Ключ (отмычка)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
 В западных говорах:
 Нижнеудинскын тилууса (тюлуусэ), тюлуусая үгыт –
 дайте ключ
 Алайр-Үнгын неэбрэ (неэбрь, неэбэр), шороб (шураг)
 Түнхэнэй хүлюүсэ (Харбяты); оньһон (Абашеев.
 Тункинский говор, с. 30)
 Ахын оньһон
 Захааминай түльтюүр, оньһон
 Боохоной неэбэр (неэбрэ, неэбэри), бох. түльхүүр
 – пихло (Обуса)¹

Эхирэд-Булгадай	шулууса (хюлууса, сулууса, сулюуса, тилууса); оньһон, неэбэр (по населённым пунктам)
Качугай	замоог (зомог), сулюуса (солюуса, си-лууса, шулууса)
Ойхоной	неэбэр (Черноруд), эжэн, замагай эжэн (Сарма), эжэни, тюлуусайн эжэниинь (Еланцы), эхэ замаг (Качериково), тюлууса (Онгурён), салюуса (Нарин-Хунта)
Баргажанай	хүлюүч ¹ , тұлхүүр
Байгал-Хударын	хилууса (заримдаа: тилууса, силууса), кэлюуч

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	түлхюүр, түльтюүр
Яруунын	түлхюүр, түльтюүр
Агын	түлхюүр, түлтюүр
Бэшүүрэй ашабгадай	түльтюүр
Мухар-Шэбэрэй	түлхюүр, түльтюүр
Шаргалжанай	түльтюүр
Хойто Сэлэнгын	түльтюүр, түлхюүр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	түльтюүр
Алтайн ашабгадай	түльтюүр
Сартуулнуудай	түльтюүр
Хамнигануудай	түлхюүр, түльтюүр

Бүлюү Брусок

- а) хатуу бүлюү – твёрдый брусок;
б) зөөлэн бүлюү – мягкий брусок

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

- Нижнеудинскын а) кхайраг (кхайрэг); б) зөөлкэн кхай-

Алайр-Унгын
Түнхэнэй
Ахын
Захааминай
Боохоной
Эхирэд-Булгадай
Качугай

Ойхоной
Баргажанай
Байгал-Хударын

раг (зөөлкэн кхайрэг); слово *бүлюү* здесь не употребляется

- а) хайраг; б) бүлюү
а) хайраг; б) бүлюү
а) хайраг; б) бүлюү
а) хайраг; б) бүлюү
а) хайраг; б) бүлюү
а) хайраг; б) бүлюү
хайраг: а) твёрдый брусок; б) мягкий брусок
а) лабһаа, лапаа, лапатха; б) хайраг
а) хайраг; б) бүлюү
хайраг: а) твёрдый брусок; б) мягкий брусок

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	а) шэрүүн бүлюү; б) зөөлэн бүлюү
Яруунын	а) хатуу бүлюү, шэрүүн бүлюү; б) зөөлэн бүлюү, лаваадха – брусок для точки кос
Загарайн	а) шэрүүн бүлюү; б) зөөлэн бүлюү
Агын	а) шэрүүн бүлюү; б) зөөлэн бүлюү
Бэшүүрэй ашабгадай	а) хатуу бүлюү; б) зөөлэн бүлюү
Мухар-Шэбэрэй	а) наждааг, шэрүүн бүлюү; б) зөөлэн бүлюү, осёолог
Шаргалжанай	а) шэрүүн бүлюү; б) зөөлэн бүлюү
Хойто Сэлэнгын	а) хайраг; б) бүлюү (билүү)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	а) хатуу бэлюү (бүлюү); б) дзөөлөн бэлюү (бүлюү)
Алтайн ашабгадай	а) хайраг; б) бэлюү (бүлюү)
Сартуулнуудай	бэлюү (бүлюү): а) твёрдый брусок; б) мягкий брусок

Таяг тулгуур

Палка для опоры при ходьбе

а) тулгуур – трость

б) таяг – костыль

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын Алайр-Үнгын	а) хорьбэ (хорьбэ); б) тайгэ (таягэ) хорьба: а) палка для опоры ; б) шаман- ский посох
Түнхэнэй	хорьба: а) палка для опоры (трость); б) костыль
Ахын	хорьбо – трость
Захааминай	таяг: а) трость; б) костыль
Боохоной	хорьбо – трость
Эхирэд-Булгадай	наваа (набаа): а) трость
Качугай	набаа: а) трость; б) костыль (Байша, Босогол), хорьба – небольшая тросточ- ка (Босогол, Большой Улун). В с. Кай- заран Качугского же района хорьба означает – небольшой сундучок
Ойхоной	а) набаа (Малый Хужир, Нарин Хунта); хорьбо (Качериково, Онгурен)
Баргажанай	тулуур: а) трость; б) костыль (Барагхан, Кучегер, Арзгун), хорьбо (Кучегер)
Байгал-Хударын	а) наваа, хаа-яа: һорьбо – посох; б) таяг – костыль: «һуга дороо хэдэг» – закла- дывается под мышку. Ср. һорьбо – ша- манский посох: «хоёр һорьбоёо бараэд бөөлдэг ем» – держат (шаманы) в руках две палочки и шаманят (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	а) тулгуур – трость; б) таяг – костыль
Яруунын	а) тулгуур – трость; б) таяг – костыль
Загарайн	а) толгуур (тулгуур); б) таяг (хаа-яа, һогын тулгуур ¹)
Агын	а) тулуур; б) таяг
Бэшүүрэй ашабгадай	таяг
Мухар-Шэбэрэй	таяг, толгуур

Шаргалжанай

а) толгуур; б) һогоной толуур (Средний
Шергальжин). В с. Семиозёрье Крас-
ночикойского района таяг: а) трость; б)
костыль

Хойто Сэлэнгын

а) тулуур – трость; б) һуганай таяг –
костыль (Бургастай). В с. Тухум, Ху-
рамша Селенгинского же района а) та-
яг – трость; б) һуганай таяг – костыль

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай

а) таяг, заримдаа: тулуур – трость; б)
таяг – костыль. В некоторых сёлах а)
таяг – тросточка; б) согоны таяг – кос-
тыль (Цайдам-Тамчинский, Ехэ-Цаган,
Шанан). В селе Табангуты таяг означа-
ет а) посох для ходьбы; б) костыль
(өөргүүл дээ – одно и то же)

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай
Хамнигануудай

а) толуур – трость; б) таяг – костыль
таяг: а) трость; б) костыль
таяг, тулгуур – тросточка

Аргамжа
Верёвка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын

аргамд'е (Кушун), аргамжэ (Мунту-
Булук)

Алайр-Үнгын

аргамжа (арганжа)

Түнхэнэй

аргамжа

Ахын

аргамжа (аргамджа)

Захааминай

аргамжа (Улекчин – произносят так и
һойһовцы, и сартулы этого села)

Боохоной

бирёобхо. Ср. аргамжа – кожаная верёвка

Эхирэд-Булгадай

борёобхо, хаа-яа: аргамжа, һур, арһан
һур – кожаная верёвка

Качугай

аргамжа

Ойхоной

аргамжа

Баргажанай

аргамжа (Ярикта, Кучегер), аргамджа

Байгал-Хударын	(Барагхан, Арзгун) Аргамжа
Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр В восточных говорах:	
Хориин	аргамджа (Кульский Станок), аргамжа (Кодунский Станок), ороймог – кожаная (ременная) верёвка
Яруунын	аргамжа, мушхамал – кожаная верёвка; дээхэн аргамжа – волосяная верёвка
Загарайн	аргамжа (аргамджа)
Агын	аргамжа (Кункур); мушхамал – любая верёвка: пеньковая, ременная, волосяная (Хара-Шибирь и др.)
Бэшүүрэй буряадай	аргамджа (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	аргамджа
Мухар-Шэбэрэй	аргамжа
Шаргалжанай	аргамджа, олоһон аргамджа – пеньковая верёвка, араһан аргамджа, һор аргамджа – кожаная верёвка; дээхэн аргамджа – волосяная верёвка
Хойто Сэлэнгын	аргамджа: олоһон аргамджа – пеньковая верёвка; мушхаа аргамджа – кожаная верёвка
Урда буряадуудай нютаг хэлээр В южных говорах:	
Цонгоолнуудай	аргамджа
Алтайн ашабгадай	аргамджа
Сартуулнуудай	аргамджа – верёвка, мушкаа – кожаная (сучёная) верёвка; хабтагай аргамджа – кожаная (плоская) верёвка
Хамнигануудай	мушкимал – верёвка вообще; сур мушкимал – ременная верёвка (Делюн). В селе Тарбальжей кожаную верёвку называют <i>чургуулга</i> , в с. Дульдурга <i>шургуулга</i>

Биинэг

Веник

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинский	безниг (Кушун), биинэг (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	биинэг (везнииг, миинэг), шэрбүүр ¹
Түнхэнэй	безниг (Харбяты), шэрбүүл (Абашеев. РО БИОН за 1954 г.)
Ахын	харганай – веник самодельный; биинэг – веник магазинный (Сэнсэ или Шаснур)
Захааминай	харганай (хараганай, харганаа, хараганаа)
Боохоной	эльбүүр, шэрбүүр (Хохорск), бөөлхэй, шэрбүүр (Бур-Янгуты)
Эхирэд-Булгадай	эльбүүр
Качугай	эльбүүр
Ойхоной	харгана (Малый Хужир, Качериково, Онгурен), эльбүүр (Нарин-Хунта)
Баргажанай	хамуур
Байгал-Хударын	эльбүүр, <i>заримдаа</i> : безнэг

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	биинэг
Яруунын	безниг
Загарайн	биинэг, безниг
Агын	безниг
Бэшүүрэй ашабгадай	харганаа, <i>заримдаа</i> : безниг
Мухар-Шэбэрэй	хамуур, безниг
Шаргалжанай	харганаа
Хойто Сэлэнгын	биинэг (безниг), харганаа

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	бииниг (безниг, везниг), харганаа (харгана)
Алтайн ашабгадай	харганаа (хараганаа)
Сартуулнуудай	харганаа. В с. Дырестуй Джидинского района – безниг
Хамнигануудай	везниг (безниг); в селах Курулга, Алтан – шүүр: гадзарай шүүр – веник

для подметания пола; тогоо угаадаг
шүүр – веник для мытья котла

Хабтагай

Доска

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	кхаршэ, <i>хаа-яа</i> : дооскэ (Кушун), кхарша (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	харша (Тангуты, Бутукей, Закулей, Нукуты)
Түнхэнэй	хабтагай (Харбяты)
Ахын	хабтагай, хабтагай модон, хабтагар модон
Захааминай	дусхаа (Улекчин)
Боохоной	харши (Бур-Янгуты), харси (Хохорск)
Эхирэд-Булгадай	зартагай, <i>хаа-яа</i> : адяар (Хуты, Эхинтой), зартагай (Байша, Булуса)
Качугай	дооско, зартагай
Баргажанай	хабтагай (Арзгун, Ярикта, Саранхур, Кучегер)
Байгал-Хударын	тёос: 1) доска; 2) тёс, доосха: «лабшаа катайдалдаг доосха» – доска для раскатывания лапши (Ранжурово); доскаа – 1) доска; 2) тёс; 3) плаха – толстые доски и пр. (Корсаково). Слова хабтагай здесь нет

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хабтагай (Кодунский Станок)
Загарайн	хабтагай
Бэшүүрэй бурядай	хабтагай
Мухар-Шэбэрэй	хабтагай (Кодунский Станок)
Шаргалжанай	харша – доска
Хойто Сэлэнгын	хабтагай – доска

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	модо, чоос (Мурочи), хабтагай, хабтагай модо, чоос, дооско (Табангуты),
---------------	---

бандза (Энхэ-Тала; РО № 3170); гампандза, чоос, хабтагай, хабтагай модо (Бурдун), хабтагай (Гуджиртуй), хабтагай модо (Убур-Дзокуй, Цайдам-Тамча, Шанан, Ташир), хабтагай модо, хабтагай (Удунга, Ехэ Цаган) хабтагай (Алтай) хабтагай модо (Улзар-Номто, Подкулдочи)

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

Харуулай зомгоохон

Стружки

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	стрүүжкэ
Алайр-Үнгын	стрүүжээн (эстрүүжээн) зунгааһан (Тангуты, Закулей, Бутукей)
Түнхэнэй	зомгоохон
Ахын	зоргодоһон, зоргодоһо (Орлик)
Захааминай	зоргодоһо (Улекчин)
Эхирэд-Булгадай	эстрүүжкэ, харуурдаһан эстрүүжкэ (Байша), зумгааһан (Байтог)
Качугай	эструужкэ
Баргажанай	харуура зунгааһан (Ярикта), зоргоодуун
Байгал-Хударын	стрүүжкэ, стрүүжхэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	харуулай зомгоохон (Кодунский Станок)
Яруунын	зомгоохон (Сосновоозерск, Челутай)
Загарайн	харуулай зомгоохон (Нарин, Тарбагатай, Дархита), зомгоохон (Эрхирик)
Бэшүүрэй ашабгадай	зургадаһа
Мухар-Шэбэрэй	зоргодоһон, харуулай зомгоол
Шаргалжанай	не знают

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай

харуулы дзоргодцо (Бурдун, Гуджиртуй), дзоргодос (Мурочи, Табангуты, Энхэ-Тала), харуулын дзомогол (Цайдам-Тамчинский, Ехэ Цаган, Шанан, Ташир, Удунга)

Алтайн ашабгадай

дзоргодохо, *заримдаа*: зоргодохо, харуулай дзоргодохо (Алтай)

Сартуулнуудай

харуулы дзоргодос (Подкулдочи), дзоргодос (Белоозёрск)

Зомгооһон Щепки

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын

сабсадууһан (Мунту-Бурук), сабсалуһэн, сабсуудаһан, зунгааһэн (Кушун) зунгааһан (Тангуты, Бутукей, Закулей, Нукуты), зунгааһа (Хамхар) зомгооһон 1) щепки; 2) стружки (Харбаты)

Түнхэнэй

Ахын

зонгооһон (Хужир, Сэнсэ, Орлик); зонгууһан (Хара-Шибирь)

Захааминай

зонгол, зумгал (Улекчин), зомгооһо (Усановка – нойһовцы)

Боохоной

Эхирэд-Булгадай

Качугай

Ойхоной

Баргажанай

Байгал-Хударын

зунгааһан (Хохорск) зунгааһан (Байша, Алужино, Корсак) зумагаһан (Босогол, Камун) зумгааһан (Черноруд, Халгай) зартагай, зунгааһан (Ярикта) зумагаһан (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин

Яруунын

Загарайн

Бэлүүрэй ашабгадай

зомгооһон (Кодунский Станок)

зомгооһон (Сосновоозёрск, Челутай)

түлээнээ зомгооһон (Нарин), зомгооһон (Дархита, Тарбагатай, Эрхирик)

зомгоол

Шаргалжанай

зомгоол (Тулхутуй)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай

зомогоол (Мурочи, Средний Харлун, Гуджиртуй), дзомгол (Табангуты), дзомогол (Цайдам-Тамчинский), дзалтус (Энхэ-Тала)

Алтайн ашабгадай

Сартуулнуудай

дзомогоол (зомогоол) дзомогол (Белоозёрск, Улзар-Номто, Торей, Подкулдочи), дзалтус, дзомгол (Ичегуй, Бургалтай)

Шиилхын хамнигануудай

дзомгооһо (Делюн)

Эдээ хоолой нэрэ

Названия пищи

Гурил

Мука

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын

Алайр-Үнгын

Түнхэнэй

Ахын

Захааминай

Боохоной

Эхирэд-Булгадай

Качугай

Баргажанай

Байгал-Хударын

талкан (талкэн)

талхан

талхан

талхан

гурил

талхан

талхан

талхан

талхан, сагаан талхан – мука, гурил – жареная мука (Аргада)

сагаан талхан – мука; хар талхан, *хаа-яа* талхан – немолотое зерно (Корсаково). В с. Ранжурово талхан – мука

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин

талхан

Яруунын	талхан, сагаан талхан – крупчатка, ша- наһан талхан – саламат (Исинга Ерав- нинского района)
Загарайн	талхан
Агын	талхан
Бэшүүрэй бурядай	гурил
Бэшүүрэй ашабгадай	гурил
Мухар-Шэбэрэй	гурил
Шаргалжанай	гурил
Хойто Сэлэнгын	гурил. В селе Тухум Селенгинского района – гурил (гурила)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	гурил
Сартуулнуудай	гурил

Хилээмэн
Хлеб

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижеудинскын	клеэмэ
Алайр-Үнгын	хэлеемэ (хэлезма)
Качугай	хэлеемэ
Ойхоной	хэлеемэ
Баргажанай	хэлеемэ (хэлеемэн)
Байгал-Хударын	хэлеемэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	хилээмэн
Яруунын	хилээмэн
Загарайн	хилээмэн
Агын	хилээмэн
Бэшүүрэй бурядай	хилээмэн
Бэшүүрэй ашабгадай	талха
Мухар-Шэбэрэй	талха (талхан), хилээмэ (хилээмэн)
Шаргалжанай	талха
Хойто Сэлэнгын	талха (талхан)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	талха
Алтайн ашабгадай	талха
Сартуулнуудай	талха
Хамнигануудай:	килэзбэ, клезбэ, килөөмө, келеэмэ

Сүсэги, зөөхэй
Сливки, сметана
а) сүсэги – сливки
б) зөөхэй – сметана

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижеудинскын	зөөхээ: а) сливки; б) сметана
Алайр-Үнгын	зөөхээ: а) сливки; б) сметана; в) саламат
Түнхэнэй	сүсэгээ: а) сливки; б) сметана; зөөхээ – саламат
Ахын	сүсэгээ: а) сливки; б) сметана; зөөхээ – саламат
Захааминай	сүсэгээ: а) сливки; б) сметана; зөөхээ – саламат
Эхирэд-Булгадай	зөөхээ: а) сливки; б) сметана; в) саламат
Качугай	зөөхээ: а) сливки; б) сметана; в) саламат
Ойхоной	зөөхээ: а) сливки; б) сметана; в) саламат
Баргажанай	зөөхээ: а) сливки; б) сметана; в) саламат
Байгал-Хударын	сайлгаса, хаа-яа: сагаан зөөхээ: а) сливки; б) сметана; зөөхээ – саламат

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	сүсэги (сүсөгүй)
Яруунын	а) сүсэги (сүсүгүй, сүсөгүй) – сливки; б) зөөхээ – сметана
Загарайн	сүсэги (сүсөгүй)
Агын	а) сүсэги (сүсүгүй, сүсөгүй) – сливки; б) зөөхээ – сметана
Мухар-Шэбэрэй	а) шэнгэн зөөхээ – сливки; б) зөөхээ – сметана; бүшмэг зөөхээ – густая сметана
Шаргалжанай	зөөхэй: а) сливки; б) сметана

Хойто Сэлэнгын сүсэгээ (сөсөгөй), (Бургастай, Тухум, Сутой); зөөхээ: (Хурамша, Оронгой, Нижняя Иволга); зөөхээ – сметана (Тахой)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай дзөөхөй: цүцүгүи (Ехэ-Цаган, Шанан, Селенгинского района); сүсөгүи: (Ташир, Удунга)
Алтайн ашабгадай дзөөхөй: а) сливки; б) сметана
Сартуулнуудай цүцөгүи: а) сливки; б) сметана
Хамнигануудай цөцөгүи, цүцүгүи, цүцүгүэ: а) сливки; б) сметана

Үрмэн
Пенка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын эрмэ (Кушун), үрмэ (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын үрмэ (үрөм, үрма)
Түнхэнэй үрмэн
Ахын үрмэн
Захааминай өрмө
Эхирэд-Булгадай өрмө
Качугай өрмэ (өрмэн)
Ойхоной үрмэ, өрмө
Баргажанай өрмө (өрэмэ, үрөмө, үрмэн)
Байгал-Хударын өрмэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин хүшөөһэн, хүшөөдэһэн, хүшөөмэг
Яруунын хүшөөдэһэн
Загарайн хөшөөһэн, хүшөөһэн
Агын өрмөн (Могойтуй, Догой), үрмэн (Кункур), үрмэн, хүшөөдэһэн (Харашибирь)

Мухар-Шэбэрэй
Шаргалжанай
Хойто Сэлэнгын

үрмэ (Суулга), үрмэн, хүшөөмэг (Кусоты)
үрмө
үрмэ (өрмө)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай үрөм
Алтайн ашабгадай өрөмө (хаа-яа: өрөм)
Сартуулнуудай үрөм
Хамнигануудай өрмө

Айраг

Айрак, курунга

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын күрүнгү (күрүнгэ)
Алайр-Үнгын хүрэнгэ
Түнхэнэй хүрэнгэ
Боохоной хүрэнгэ
Эхирэд-Булгадай хөрөнгө, хөрөнгэ
Качугай хөрөнгө, хөрөнгэ
Ойхоной хөрөнгө, хөрөнгэ
Баргажанай хөрөнгө, хөрөнгэ
Байгал-Хударын хөрөнгө, хөрөнгэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин айраг
Яруунын айраг
Загарайн айраг
Бэшүүрэй буряадай айраг
Бэшүүрэй ашабгадай айраг
Мухар-Шэбэрэй айраг
Шаргалжанай айраг
Хойто Сэлэнгын айраг

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай айраг, аариг

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

Хамнигануудай

айраг
хүрөнгө – айрак; айраг – пахта (Ул-
зар-Номто)
айраг (айраг)

Иилгэдэһэн Пахта

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижеудинский	паагта (паагтэ, паахтэ)
Алайр-Унгын	паахта (Бутукей), зөөхээн уһан (Тангу- ты, Закулей)
Ахын	сүсэгээн хүрэнгэ (сэсэгээн хүрөнгө)
Качугай	зөөхээн уһан (Босогол), паахта (Байша)
Ойхоной	ээдэмэг (Малый Хужир), тоһони хайрам, паахта (Нарин-Хунта), паахта (Онгурён), паагта (Качериково)
Баргажанай	ээдмэг
Байгал-Хударын	паагта (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	иилэгдэһэн
Яруунын	иилэгдэһэн
Загарайн	иилэгдэһэн
Агын	худхадаһан (Хара-Шибирь), иилдэһэн (Кункур)
Бэшүүрэй бурядай	зөөхээн айраг (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	айраг
Мухар-Шэбэрэй	айраг
Шаргалжанай	айраг
Хойто Сэлэнгын	айраг: а) пахта; б) айрак (т.е. курунга)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	айраг: а) пахта; б) айрак (т.е. курунга)
Алтайн ашабгадай	айраг: а) пахта; б) айрак (т.е. курунга)
Сартуулнуудай	айраг: а) пахта; б) айрак (т.е. курунга)
Хамнигануудай	паагта: (паахта)

Шара шүүһэн

Сыворотка (жидкий отстой свернувшегося молока)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижеудинский	шар хайб
Качугай	сывороткэ (Байша), ээдэмэйи уһан (Бо- согол)
Ойхоной	шүүһэн (Малый Хужир), хайба (Каче- риково), шара хайб (Онгурен), шара хайрам (Нарин-Хунта)
Баргажанай	хайба
Байгал-Хударын	хайрам

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	шар шүүһэн, шүүһэн; хайб – старая сы- воротка: «Үни байгаа хаа, хайб болшо- хо» (Кодунский Станок)
Яруунын	шүүһэн, шара шүүһэн
Загарайн	хайва («шара шүүһэниинь» – Тарбага- тай, Дархита), ээдмэгээ хайва (Нарин Заиграевского района), ээдмэг – тво- рожная масса свернувшегося молока (Дархита, Нарин)
Агын	шараһан (Хара-Шибирь), шара шүүһэн (Кункур)
Бэшүүрэй бурядай	шара хайва (Шанага)
Бэшүүрэй ашабгадай	хайва
Мухар-Шэбэрэй	илгадаһан, айраг
Шаргалжанай	хайба (хайва)
Хойто Сэлэнгын	шара хайва

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	шара ус (шарус), шара осо (шара ос), шара уса
Алтайн ашабгадай	хайва
Сартуулнуудай	шарус (шара ос)
Хамнигануудай	шар шүүсэ

Пагшаданан Отруби

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	шэльтидэһэн, <i>заримдаа</i> : оотырьбэ (Кушун); шэльтидэһэн (шэльтидэгэн) (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	оотырби (ооторва, оотарьви, оотырвэ, ооторво, оотруби)
Түнхэнэй	ойтруба (Харбяты)
Ахын	ооторбо
Захааминай	шэгшэдэһэ, ооториб (Улекчин – хойховцы)
Качугай	ооторбо, ооторво
Ойхоной	ооторбо (Малый Хужир, Нарин-Хунта), ооторви (Качериково), ооторби (Онгурён)
Баргажанай	ооторба (оотороба, оотроб, ооторбо). Раньше говорили <i>хагшадһуун</i> , сейчас – оотроб (Кучегер). В селе Уржил – хагшадауун
Байгал-Хударын	шэгшэдүүн (Корсаково), оотробо (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	хагшаданан, ооторива
Яруунын	хагшаданан (Домна, Усть-Эгитуй), оотирво (Исинга)
Загарайн	оотирво
Агын	хагшаданан
Бэшүүрэй бурядай	оотырво (Шанага)
Бэшүүрэй ашабгадай	шэгшэдэһэ
Мухар-Шэбэрэй	хагшаданан
Шаргалжанай	оотирбо, оотирво
Хойто Сэлэнгын	хүрпээ, ойтормо (оотирво, ооторби, оотырво, ооторьби, оотриви). В селе Тахой – хүрпээ, ооторби, хагшадана

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	оотроб (ооторво, оотриб, ойтроб); шэгшэдцэ, шэгшэдсэ, шэгшэдэсэ). В селе Шанан – хүрпээ
Алтайн ашабгадай	шэгшэдеһе, <i>заримдаа</i> : оотроб (переселенцы из с. Дунжо Красночикойского района)
Сартуулнуудай	оотрово, шэгшэдүс (Улзар)

Гутал, хубсаһа мэтын юмэнүүдэй нэрэнүүд
Названия одежды, обуви и т. д.

Телогрейкэ Телогрейка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	куфайка, фуфайкэ
Алайр-Үнгын	телигрээйкэ (тельгэрээйхэ, телогрээйкэ)
Ахын	түжүүрхэ, тилгрээхэ
Захааминай	тэжүүрхэ (Улекчин – хойховцы), хүүртиг (Улекчин – сартулы)
Качугай	телегрээхэ
Ойхоной	телгрээкэ, телегрээйкэ
Баргажанай	тэлгрээхэ (Барагхан, Кучегер), тэгэрээхэ (Ярикта), тэгэлэрээхэ (Арзгун), хупайхи (Аргада), хупаахи (Уржил)
Байгал-Хударын	хупайка (Раржуроово), хүбэнтээ хүүртиг, тилгрээйкэ (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	хүүртиг, хүвэнтээ хүүртиг (Кульский Станок), тилгрээхэ, түжүүрхэ (Кодунский Станок), түжүүрхэ (Ашанга)
Яруунын	тилгрээхэ (тилогрээхэ), хүвэнтээ хүүртиг
Загарайн	тилгрээхэ (тилигрээхэ, телгрээхэ). В селе Энхилик Хапашибирь пасказына.

ли, что раньше телогрейку называли хүүртиг («Түрүүшээр хүүртиг гэдэг байгаа»)

Агын хүүртиг
Бэшүүрэй бурядай тэжүүркэ (Шанага)
Бэшүүрэй ашабгадай түжүүркэ
Мухар-Шэбэрэй хүүртиг
Шаргалжанай куфайка, хая-яа: телэгэрээкэ (Средний Шаргальжан), күүртиг (Семиозерье)
Хойто Сэлэнгын хүвэнтээ хүүртиг, хүүртиг (күүртиг), тилэгэрээхэ (тилэгэрээкэ, тилэгрезйкэ, тилегрээхэ)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай күүртиг (хүүртиг, хүүртэг), хүвөнтөй хүүртиг (Цайдам-Тамчинский), тилэгэрээхэ (Табангуты)
Алтайн ашабгадай күүртиг (хүүртиг), хүвөнтөй хүүртиг
Сартуулнуудай хүүртиг (хүүртэг), заримдаа: тэжүүркэ (Улзар-Номто)
Хамнигануудай фуфаайка (Делюн)

Костюм

Костюм

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын кастюум
Алайр-Үнгын костюум
Ахын хостюум (костюум)
Качугай а) хостюум, костюум; б) халаад, пинжааг
Ойхоной үмдэн польтоо хоёр – «костюм» (Мальи Хужир), хостюум, костюум (Качериково, Нарин-Хунта)
Баргажанай хостюум үмдэн хоёр, хотстюум (хостюун)
Байгал-Хударын костюум 1) костюм в целом; 2) пиджак (Хандаала); костюум (Ранжурово), кастюум (хастюум) (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин костюум (хостюум). В с. Ашанага – хүүртиг үмдэн – «костюм»
Яруунын хостюум
Загарайн костюум, хостюум
Агын костюум (Хара-Шибирь); хостюум, хостюум-пиджааг (Кункур)
Бэшүүрэй бурядай хостюум (Шанага)
Бэшүүрэй ашабгадай хостюум, үмдэ костюум
Мухар-Шэбэрэй костюум
Шаргалжанай кастюум (костюум), кастюум үмөдө
Хойто Сэлэнгын костюум (хостюум)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай костюум 1) костюм в целом; 2) пиджак; костюум үмүдү (үмүдтүи костюум, костюум үмөд)
Алтайн ашабгадай кастюум өмөдө, кастюум шараваар, костюун өмдөтөйгөө
Сартуулнуудай үмүдө костюум (Улзар-Номто)
Хамнигануудай хостюум (Тарбалжей)

Пиджак

Пиджак (часть костюма)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын пинжааг (пинжааг)
Алайр-Үнгын пинжааг
Түнхэнэй хүүртиг
Ахын хостюум (костюум)
Захааминай хостюум (Улекчин – хойновцы), костюум (Улекчин – сартулы)
Эхирэд-Булгадай пиджааг (пинжааг), костюум, польтоо (Ишин, Гаханы, Эмэгээ-Харанутский, Эхинтой), польтоог (Бурук, Байтог), больтоо (Старые Хоготы, Хуты), больтоог (Тыбкысыр), халаад – пиджак

костюма (Кайзаран). В эхирит-булагатском говоре в большинстве сёл пальто называется дэгэл) пинжааг – «пиджак костюма», пальтоо – «пальто»

Качугай

Ойхоной

польтоо – «пиджак», дэгэл – «пальто» (Халагай); подёобхо – «пиджак» (Качери-ково); костюм: 1) пиджак, 2) костюм (Он-гурен), польтоо – «пиджак» (Малый Хужир); пинжааг, подёобхо, польтоог (Курма). В с. Курма употребляется все эти три названия пиджака (пинжааг, подёобхо, польтоог), а зимнее пальто называется *дэгэл*, летнее пальто – халаад (Курма). В отличие от других западных говоров в ольхонском (особенно в говоре с. Курма) заметно больше встречаются синонимы. По-видимому, здесь происходило смешение носителей ряда эхиритских говоров, в частности, эхирит-булагатского, качугского, частично баргузинского

Байгал-Хударын

пинжааг (Хандаала), хүүртиг (Корсаково), костюума хурмааг (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хүүртиг
Яруунын	пинжааг, хүүртиг
Загарайн	костюм (Дархита), костюмай хүүртиг (Нарин), хүүртиг (Тарбагатай)
Агын	костюм: 1) пиджак; 2) костюм (Харашибирь); пиджааг – пиджак (Кункур)
Бэшүүрэй бурядай	костюм
Бэшүүрэй ашабгадай	костюм
Мухар-Шэбэрэй	костюм
Шаргалжанай	кастюм
Хойто Сэлэнгын	пинжааг (Бургастай, Тахой, Арбузово); хүүртиг (Сутой, Жаргалантуй, Тухум, Халгана); костюм (Нижняя Иволга).

хостюум (Оронгой, Хурамша)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай

хүүртиг, дотор хүүртиг (Цайдам-Тамчинский), хүүртэг (Удунга); костюм: 1) пиджак, 2) костюм в целом (Ташир, Шанан); костюм – «пиджак» (Гужиртуй, Субуктуй)

Алтайн ашабгадай

Сартуулнуудай

кастюм, костюун
костюум (Улзар или Номто)

Үмдэн

Брюки

а) магазинные;

б) домашнего пошива

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	эмдэн
Алайр-Үнгын	шарбаар (шарваар), үмдэн
Ахын	үмдэн (үмэдэн)
Захааминай	үмөдэ
Боохоной	бүрюүк, үмдэн (үндэн)
Эхирэд-Булгадай	өмдэн (үмдэн)
Качугай	өмдөн (өмдэн)
Ойхоной	үмдэн, өмдөн, брюүхэ
Баргажанай	үмдэн
Байгал-Хударын	өмдөн (үндөн, үндэн)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	үмдэн
Яруунын	үмдэн
Загарайн	үмдэн, өмдөн
Агын	үмэдэн
Бэшүүрэй бурядай	үмдэн
Бэшүүрэй ашабгадай	үмдэ
Мухар-Шэбэрэй	үмдэ
Шаргалжанай	кастюм

Хойто Сэлэнгын

үмэдэ, үмдэ, үмдэн

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Донгоолнуудай
Сартуулнуудай
Хамнигануудай

үмүдө
үмүдө (Улзар или Номто)
үмүдү (Поварино, Алтан), өмөдө
(Делюн, Курулга, Тарбалжей)

Плаати
Платье

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын

блүүзэ (Кушун), плаати (Мунту-Бурук);
халдай-холодайка – род женского пла-
тья, широкое и длинное (Кушун, Мунту-
Бурук)

Алайр-Үнгын

Түнхэнэй

Ахын

Захааминай

булууза
самса: 1) платье; 2) рубаха (Харбят)
булууза
самса (Улекчин – хойновцы), цамца
(Улекчин – сатулы) – платье

Боохоной

Эхирэд-Булгадай

Качугай

Ойхоной

бүлүүзэ, булууза
халдай, халдайха
сарпаан (Камун)
сарпаан (Малый Хужир, Халгай); хор-
мой – юбка (Халгай); ута урбаахи (Ка-
чериково), урбаати, палаати (Нарин-
Хунта), палаати (Онгурун)
палаадти (палаати, ута урваахи)
плаадти

Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин

Яруунын

палаати (палаатя)
палаати (Домна), плаати, морин самса
(Исинга)

Загарайн

Агын

палаати
плаати

Бэшүүрэй буряадай
Бэшүүрэй ашабгадай
Мухар-Шэбэрэй
Шаргалжанай
Хойто Сэлэнгын

палаати (Шибертуй)

палаати

плаати

палаадти

плаати (палаатиг). В с. Оронгой зафик-
сировано: плаати, самса. В с. Арбузово
в 1930-х годах платье называли «морин
самса»

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай

палаати (плаадти, палаадтиг, плаатиг,
палаатиг). В с. Ехэ-Цаган Селенгинско-
го района – два названия: палаати, мо-
рин цамца. В с. Удунга платье раньше
называли *морин самса*, а теперь – *плаа-
тиг*. В селе Гуджиртуй Кяхтинского
района женскую комбинацию сейчас
называют *морин самса*, а платье назы-
вается здесь *палаати (плаадти)*

Алтайн ашабгадай

Сартуулнуудай

палаати (палаадти)
палаати. В с. Белоозёрске в значении
платье бытуют следующие варианты:
цамца, морин цамца, урто цамца
плаати (плааття)

Хамнигануудай

Дотор үмдэн

Кальсоны

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын

Алайр-Үнгын

паштааниг

паштааниг (Тангуты, Бутукей), дотор
үмдэн, паштааниг (Закулей), үмдэн
(Нельхай), үндэн (Нукуты), кальцоона
(Тадхал-Онгой)

Ахын

Захааминай

Качугай

Ойхоной

дотор үмдэн

дотор өмөдө (Улекчин – хойновцы)

хольсооно

досоодо үмдэн (Качериково, Нарин-

Баргажанай	Хунта), оосоодо үмдэн (Малый Хужир), хольсоон (Онгурен) бэллѳо: 1) кальсоны; 2) бельѳ (Ярикта, Арзгун); биллѳо: 1) кальсоны; 2) нижняя рубаха (Барагхан, Кучегер)
Байгал-Хударын	кальсооно (кольсоон)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	дотор үмдэн
Яруунын	дотор үмдэн
Загарайн	дотор үмдэн (дотор өмдөн), паштааниг
Агын	дотор үмдэн
Бэшүүрэй буряадай	дотор үмдэн (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	дотор үмдэ
Мухар-Шэбэрэй	дотор үмдэн, бельѳо
Шаргалжанай	дотор үмөдө
Хойто Сэлэнгын	дотор үмэдэ, паштааниг

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	дотор үмүдө, паштааниг
Алтайн ашабгадай	дотор өмөдө
Сартуулнуудай	дотор үмүдө; молодѳжь говорит «паштааниг»

Халааһан
Заплата

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	заплатакэ, заримдаа: кхалаадаһан
Алайр-Үнгын	хадхааса (хадхаса)
Түнхэнэй	халааһан
Ахын	халааһан
Захаминай	халааһа (Улекчин – хойһовцы), нүхөөс (Улекчин – сартулы)
Боохоной	хадхаасаг (хадхааса)
Эхирэд-Булгадай	хадхааса (Булуса, Байтог)

Ойхоной

Баргажанай

Байгал-Хударын

хадхааса (Малый Хужир, Онгурен), хадхасаа (Нарин-Хунта, Качериково)
халаадууһан (халаадууһуун, халаа-дуһун, халаадуун)
заплатахта (Ранжурово), халаа'ан; 1) заплата; 2) карман (Корсаково), но в с. Корсаково молодѳжь чаще говорит заплата

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	халааһан
Яруунын	халааһан
Загарайн	халааһан
Агын	халааһан
Бэшүүрэй буряадай	халааһан (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	нүхөөһө
Мухар-Шэбэрэй	халааһа (халааһан)
Шаргалжанай	нүхөөһө, халааһан
Хойто Сэлэнгын	нүхөө, нүхөөһө (нүхөөһө). В с. Жаргалантуй – нүхөөһө, халааһа, в сёлах Харгана, Нижняя Иволга – халааһа, в с. Хурамша – халааһан

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	нүхөөс
Алтайн ашабгадай	нөхөөһө
Сартуулнуудай	нүхөөс
Хамнигануудай	нүкөөһө

Тобшын бүшэ

Петля для круглой пуговицы

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	бүшэ
Алайр-Үнгын	бэшэ (заримдаа: бүшэ); а) петля для круглой пуговицы; б) прорамка для плоской пуговицы

Түнхэнэй	шэлбэ
Ахын	шэлбэ (тобшойн шэлбэ)
Захааминай	шэлбэ
Боохоной	бэшэ
Эхирэд-Булгадай	итагабша, пээтилькэ, пээтле (пээтлэ)
Качугай	тобшой нүхэн
Ойхоной	түдүүлгэ (Малый Хужир, Качериково), түдүүли (Онгурен), пээтли нүхэнэ (Нарин-Хунта)
Баргажанай	тобшойн зуура – петелька для круглой пуговицы
Байгал-Хударын	пээтли, тобшын пээтли (Ранжурово), тэдүүли (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	тобшын бүтүү (Кульский Станок), түдүүли (Ашанга)
Яруунын	бүтүү, бүшэ, түдүүли
Загарайн	бэшэ, тобшын бэшэ
Агын	бүтүү, тобшын бүтүү
Бэшүүрэй бурядай	бүтүү: а) петля для круглой пуговицы б) прорамка для плоской пуговицы
Бэшүүрэй ашабгадай	бүтүү
Мухар-Шэбэрэй	бэшэ: а) петля для круглой пуговицы, б) прорамка
Шаргалжанай	бүтүү
Хойто Сэлэнгын	бүтүү, битүү (Тухум, Тахой), бэшэ (Хурамша)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	а) битүү – петля для круглой пуговицы, б) нүхэ – прорамка для плоской пуговицы
Алтайн ашабгадай	а) битүү – петля для круглой пуговицы, б) прорамка для плоской пуговицы
Сартуулнуудай	битүү, бэтью
Хамнигануудай	бүтүү, бэтью

Тобшын нүхэн

Прорамка для плоской пуговицы

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Алайр-Үнгын	бэшэ (бүшэ)
Түнхэнэй	шэлбэ
Ахын	шэлбэ
Захааминай	шэлбэ
Боохоной	бэшэ
Эхирэд-Булгадай	пээтле
Качугай	нүхэн, тобшай нүхэн
Ойхоной	тобшой (тобшын) нүхэн
Баргажанай	тобшойн нүхэн, хүбэ, зуура
Байгал-Хударын	пээтли

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	шагтын нүхэн
Яруунын	шагтын нүхэн
Загарайн	шагтын бүтүү, шагтын нүхэн
Агын	бүтүү (Кункур), шагтын нүхэн (Харашибирь)
Бэшүүрэй ашабгадай	бүтүү
Мухар-Шэбэрэй	бэшэ
Хойто Сэлэнгын	бүтүү, тобшоной (тобшын) нүхэн

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	нүхэ, битүү
Алтайн ашабгадай	битүү
Сартуулнуудай	битүү, бэтью
Хамнигануудай	бүтүү, бэтью

Үртэһэн

Лоскуток (обрезок материи)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	үртүгүн (үртүһүн) (Кушун), үрэтэһэн
--------------	-------------------------------------

Алайр-Үнгын	(Мунту-Булук)
Ахын	өөдэһэн
Захааминай	өөдэһэн, бүдэ өөдэһэн
Боохоной	бүди үртэһэ (Улекчин)
Эхирэд-Булгадай	үртэһэн
Качугай	өөдэһэн (Байтог)
Ойхоной	өөдэһэн
	өөдэһүүн (Малый Хужир, Качериково).
	В с. Онгурен звук h еле слышен.
Баргажанай	өөдүүһэн (Ярикта), өөдүһүн (Арзгун, Кучегер), өөдүүн (Барагхан или Саранхур). В с. Барагхан лоскутки, оставшиеся при шитье овчинной шубы (т.е. обрезки овчины) называются <i>халаадуһуун</i> («нэхээ дэгэлэй халаадуһуун»)
Байгал-Хударын	өөдүүн (Ранжурово), үлээдүүн, лоско-тоог (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	үртэһэн (Ашанга), үлээдэһэн (Кульский Станок)
Яруунын	Үртэһэн
Загарайн	бүдээ үртэһэн – лоскуток; <i>үртөһөн</i> – прутья-связки для кольев. «Энэтнай үртэһэн» (о лоскутках), «тэрэтнай үртөһөн» (о связках для кольев), – поясняет информант из села Дархита Заиграевского района. В с. Тарбагатай <i>үртэһэн</i> означает: 1) лоскуток; 2) прутья для связки кольев. В селе Нарин лоскуток называется үлээдэһэн, үртэһэн
Агын	үртэһэ, үртэһэн (Кункур), үртэһэн (Хара-Шибирь) – лоскуток
Бэшүүрэй бурядай	бүдээ үртэһэн (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	нүхөөһө
Мухар-Шэбэрэй	халааһан, халааһа
Шаргалжанай	үрэтэһэ
Хойто Сэлэнгын	үртэһэ, бүдээ үртэһэ (Бургастай, Сутой)

Жаргалантуй, Харгана, Тухум); бүдээ өөдэһэ, бүдээ үртэһэ (Тахой), үртэһэн (Оронгой, Хурамша), өөдэһэн (Нижняя Иволга)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	үртэс (Цаган-Челутай, Табангуты, Кяхтинского района), тасорхой (Средний Харлун Бичурского района), бүдүй джиргэдцэ (Гуджиртуй Кяхтинского района)
Алтайн ашабгадай	үртэһэ (үрэтэһэ)
Сартуулнуудай	үртэс

Туулмаг

Маленький матерчатый мешочек

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	мэшээшэг, бишаэкхэн мешээшэг
Алайр-Үнгын	мэшээшэг, мешээшкэ
Түнхэнэй	хүүдээ (Абашеев. Тункинский говор, с. 30)
Ахын	мүнэһэн, бүд мүнэһэн, мөнөһөн
Захааминай	мөнөһө, мэнөһө, бүд мэнөһө
Боохоной	мишоошкэ
Эхирэд-Булгадай	хаабша, хаабшаг, хаабси, хабтага
Качугай	хабтага
Ойхоной	бөршэм – маленький матерчатый мешочек, араһуун бөршэм – кожаный мешочек (Малый Хужир); эд тонголой (Качериково), үрэмгээ (Нарин-Хунта), мешээшхэ (Онгурен) – матерчатый мешочек, туламгай – кожаный мешочек (Нарин-Хунта)
Баргажанай	тулам – матерчатый мешочек, уута – большой кожаный мешок
Байгал-Хударын	өрөмгөй – матерчатый мешок

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	туулмаг – матерчатый мешочек
Яруунын	туулмаг – матерчатый мешочек, архан
	туулмаг – кожанный мешок (Исинга)
Загарайн	туулмаг – матерчатый мешок
Агын	туулмаг
Бэшүүрэй буряадай	туулмаг
Бэшүүрэй ашабгадай	шуудай
Мухар-Шэбэрэй	туулмаг
Шаргалжанай	тоорбо, сүүмхэ, туулмаг – кожанный мешочек для чая
Хойто Сэлэнгын	заа мэшээг (Бургастай, Харгана), зулвадха (Бараты, Арбузово), – матерчатый мешочек

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	шуудай (Кудара-Сомон, Энхэ-Тала, Холой, Гуджиртуй, Хилгантуй), мүшөөг (Мурочи), агсаа (Большелуг, Табангуты, Субуктуй Кяхтинского, Ноехон Селенгинского, Харлун Бичурского районов) – матерчатый мешочек
Алтайн ашабгадай	таар – матерчатый мешочек
Сартуулнуудай	дзулвадха (дзулвадка) – матерчатый мешочек
Хамнигануудай	шуудай (Ульхун-Партия) – матерчатый мешочек

Поолой аршуул

Тряпка для мытья пола

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	биһооткэ (бихооткэ)
Алайр-Үнгын	пооли оргоожа (Тангуты, Бутукей), пооли аршуур (Закулей); (пооли) үрүүр, оргоожа, трябка (Нукуты)

Түнхэнэй

Ахын

Захааминай

Боохоной

Эхирэд-Булгадай

Качугай

Ойхоной

Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	таряабха
Яруунын	палаахын аршуул (Домна, Исинга), ашуул, тираабха (Усть-Эгита)
Загарайн	таряабха, тарээбха, тэряабха
Агын	аршуул
Бэшүүрэй буряадай	поолой тыряабха
Бэшүүрэй ашабгадай	поолой бүд
Мухар-Шэбэрэй	аршуул
Шаргалжанай	поолой таряабха
Хойто Сэлэнгын	таряабха (тряабха), палааханай аршуул

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	тэряабха (тэряабка), арчуул, поолын арчуул
Алтайн ашабгадай	поолой тэряабха
Сартуулнуудай	арчуул

Столой аршуул

Тряпка для стола

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	биһооткэ (бихооткэ)
Алайр-Үнгын	үрүүр
Түнхэнэй	аршуул

Ахын	остоолой таряабха
Захааминай	таряабха
Боохоной	тряабха
Эхирэд-Булгадай	даба, остооли даба (Шодой), өрөмгө (Ишин), оргоожа (Булук)
Качугай	тряабха
Ойхоной	остоолой (стооли), тряабха (үрүүр)
Баргажанай	тыряабха (тыряабха), аршуур, остооло аршуур
Байгал-Хударын	үрүүр, остооло үрүүр

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	тарээбха; остоолой аршуул
Яруунын	тарээбха; остоолой аршуул
Загарайн	тарээбха; остоолой аршуул
Агын	аршуул
Бэшүүрэй бурядай	остоолой аршуул; аягын аршуул. Но поолой тыряабха (см. выше) – с. Шибертуй
Бэшүүрэй ашабгадай	остоолой бүд
Шаргалжанай	остоолой таряабха
Хойто Сэлэнгын	остоолой аршуул, хая-яа: таряабха (тряабха), остоолой таряабха, аршуул

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	арчуул, остоолы арчуул
Алтайн ашабгадай	арчуул, остоолой арчуул
Сартуулнуудай	арчуул
Хамнигануудай	джилэгүүр, арчуул, судомойка (Делюн), джилүүр (Мангут)

Аршуул

Посудное полотенце

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	тряабха (Кушун), полотеэнцэ (Мунту-Булук)
--------------	---

Алайр-Унгын

Ахын
Боохоной
Эхирэд-Булгадай
Качугай
Ойхоной

Баргажанай

тагшын аршуур, мэнэһэ аршааша полтеэнца, полтеэнсэ, мэнэһэ аршааша полтеэнсэ
полтеэнсэ, аршуул, тряабха
тряабха
тряабха
полтеэнсэ
тагшын аршуур (Качериково), тагшын үрүүр (Нарин-Хунта)
полтийнсо (полтийнса, полтеэнса)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	полхеэнсэ
Яруунын	аягын аршуул (Домна, Исинга), зүлгүүр (Усть-Эгита)
Загарайн	аршуул (аяга таваг угаадаг), аягын аршуул
Агын	амһартын аршуул
Бэшүүрэй бурядай	аягын аршуул
Бэшүүрэй ашабгадай	полотеэнцэ
Мухар-Шэбэрэй	аршуул
Шаргалжанай	польтеэнцэ (аяганай)
Хойто Сэлэнгын	аршуул, аяга тавагай аршуул, аяганай аршуул

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	арчуул
Алтайн ашабгадай	арчуул
Сартуулнуудай	аяга тавагы арчуул
Шиилхын хамнигануудай	полтеэнцэ (Делюн)

Пении

Пимы (чехол поверх унтов)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	боонго (боонгэ)
--------------	-----------------

Алайр-Үнгын	пайтай (Закулей, Куйта), шагайбша (Бутукей). В сёлах Тангуты, Нукуты этот предмет неизвестен
Түнхэнэй	пампалай (Харбят), пэнии
Ахын	пампалай
Захааминай	дабхаса, туилабша. В сёлах Бургуй, Улекчин – пэнии
Боохоной	дугты
Эхирэд-Булгадай	дугты
Качугай	дугты, духты
Ойхоной	дугтуу (Качериково, Онгурен), духтуу (Малый Хужир, Нарин-Хунта)
Баргажанай	дугты (Шодой)
Байгал-Хударын	дугтуу (дугтуу)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	пени (пэнии)
Яруунын	пинии (Домна), пэнии (Исинга), пэнии, дугты (Усть-Эгита)
Загарайн	пэнии
Агын	пени (Хара-Шибирь), пэнии (Кункур)
Бэшүүрэй бурядай	пэнии (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	пэнии
Мухар-Шэбэрэй	пимии, пэмии
Шаргалжанай	пимии
Хойто Сэлэнгын	пэнии

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	пэнии (пэнииг)
Алтайн ашабгадай	пэнии (пинии, пимы)
Сартуулнуудай	пэнии (Улзар, Торей)

Гутал

Обувь

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	годоһон (годогон)
---------------	-------------------

Алайр-Үнгын	годоһон (годоһон)
Түнхэнэй	гутал
Ахын	гутал
Захааминай	гутал
Боохоной	годоһон
Эхирэд-Булгадай	годоһон (годоһон), гутаһан
Качугай	гутаһан
Ойхоной	гутаһан, гутхаһуун
Баргажанай	гутаһан, гутаһуун, гутууһан (гутууһун, гуту'ан, гутуһуун, гутуһун)
Байгал-Хударын	гутуһуун, готуһун

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	гутал
Яруунын	гутал
Загарайн	гутал
Агын	гутал
Бэшүүрэй бурядай	гутал
Мухар-Шэбэрэй	гутал
Шаргалжанай	готол
Хойто Сэлэнгын	гутал

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	гутол (готол)
Алтайн ашабгадай	готол
Сартуулнуудай	гутол
Хамнигануудай	гутул (гутол, готол)

Хоншоор

Переда обуви

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	үльмү* (Кушун), үльмэ (үльмө) (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	хушуун

Ахын Захааминай	тангалай хашааһа, гутали хашааһа (Улекчин- хойховцы), хоншоор (Хасуртай, Уса- новка, Улекчин – сартулы) хабхаг (Новый Бильчир), хашааһан (Хохорск)
Боохоной	хашааһан
Эхирэд-Булгадай	тангалай
Качугай	хабхаг (М.-Хужир, Нарин Хунта), танга- лай (Качериково), хашаа'ан (Онгурен)
Ойхоной	хашааһан
Баргажанай	передаа (Ранжурово), пээрдэ (Корсаково)
Байгал-Хударын	

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	хоншоор
Яруунын	хоншоор
Загарайн	хоншоор, пирдаа (Дархита), пиридаа (Нарин), сараг (Тарбагатай), хабхаг, пирдаа (Эрхирик)
Агын	сараг (Кункур, Могойтуй, Таһархай), хоншоор (Хара-Шибирь)
Бэшүүрэй бурядай	пээрдэ (Шанага, Хонхоло); передаа (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	пиридаа
Мухар-Шэбэрэй	пирдаа, сараг
Шаргалжанай	хамар
Хойто Сэлэнгын	пирдаа (Хурамша), хоншоор (Орон- гой), хашааһан (Харгана), хабхаг (Ту- хум, Бургастай, Жаргалантуй, Тахой, Сутой, Нижняя Иволга)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хоншоор (Кудара-Сомон, Табангуты), гутолы хушуу, хамар (Гуджиртуй), хамар (Энхэ-Тала, Ехэ-Цаган)
Алтайн ашабгадай	хамар («коренные» жители с. Алтай), хабхаг (переселенцы из Дунжо и Шер- ... 1021 ...)

Сартуулнуудай
Хамнигануудай

хоншоор
кхошуу (Ульхун-Партия)¹, үлмий (Ал-
тан)², үлмээ (Кыра)³

Хашааһан Союзка обuvi

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	кхашааһан, кхашаага
Алайр-Үнгын	хашааһан
Ахын	урда хашааһан
Захааминай	тангалай, гутали тангалай (Улекчин – хойховцы), хашааһа (Хасуртай – хойховцы), хашаас (сартулы – Усанов- ка, Улекчин)
Качугай	хашааһан
Ойхоной	хашааһан (Малый Хужир), союуз (Ка- чериково, Онгурен)
Баргажанай	тангалай

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	зулаг
Яруунын	зулаг
Загарайн	зулаг, золог
Агын	зулаг
Бэшүүрэй бурядай	хашааһан (Шанага, Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	хашааһа
Мухар-Шэбэрэй	хашааһа
Шаргалжанай	хашааһа
Хойто Сэлэнгын	хашааһа

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хашаас (Гуджиртуй, Табангуты), хаб- хаг (Ташир, Удунга, Цайдам-
---------------	--

¹ РО БИОН. Инв. № 3018

² Там же

Алтайн ашабгадай	Тамчинский)
Сартуулнуудай	хашааһа
	угальджа, хашаас

Зуузай
Задник обуви

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижеудинский	кхойто кхашааһэн
Алайр-Үнгын	хойта хашааһан
Ахын	хойта хашааһан
Захааминай	У закаменских бурят нет слова, обозначающего задник унтов, так как союзка и переда шьются у них сплошную хатуу хашааһан (Хохорск), хашуула (Сайгуты)
Боохоной	(хойто) хашааһан
Качугай	хойто хашааһан (Малый Хужир), һүсэ (Нарин-Хунта)
Ойхоной	өһөгөйн хашааһан, өһөгөй (өһөгээ)
Баргажанай	зууза (Ранжурово), зуужа (Корсаково)
Байгал-Хударын	

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	зуузай
Яруунын	зуузай
Загарайн	зуузай
Агын	зуузай
Бэшүүрэй бурядай	зуузай
Бэшүүрэй ашабгадай	зуузай
Мухар-Шэбэрэй	зуузай
Шаргалжанай	зуузай
Хойто Сэлэнгын	зуузай, зууз(а)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	дзуудзай
Алтайн ашабгадай	дзуудзай
Сартуулнуудай	дзуудзай

Ононой хамнигануудай дзуудзай (Алтан), дзуудзай (Кыра)

Дүрэнхэ
Стелька для обуви

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижеудинский	дүрүүнкэ (дүрүүнкэ, дүрүүнкэ)
Алайр-Үнгын	дүрүүнкэ (дүрүүнхэ), дүрүүнкээ (дүрүүнхээ)
Түнхэнэй	дүрэнхээ (Харбяты)
Ахын	дүрэнхээ (дүрэнкээ, дүрэнкы)
Захааминай	дүрэнхэ (дүрөнкө, дүрэнкэ)
Эхирэд-Булгадай	хагдан
Качугай	хагадан
Ойхоной	дэбьдюур (Качериково), гутаһани һэгээ (Нарин-Хунта), дөрөмхө (Онгурен)
Баргажанай	һэгээ (Арзгун), улабша (Кучегер, Уржил)
Байгал-Хударын	дүрэнхэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	дүрэнхэ
Яруунын	дүрэнхэ
Загарайн	дүрөнкө
Агын	дүрэмхэ
Бэшүүрэй бурядай	дүрэнхэ
Бэшүүрэй ашабгадай	дүрэнкэ
Мухар-Шэбэрэй	дүрэнкэ, дөрөнкө
Шаргалжанай	дүрөнкө, дөрөнкө
Хойто Сэлэнгын	дүрэнкэ, дүрэнхэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	улабча, дүрөнкө (дүрөнхө)
Алтайн ашабгадай	дүрөнкө (дөрөнкө, дүрүүнкө, дүринкө)
Сартуулнуудай	улабча (Ичетуй, Бургалтай, Дырестуй), дүрийнкэ (Улзар-Номто), дүрүүнкэ (Торей)
Хамнигануудай	стеэлькэ

Хагдан дүрэнхэ
Стелька из ветоши

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн	дүрүүнкэ (дүрүүнкэ, дүрүнкэ); кхагдаар яһанэ – из ветоши делают (Кушун)
Алайр-Үнгын	дүрүүнкэ (дүрүүнхэ), дүрүүнкээ (дүрүүнхээ)
Гүнхэнэй	дүрүүнхээ
Ахын	хагдан дүрэнкээ
Захааминай	дүрэнхэ (дүрэнкэ, дүрөнкө)
Эхирэд-Булгадай	хагдан
Качугай	хагадан
Ойхоной	гутаһани хагдан (Нарин-Хунта)
Баргажанай	дүрэнхий (Арзгун), дүрэнхи (Кучегер), дүрүнхи (Уржил)
Байгал-Хударын	дүрэнхэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	дүрэнхэ
Яруунын	хагдан дүрэнхэ (дүрөнхө)
Загарайн	дүрөнкө
Бэшүүрэй бурядай	дүрэнхэ
Бэшүүрэй ашабгадай	дүрэнкэ
Мухар-Шэбэрэй	дүрэнкэ, дүрөнкө
Шаргалжанай	дөрөнкө, дүрөнкө

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	улабча, дүрөнкө (дөрөнкө)
Алтайн ашабгадай	дөрөнкө (дүрөнкө, дүрүнкө)
Сартуулнуудай	улабча, дүриинкэ, дүрүүнкэ
Хамнигануудай	стелькэ

Шэрдэг
Войлочный стёганный матрац

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн	здесь не было стёганого матраца
Алайр-Үнгын	здесь не было стёганого матраца
Ахын	шэрдэг
Захааминай	шэрдэг
Ойхоной	здесь не было стёганого матраца
Баргажанай	шэрдэг
Байгал-Хударын	шэрээтээ тохом

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	шэрдэг, шэрээтээ шэрдэг
Яруунын	шэрдэг
Загарайн	шэрэмэр шэрдэг
Бэшүүрэй бурядай	шэрдэг
Бэшүүрэй ашабгадай	шэрдэг
Мухар-Шэбэрэй	шэрдэг, шэрэмэр дебдихэр
Шаргалжанай	шэрдэг
Хойто Сэлэнгын	шэрдэг, заримдаа: шэрэмэл шэрдэг (Ту- хум, Тахой, Оронгой, Хурамша), урнай ¹ шэрдэг, шэрэмэл шэрдэг (Бургастай)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	шэрдэг
Алтайн ашабгадай	шэрдэг
Сартуулнуудай	шэрдэг
Хамнигануудай	сирдүг (Алтан), дэвидхэр (Ульхун- Партия) ²

Лэеы

Войлочный нестёганный матрац
(и не покрытый материей)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн	игиһээ, токхом. Но прынэ – перина
----------------	-----------------------------------

¹ От слова уран – кровать (Бургастай).

Алайр-Үнгын	игъһээ, ийһээ, ниг'еэ (Тангуты), эһээ (Бутукей, Закулей), ийһ'еэ, иһиеэ, иһие (Нукуты)
Ахын	тохом, иһэгээ тохом
Ойхоной	дэбдхэр (Онгурен), эһээ дэвдихэр (Малый Хужир)
Баргажанай	шэрдэг

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	шэрдэг (Кульский Станок), һэеы шэрдэг, һэеы (Ашанга)
Яруунын	шэрдэг
Загарайн	сагаан һэеы (Нарин), шэрдэг (Тарбагатай)
Бэшүүрэй буряадай	һэеы
Шаргалжанай	эшэгээ
Хойто Сэлэнгын	шэрдэг, эшэгээ, ороной эшэгээ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	эшэгы
Алтайн ашабгадай	эшэгы
Сартуулнуудай	эшэгы

Бэрээтэй шэрдэг

Войлочный матрац, обшитый материалом

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	олбэг (Мунту-Бурук)
Алайр-Үнгын	гадартай ийһээ (Тангуты, Нукуты), олбэг (Закулей), олбог, олбаг (Бутукей), олбог (Курсангай)
Ахын	гадартай тохом, бүдтээ тохом
Захааминай	Здесь не обшивали матрац тканью; вместо этого изготовляли матрац из камуса (например, «гэридхэ», которую шили из камуса лошади и стелили на кровати) (Улекчин – хойховцы)

Боохоной	унталга
Качугай	зубсалгатай эһэгээ
Ойхоной	зубшалгатай дэбдхэр (Нарин-Хунта)
Баргажанай	типааг
Байгал-Хударын	тохом (Ранжурово), тохам (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	шэрдэг (Кульский Станок), һэеы шэрдэг (Ашанга)
Яруунын	бүримэл шэрдэг (Домна), бүрээтээ шэрдэг (Усть-Эгита)
Загарайн	бэрээһэтээ шэрдэг (Дархита, Тарбагатай), бүдтээ шэрдэг (Нарин)
Агын	бүрээтээ шэрдэг (Кункур)
Бэшүүрэй буряадай	үнгэсэ (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	үнгэсэ
Мухар-Шэбэрэй	һэеы, дебдихэр
Шаргалжанай	өнгөс (үнгөсө), бэрээтээ, үнгөсө, бэрээтээ эшэгээ
Хойто Сэлэнгын	бэрээтээ шэрдэг, хаа-яа: бүдтээ шэрдэг, бөдтөй шэрдэг (Тухум), гадартай эшэгээ (Хурамша, Харгана)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	үнгөлүй (үнгүлүй, үнгөлөй), үнгөс
Алтайн ашабгадай	үнгөсө (өнгөсө)
Сартуулнуудай	үнгүцө (үнгөцө)

Бэһэлиг

Колечко (кольцо)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	орёодоһон (Кушун); орёодоһон, орёодогон (Мунту-Бурук)
Алайр-Үнгын	орьойдоһон (орьойдаһан; орёодоһан, оройдаһан). В с. Нукуты зафиксировано <i>орездэһэн</i>

Түнхэнэй	холёошха (Харбяты)
Ахын	оёодаһан (орёодоһон)
Захааминай	бэхэлиг
Боохоной	оройдоһон, орездэһэн
Эхирэд-Булгадай	хольсоог, холсоог
Качугай	бэхэлэг, орездэһэн
Ойхоной	хольсоо (Малый Хужир, Нарин-Хунта), кольсоо (Качериково)
Баргажанай	бульдируу (бульдуруу, больдируу)
Байгал-Хударын	хольсоог (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	бэхэлиг (бэхэлэг)
Яруунын	бэхэлиг, бихэлэг, бихэлиг
Загарайн	бэхэлиг (бихэлэг)
Агын	бихэлэг
Бэшүүрэй бурядай	бихэлэг
Бэшүүрэй ашабгадай	биһалаг
Мухар-Шэбэрэй	бэхэлиг
Шаргалжанай	бислэг, бислаг
Хойто Сэлэнгын	хольцоо (Тухум, Харгана, Тахой, Бургастай, Сутой), хольсоо (Нижняя Иволга, Жаргалантуй). В этих сёлах не говорят «бэхэлиг». В с. Хурамша говорят хольсоо, бэхэлиг.

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	бислаг (Нехон, Субуктуй, Гуджиртуй, Табангуты), холцоо, хольсоо (Цайдам-Тамчинский), холцоо (Ехэ-Цаган)
Алтайн ашабгадай	бислаг
Сартуулнуудай	бислаг
Хамнигануудай	билисуг (Ульхун-Партия), бэлисүг (Алтан)

*Дүрөө бэхэлиг
Перстенъ*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	биһалаг
Алайр-Үнгын	бэхэлиг (бихэлэг, биһалаг, бихэлэг)
Ахын	бихэлэг (Хужир), толгойтой бихэлэг (Орлик)
Боохоной	бэхэлэг
Эхирэд-Булгадай	бэхэлэг
Качугай	толгойтой бэхэлэг; <i>хая-аа</i> : печатка
Ойхоной	бэхэлэг (Малый Хужир), бэхэлиг (Нарин-Хунта), бяхлаг (Онгурен)
Баргажанай	бихэлэг, биһалаг
Байгал-Хударын	виилэг, бихэлэг (биһлэг); «дээрээ толгойтой» – сверху с головкой (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	дүрөө бэхэлэг (Ашанга), дүрөөтээ бэхэлиг (Кульский Станок)
Яруунын	дүрөө бэхэлиг (Исинга)
Загарайн	дүрөө бэхэлиг (Нарин), дөрөө бихэлэг (Тарбагатай), дүрөө бихэлэг (Эрхирик)
Агын	дүрөөтээ бихэлэг (Хара-Шибирь, Кункур)
Бэшүүрэй бурядай	дүрөө бихэлэг
Бэшүүрэй ашабгадай	тахатай биһалаг
Мухар-Шэбэрэй	дүрөө бэхэлиг
Шаргалжанай	тахатай бислэг, тахатай бислаг
Хойто Сэлэнгын	табтай хольцоо (Тухум, Бургастай), тахатай хольцоо, пишаадтай хольцоо (Харгана), тахатай хольсоо (Жаргаланта)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	тахты бислаг (Табангуты), тахаты бяслаг (Субуктуй), тахатай хольцоо, тахатай хольсоо (Цайдам-Тамчинский)
Хамнигануудай	нүдтээ билцэг

Ииixэ
Серьга

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	ээмэг (Кушун, Мунту-Булук). Здесь не говорят <i>ииixэ</i> и т.д.
Алайр-Үнгын	ииixэ (Тангуты, Бутукей, Закулей, Курсангай, Нукуты), ээмэг, ииixэ (Тадхал-Онгой)
Түнхэнэй	ииixэ
Ахын	ииixэ
Захааминай	ииixэ
Эхирэд-Булгадай	ииixэ
Качугай	ииixэ
Ойхоной	ииixэ
Баргажанай	ииixэ
Байгал-Хударын	ээмэг (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	ииixэ
Яруунын	ииixэ
Загарайн	ииixэ
Агын	ииixэ
Бэшүүрэй бурядай	шэхэнээ гарьха (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	ииixэ
Мухар-Шэбэрэй	ииixэ
Шаргалжанай	ииixэ
Хойто Сэлэнгын	ииixэ (Хурамша, Тухум), ииixэ, <i>заримдаа</i> : сиixэ (Сутой, Жаргалантуй)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	сиix (Табангуты)
Алтайн ашабгадай	ииixэ
Сартуулнуудай	сыixэ (Инзагатуй)
Хамнигануудай	сыикэ (Делюн), сыикү (Алтан)

II. ЗЭР ЗЭМСЭГТЭ ХАБААТАЙ ҮГЭНҮҮД
НАЗВАНИЯ ОРУДИЙ ТРУДА

Кузница

Кузница

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	күүзницэ
Алайр-Үнгын	хүүдинсэ, күүдинсэ
Ахын	дархалха гэр (Хужир, Хара-Хужир, Орлик); хүүдинсэг (Сэнсэ)
Захааминай	күүзэнцэ (Улекчин)
Эхирэд-Булгадай	хүүдинсэ (Байша)
Качугай	хүүдинсэ
Баргажанай	хяһа (Ярикта), күүзинцэ (Саранхур), хүүдэнсэ, хяһа (Арзгун), хүүзинцэ (Кучегер)
Байгал-Хударын	хүүтинсэ (Ранжурово), хүүсэнсэ (Корсаково); сиһа – горн (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хүүдинсэ
Загарайн	хүүдинцэ
Шаргалжанай	күүзницэ, күүзинкэ, күүзин

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	күүдзэнцэ (Ноехон, Табангуты), хүүдэнсэ (Ехэ-Цаган), хүүджэнс (Шанан, Ташир, Удунга)
Алтайн ашабгадай	күүзинцэ
Сартуулнуудай	күүдзинцэ, хүүдзинцэ

Абарга

Тисы (кузнечные)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	абарга, аварга
Алайр-Үнгын	абарга, аварга
Түнхэнэй	абарга, аварга
Ахын	абарга, аварга
Боохоной	абарга (Бур-Янгуты)
Эхирэд-Булгадай	абарга
Качугай	не знают
Баргажанай	абарга (Арзгун, Ярикта), аварга, дусха (Саранхур). В с. Кучегер не знают
Байгал-Хударын	аварга

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	аварага
Загарайн	аврууг (Дархита), аварага (Нарин, Тарбагатай)
Бэшүүрэй ашабгадай	абарга
Мухар-Шэбэрэй	аварга, аварууг
Шаргалжанай	абарага

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	аварга, аворго, авраг
Алтайн ашабгадай	аворго
Сартуулнуудай	аворго (Подкулдочи), аборго (Белозёрск)

Үлирбэ

Клеци (кузнечные)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	клеэш
Алайр-Үнгын	синсаа (Бутукей), шымсаа (Закулей), хабшуур (Тангуты)
Ахын	үлирбэ
Захааминай	хайша (Улекчин)
Боохоной	үлирбэ (Бур-Янгуты); зали түмэр (Буреть), элэрбэ (Улей), абарга (Тараса и др.)
Эхирэд-Булгадай	үлирбэ (Булуса), шэмхуургэ (Байша)

Качугай	шэмхүүргэ
Баргажанай	үлирба, үлирвэ
Байгал-Хударын	үлирбэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	үлирвэ (үлирэвэ)
Яруунын	үлирвэ (үлирэвэ)
Загарайн	хазуур (Дархита), үлөрвө (Нарин, Тарбагатай)
Бэшүүрэй буряадай	үлирэвэ (Шанага)
Бэшүүрэй ашабгадай	не знают
Мухар-Шэбэрэй	шэмхүүр (Зангин, Галтай, – Бертагаев, 1961, с. 84), улирвэ
Шаргалжанай	үлирвө

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хабчуур (Мурочи, Табангуты, Ехэ-Цаган), үрүльвө, түмүрүи шэмхүүр (с. Гуджиртуй), үрүльби (Энхэ-Тала), үрельвө (Шанан), үрилвэ (Удунга)
Алтайн ашабгадай	үрилвө, үрельвө (Алтай)
Сартуулнуудай	үрилвө, үрельвө (Подкулдочи, Белозёрск), аварга (Дырестуй)

Хабшаг

Щипцы (домашние)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	зальтэмэр, зән түмэр (Кушун), зальтэмэр, зальтүмэр (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	хабшуур (Тангуты), зали (Бурков), зальтмүр (Закулей), хабшуур, зальтүмэр (Бутукей), зальдэмэр (Нукуты). В словаре Черемисова: <i>зал.-бур.</i> зали түмэр – щипцы для углей, <i>монг.</i> заль – огонь, пламя
Түнхэнэй	хабшаг (Харбяты)
Ахын	хабшаг

Захааминай	хайша, хабшаг, гали хабшаг
Боохоной	зали түмэр (Новый Бильчир, Буреть); хабшуурга
Эхирэд-Булгадай	хабшуурга (Байша), хабшуур (Ишин)
Качугай	зымхэ (Большой Улун), хабшуурга (Камун, Байша)
Баргажанай	хабшуур
Байгал-Хударын	хабшуурга (Ранжурово), хабшуур (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хазуур (Кодунский Станок)
Яруунын	хабшуур (РО № 3079)
Загарайн	хабшаг (Дархита, Нарин, Тарбагатай), хазуур – кузнечные клещи (Дархита), кусачки (Нарин, Тарбагатай)
Бэшүүрэй бурядай	хабшаг
Бэшүүрэй ашабгадай	хабшаг
Мухар-Шэбэрэй	хабшаг
Шаргалжанай	хабшаг, галай хайша

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	галы хайч (Мурочи, Табангуты, Средний Харлун), хабчаг (Цаган-Челутай, Кудара-Сомон, Баян Булак), хабчиг, хая-аа: галай хайча (Большая Кудара, по-бурятски Хүдэрийн Адаг – РО БИОН №3170), хайч (Убур-Дзокуй), хабчаг (Ехэ-Цаган), галы хабчаг (Гуджиртуй); хайча, хабчаг (Шанан), хабшаг (Удунга)
Алтайн ашабгадай	хабчаг
Сартуулнуудай	галы хайч (Подкулдочи, Белоозёрск)
Ононой хамнигануудай	хабчиг (Ульхун-Партия)
Шийлхын хамнигануудай	кхабчуур (Делюн)

Сорьюул

Жигало (прожигательное шило)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	кхадкхур (Кушун), кхадхуур (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	сорйуур (Тангуты, Закулей, Нукуты), шүбэгэ: 1) жигало; 2) шило; 3) вилка (Бутукей)
Ахын	сорйуул (Сэнсэ)
Эхирэд-Булгадай	хадхуурга (Байша), хадхуур (Булуса)
Качугай	хадхуурга
Баргажанай	сороюур, сорйуур (Ярикта, Арзгун, Саранхур, Кучегер), баарйа, сорйуур (Хонхино)
Байгал-Хударын	сорйуур

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	сорйуул
Яруунын	сорйуул
Загарайн	сорйуул
Агын	сорйуул
Бэшүүрэй бурядай	сорйуул
Бэшүүрэй ашабгадай	сорйуул
Мухар-Шэбэрэй	сорйуул
Шаргалжанай	сординуул

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	цороюул, сорйуул
Алтайн ашабгадай	сординуул; сордихо – прожигать жигалом (Алтай)

Түлээнэй хүхэ

Топор-колун

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	калуун, колуун
Алайр-Үнгын	калуун (Бутукей), соомор хүхэ (Закулей, Нукуты), шоомор хүхэ, калуун (Тангуты)

Ахын	түлээн хүхэ
Боохоной	сорбогой хүхэ, колуун (Бур-Янгуты)
Эхирэд-Булгадай	сонхор хөхэ, сонхор хүхэ
Качугай	түлээн хүхэ (Босогол), согодо хүхэ (Хальск), собогой хүхэ (Хулуушараг), согодо хөхэ (Сутай)
Ойхоной	сонхой хүхэ, колуун (Ярикта), яла хүхэ (Саранхур), түлээн хүхэ (Кучегер, Арзгун)
Байгал-Хударын	колуун

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	түлээнэ хүхэ (Кодунский Станок)
Загарайн	түлээн хүхэ, собхоо хүхэ (Дархита), собхоо хүхэ (Нарин)
Агын	калуун (Саган-Челутай)
Бэшүүрэй буряадай	түлээнэ хүхэ (Шибертуй)
Мухар-Шэбэрэй	соово хүхэ, собхо хүхэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	цомхор сүхэ (Мурочи, Хилгантуй, Большелуг, Убур-Дзокуй, Средний Харлун); түлээн сүхэ (Гуджиртуй), түлэс хагалдаг сүхэ ¹ (Холой), колуун (Ташир), түпиинцэн сүхэ, түлэс хагалдаг сүхэ (Табангуты)
Алтайн ашабгадай	түлээнэ хүхэ, мохоо хүхэ, сомхор хүхэ; заримдаа: калуун
Сартуулнуудай	түлэс хагалдаг сүхэ, хая-аа: калуун ² (Подкулдочи, Белоозёрск), колоон (Улзар-Номто)

Дарханай хүхэ
Плотничий топор

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	кхурсу хүкү
Алайр-Унгын	тарбагай хүхэ (Тангуты), тармуур хүхэ (Бутукей, Закулей, Нукуты)
Түнхэнэй	тэрбэгэр хүхэ
Ахын	хурса хүхэ, урни хүхэ
Боохоной	тарбагай хүхэ (Бур-Янгуты)
Эхирэд-Булгадай	тарбагай хөхэ (Байша, Алужино), тарбагай хүхэ (Новониколаевск, по-бурятски Адаг)
Ойхоной	тарбагай хүхэ (Курма, Еланцы), дэншээсхэ хөхэ ¹ (Халгай), модни хүхэ ² (Черноруд, бур. Хүшэлхэ)
Баргажанай	урнай хүхэ (Ярикта), хурса хүхэ, нимгэн хүхэ (Саранхур), хурса хүхэ (Кучегер, Арзгун)
Байгал-Хударын	плоотни хүхэ (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	дарханай хүхэ (Кодунский Станок)
Загарайн	дарханай хүхэ, тарваа хүхэ (Дархита), хурса хүхэ, тарваа хүхэ (Нарин)
Бэшүүрэй буряадай	дарханай хүхэ
Мухар-Шэбэрэй	сарваа хүхэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	дарханы сүхэ, дархан сүхэ, миркаан сүхэ (Средний Харлун), дархалдаг сүхэ, хурца сүхэ (Табангуты), нимэгкэн сүхэ (Большелуг), дархан сүхэ (Бурдун, Гуджиртуй, Ехэ-Цаган, Шанан), хальман сүхэ (Цаган-Челутай), сарвагай хүхэ (Ташир)
Алтайн ашабгадай	дархан хүхэ (Алтай)
Сартуулнуудай	дзаа сүхэ, уранай сүхэ, нэгэ гарай сүхэ – небольшой плотничий топор;

¹ Бүдүүн, шаантаг шэнги – толстый, как клин (о колуне). – Информант.

² Болдогор – шишковатый; шаджан хагалдаг – для колки саженей дров. Ин-

¹ Хурса хөхэ, нимгэсэр, нэраар – острый, тонкий (топор).

америкаан сүхэ – большой плотничий
топор

*Харуул
Рубанок*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	стрүүжэ (Тангуты, Закулей, Нукуты), эстрүүжэ (Бутукей), үстрүүжэ (Хамхар), охорхан стрүүжэ – рубанок в отличие от ута стрүүжэ – фуганок (Закулей)
Түнхэнэй Ахын	шударга, харуул эстрүүжэ, бага эстрүүжэ – рубанок, ута эстрүүжэ – фуганок
Захааминай Боохоной	харуул (Улекчин) стрүүжэ (Новый Бильчир), шударга, охорхон шударга, ута шударга – фуганок (Бур-Янгуты)
Эхирэд-Булгадай Качугай Ойхоной Баргажанай	стрүүжэ (Байша), шударга (Булуса) харуур (Босогол) урбаанка, зоонтиг – фуганок (Еланцы) харуур (Ярикта, Саранхур, Арзгун, Кучегер, Уржил)
Байгал-Хударын	стрүүжэ (Ранжурово), эстрүүжэ (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	харуул (Кодунский Станок и др.)
Яруунын	оодон харуул, ута харуул – фуганок, жаахан харуул – шершебель, хоёр гарай харуул – двухручка (Сосновоозёрск)
Загарайн	харуул
Агын	харуул
Бэшүүрэй буряадай	харуул
Бэшүүрэй ашабгадай	харуул
Мухар-Шэбэрэй	харуул
Шаргалжанай	харуул

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	харуул (Мурочи, Гуджиртуй, Цайдам-Тамчинский, Ехэ Цаган, Шанан, Ташир), урваанка (Бурдун), урвааног (Цаган-Челутай), пугваанка (Мурочи, Бурдун), пугваал (Кудара-Сомон, Цаган-Челутай)
Алтайн ашабгадай	харуул, урвааног; пугаваал – фуганок
Сартуулнуудай	харуул (Нижний Бургалтай, Улзар-Номто)

*Гар хюрөө
Ножовка*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	ножообкэ
Алайр-Үнгын	ножообка
Ахын	гар хюрөө (гари хюрөө)
Захааминай	ножоовкхо, ножоолха (Улекчин)
Боохоной	ножообхо (Бур-Янгуты)
Эхирэд-Булгадай	ножообха (Байша)
Качугай	гара хүрээ (Босогол)
Баргажанай	гара хүрээ (Ярикта), гар хюрээ (Кучегер), гар хүрээ (Саранхур, Арзгун)
Байгал-Хударын	ножоовко (Ранжурово), гара хүрээ (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	гар хюрөө (Кодунский Станок, Тохорюугта)
Яруунын	гар хюрөө
Загарайн	гар хюрөө
Бэшүүрэй буряадай	гар хюрөө (Шибертуй)
Мухар-Шэбэрэй	гар хюрөө
Шаргалжанай	гарай хүрөө

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хутаган хюрөө, ножоовко (Хилгантуй, Мурочи, Бурдун), гары хюрөө (Субуктуй), ножоовко (Кудара-Сомон, Холой, Цайдам-
---------------	--

Тамчинский), ножоовхо (Шанан, Ехэ Цаган, Ташир, Удунга), хутаган хюрөө (Убур-Дзокуй)	
лтайн ашабгадай ножоовко	
артуулнуудай ножоовко (Подкулдочи), ноджоовхо (Белоозёрск)	
амнигануудай гар кироо (Нарин Талаца)	

Сахатай хюрөө

Лучковая пила (с рамой)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскийн	гар тир-ээ
Алайр-Үнгын	гар хүрээ (Тангуты), гар хүрөө (Нукуты), гар хүрээ, номтой хүрээ (с. Бутукей), номо хүрөө, номотой хүрөө (Закулей). Здесь <i>ном (или номо)</i> означает верхняя перекладина рамы лучковой пилы
Гүнхэнэй	номтой хюрөө
Ахын	номтой хүрөө (Хара-Хужир); хүбшэтээ хюрөө (Орлик); мандзатай хүрөө (Сэнсэ)
Захааминай	гар хүрөө, гар хюрөө (Улекчин)
Эхирэд-Булгадай	гара хүрээ (Байша)
Качугай	ножообха, гара хүрээ
Баргажанай	номтой хюрээ (Ярикта, Кучегер), номтой гар хүрээ (Саранхур)
Байгал-Хударын	хүрээ: 1) пила вообще; 2) лучковая пила (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	сахатай хюрөө (Кодунский Станок)
Загарайн	сахатай хюрөө (Дархита, Тарбагатай), арааматай хюрөө (раньше говорили <i>саха хюрөө</i>) (Нарин)
Бэшүүрэй буряадай	хүбшэтэй хюрөө
Шаргалжанай	не знают

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	гар хюрөө (Мурочи, Хилгантуй, Гуджиртуй, Кудара-Сомон, Субуктуй), хүбшөн хюрөө, хүбшөтөө хюрөө (Цайдам-Тамчинский), хутаган хюрөө (Шанаан)
Алтайн ашабгадай	гар хюрөө (хөбчөтөө)
Сартуулнуудай	гар хюрөө (Подкулдочи, Улзар-Номто), хүбчөтөи хюрөө (Белоозёрск)
Хамнигануудай	гар кироо 1) ножовка; 2) лучковая пила (Нарин Тальца)

Хүлтэй модон

Козлы для распиловки дров

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскийн	күлтээ модон
Алайр-Үнгын	эскаама (Бутукей, Нукуты), аскаама (Закулей)
Ахын	остоноог (Хужир), осноог (Хара-Хужир, Орлик), холоодха, түлээ таарьха холоодха (Сэнсэ)
Захааминай	асхамеэтка (Улекчин)
Боохоной	хоозли (Каха)
Эхирэд-Булгадай	аскаама (Байша)
Качугай	аскаама, түлээни аскаама (Босогол)
Баргажанай	аскаама (Хонхино, Элэсун), аскаама (Уржил), дүндөй (Ярикта), талхибша (Кучегер), дэрэ модон (Арзгун), гатаһуун (Саранхур)
Байгал-Хударын	түлээ хүрээдхэ станоог (Ранжурово), скаама (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хүлтээ модон (Кодунский Станок, Ангир)
Загарайн	хүлтээ модон (Дархита, Тарбагатай), түлээнээ саха (Нарин)
Бэшүүрэй буряадай	хүлтээ модон (Шанага)
Бэшүүрэй ашабгадай	скаамджа
Мухар-Шэбэрэй	остоноог, хүлтээ модон, аскаама

Шаргалжанай казлаа

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай эскаам (Табангуты), скаама (Большелуг),
коозол (Гуджиртуй), түлэзны дэрэ (Цайдам-
Тамчинский), дэрэ, асхаам (Ехэ Цаган), дэрэ
скаама (Сутой), скаама, эскаам (Шанан),
асхаама, асхаам (Ташир), асхаам (Удунга),
стамезткэ (Мурочи)

Алтайн ашабагадай хөлтөй модо, хүлтээ модо, салаатай модо,
остоноог (Алтай)

Сартуулнуудай эскаам (Енхор Джид.), эскаам, скаам (Под-
кулдочи), аскаам (Белоозёрск), эскаама (Ул-
зар-Номто)

Губшуур
Невод

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын ээдкэ, зүдкэ
Алайр-Үнгын зүдхэ
Ахын зүдхэ (Хужир), гүльмэ (там же); гүльм 1)
невод; 2) сети (Орлик); гүльмөөр алаха –
ловить (рыбу) сетями, неводом (Орлик)

Боохоной зүдхэ (Хандагай)
Эхирэд-Булгадай зүдхэ
Качугай не знают
Ойхоной губшуур
Баргажанай губшуур
Байгал-Хударын губшуур (Корсаково), губшуур, гушуур
(Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин губшуур
Яруунын губшуур (Сосновоозёрск – РО)
Загарайн губшуур (Дархита, Нарин). В этих селах
знают слово губшуур, но не знают, что оно
обозначает невод или сети. Эти снасти здесь

не употребляются, так как здешние речушки
мелкие (р. Илька, Кижя) и местные буряты
не ели рыб. В селе Тарбагатай Заиграевско-
го района не бытует даже слово «губшуур»

Бэшүүрэй буряадай
Мухар-Шэбэрэй
Шаргалжанай
гур (Шибертуй)
губшуур
не знают

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай губчуур (Табангуты, Цайдам-Тамчинский,
Ехэ-Цаган, Ноехон), губчуур, неэвэд (Гуд-
жиртуй), губшуур (Шанан, Ташир, Удунга)

Алтайн ашабагадай губчуур, губшуур (Алтай)
Сартуулнуудай губчуур: 1) невод; 2) сети (Подкулдочи –
здесь слышали, но не видели их)

Ононой хамнига-
нуудай губчуур (Кыра. РО № 7096)

Гүльмэ
Сети

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын гүльмэ
Алайр-Үнгын гүльмэ (Табангуты, Бутукей, Нукуты),
шээтэ (Закулей)

Түнхэнэй гүльмэ
Ахын гүльмэ
Боохоной гүльмэ (Бур-Янгуты)
Качугай не знают
Ойхоной сээти (Халтай)
Баргажанай гүльмэ (Арзгун, Саранхур), гүлимэ (Ярикта,
Кучегер)
Байгал-Хударын гүльмэ, гүлимэ (Корсаково), гүлимэ (Ран-
журово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин не знают

Яруунын	гүльмэ (Сосновоозёрск)
Загарайн	не знают
Агын	не знают
Бэшүүрэй бурядай	не знают
Бэшүүрэй ашабгадай	не знают
Мухар-Шэбэрэй	не знают
Шаргалжанай	не знают

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	сезть, губчуур (Гуджиртуй), гүльмэ (Цай-дам-Тамчинский)
Алтайн ашабгадай	сээткэ, сээткэ

Хахуули

Удочка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	гахууле
Алайр-Үнгын	гахууля (Тангуты, Бутукей, Закулей, Нуку-ты), тилмаа (Тогот); тилмаадчайна – удят (Тогот)
Түнхэнэй	хялмаа
Ахын	хялмаа (Хужир, Хара Хужир), тьялмаа (Хүжир)
Захааминай	хилмаа (Улекчин)
Боохоной	гахуули (Бур-Янгуты), гахуульаэн зүүн – рыболовный крючок (там же)
Байгал-Хударын	гахуули (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хахуули
Яруунын	хахуули
Шаргалжанай	хахуули

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	гахууль (гахуули)
---------------	-------------------

III. ХАРГЫДА ЯБАХА ХЭРЭГСЭЛНҮҮДЭЙ НЭРЭНҮҮД НАЗВАНИЯ СРЕДСТВ ПЕРЕДВИЖЕНИЯ

Мөөр

Колесо

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	колисоо, кольсоо
Алайр-Үнгын	мөөр
Түнхэнэй	колисоо, мөөри, зөөринхээ (Абашеев. РО), мөөр (Харбят)
Ахын	мөөр, мөөри, хая-яа: кольсоо
Захааминай	мөөри (Енгорбой), мөөри, түхэрюүсхээ (Улекчин – хойховцы), джэнгры (Улекчин – сартулы)
Боохоной	мөөр
Эхирэд-Булгадай	мөөр
Качугай	мөөр
Баргажанай	мөөр, тэргэни мөөр
Байгал-Хударын	мөөр, өмөөр

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	мөөри (Кодунский Станок, Хайласта), холисоо (Ангир – РО № 3079)
Загарайн	мөөри, мөөрө, мөөрз
Агын	сахариг (Таһархай, Могойтуй, Цаган-Оль)
Бэшүүрэй бурядай	мөөрз (Шанага)
Бэшүүрэй ашабгадай	мөөргэ (Донда-Киреть)
Мухар-Шэбэрэй	мөөри, мөөрз
Шаргалжанай	мөөр (Средний Шаргальжин), холисоо (Тулхутуй)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	холисоо, лунгунуи мөөр, мөөргэ (по
---------------	------------------------------------

сёлам)
Алтайн ашабгадай тэргын донгории, тэргын донгоры, заримдаа: хольсоо, догои (Алтай)
Сартуулнуудай хольцоо, кольцоо, мөөр; в с. Цагатай – дзэнгэрээ; в с. Нижний Бургалтай – хольцоо, кольцоо (мөөр гэккүй, мэдэккүй – здесь мөөр не говорят, этого слова не знают)
Ононой хамнигануудай дзэнгэрээ, дзэнгэрээ, дзэнгэрөө (Мангут, Курулга, Тарбальжей); дугуи (Алтан; РО № 3018, 1960)

Шиинэ

Шина (у колеса телеги)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскийн	ообрэч, хая-аа: шинаа (Кушун)
Алайр-Үнгын	шыин (Тангуты, Нукуты), шыинэ (Заходы), сахариг (Бутукей); бөөшэ, мөөрэ бөөшэ (Закулей)
Ахын	сүхэ, поодрозо
Захааминай	шыина
Боохоной	мөөри ула (Бур-Янгуты)
Эхирэд-Булгадай	шыим (Байтог)
Качугай	сүхэ, мөөрэ сүхэ (Босогол), шиим (Байша)
Баргажанай	шээмэ (Саранхур, Арзгун), шанаа ¹ (Ярикта)
Байгал-Хударын	шыим (Ранжурово), шээм (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	шыинэ
Загарайн	шыина, шыинэ
Бэшүүрэй бурядай	шээнэ
Бэшүүрэй ашабгадай	шээнэ
Шаргалжанай	шыин

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	шыин, шыинэ, шээнэ
Алтайн ашабгадай	шыин, хая-яа: шыинэ
Сартуулнуудай	шыина, шээна

Пайлса

Спицы колеса

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскийн	кхургу (Кушун), кхургун (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	тиигаһан (Тангуты), хиигэн, мөөрэ хиигэн (Закулей), гадаһан, сахариг (Бутукей). В селе Нукуты слово <i>сахариг</i> означает деревянный ободок под железным обручем
Түнхэнэй	һорбээ
Ахын	тиигэ (Хужир), һэрэбээ (Хара-Хужир), тээг (Сэнсэ). В с. Орлике не известно названия спиц колеса, так как здесь не было телеги
Боохоной	мөөри хуигэһэн (Новый Бильчир)
Эхирэд-Булгадай	шыигаһан (Хуты)
Качугай	хиигаһан (Байша)
Баргажанай	хиигуһуун (Ярикта, Арзгун), хиигэһүн (Кучегер)
Байгал-Хударын	паалис (Ранжурово), паальца (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	пайлса (Кодунский Станок)
Загарайн	пайлса, пайлца
Бэшүүрэй бурядай	паальца
Бэшүүрэй ашабгадай	паальц
Мухар-Шэбэрэй	пайлса, паальса
Шаргалжанай	паалис, паальса

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

¹ Очевидно, заимствовано из русского языка (ср. рус. *шина*).

Цонгоолнуудай
Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

паальца, паальц
паальца, паальса, паалис
паальц (Белоозёрск), паальца (Под-
кулдочи, Улзар-Номто); анкхан тул-
гуур гэдэг байгаа – раньше называли
тулгуур, дословно: *подпорка* (Улзар-
Номто)

Тэргын гол
Ось колеса

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	гол
Алайр-Үнгын	гол, тэргэни гол
Гүнхэнэй	тэргээн гол
Ахын	гол
Захааминай	тэргын гол
Качугай	тээли, тэргэни тээли
Баргажанай	тээли
Байгал-Хударын	ооси (Ранжурово, Корсаково). Слово <i>гол</i> в данном значении здесь не известно

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	тэргын гол
Загарайн	тэргын гол
Эшүүрэй буряадай	гол
Иаргалжаай	гол
Ойто Сэлэнгын	гол

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	гол (голо), тэргын (тэргэны) гол
Алтайн ашабгадай	тэргын (тэргээн) гол
артуулнуудай	гол, тэргын гол

Шүдэр
Тренога

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскийн	гурбуля, гурбляя
Алайр-Үнгын	гурьбэля (Нукуты), гурбалая шүдэр (Тунгуты, Закулей), гурьвалаа шүдэр, гурьвилаа шүдэр (Бутукей). В ниже- удинском и аларо-унгинском говорах <i>шүдэр</i> означает «путы на передние ноги лошади», лит. <i>тушаа</i>

Ахын	гуривал, <i>хая-яа</i> : шүдэр (Хужир), шүдэр (Сэнсэ). В селе Хара-Хужир <i>гуривал</i> означает «тренога», а <i>шүдэр</i> – путы во- обще
------	---

Захааминай	шөдөр (Далахай, Улекчин)
Эхирэд-Булгадай	шүдэр (Байтог)
Качугай	шөдэр, мёрни шүдэр (Босогол), гур- бальжаа (Байша)

Баргажанай	гурбальжаа (Ярикта, Арзгун, Саранхур), шөдөр, гурвальжаа (Кучегер). В сёлах Ярикта, Арзгун, Саранхур шөдэр озна- чает общее название средств спутывания лошадей (двунога, тренога, путы на передние ноги и т.д.)
------------	---

Байгал-Хударын	шүдэр, шөдөр; туршалга – путы на пе- редние ноги коня (Ранжурово)
----------------	--

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	шүдэр (Кодунский Станок)
Загарайн	шүдэр
Агын	шүдэр
Бэшүүрэй буряадай	шүдэр
Бэшүүрэй ашабгадай	шүдэр
Мухар-Шэбэрэй	шүдэр
Шаргалжанай	шүдэр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	чүдөр (чүдүр, чүдөрө)
Алтайн ашабгадай	шүдэр, хая-яа

Дабирхай

Дёготь (для смазывания оси телеги)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	зөөгэ, жоого (дёготь); сомлёо, сомолёо – смола
Алайр-Үнгын	зөөгэ – дёготь, давирхаэ – смола (древесная)
Үнхэнэй хын	давирхай: 1) деготь; 2) смола (Харбьты) зөөгэ – дёготь; дабирхай, давирхай – смола
Ахааминай	давирхай (Улекчин). В этом селе смолу называют чаще <i>шар давирхай</i>
Хирэд-Булгадай	дабирхай: 1) дёготь; 2) смола
Ачугай	дэбархай: 1) дёготь; 2) смола (Босогол)
Аргажанай	дэбирхай, дэбарахай. В баргузинском говоре смола чаще называется тортог (напр., в с. Кучегер, Арзгун)
Айгал-Хударын	дёход – дёготь, дэбирхай – смола (древесная (Ранжурово)); ёход – дёготь (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	давирхай: 1) дёготь; 2) смола
Ируунын	давирхай: 1) дёготь; 2) смола
Агарайн	давирхай: 1) дёготь; 2) смола
Царгалжанай	давирхай

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах

Цонгоолнуудай	давирхай: 1) дёготь; 2) смола (Бурдун, Табангуты, Цайдам-Тамчинский, Ехэ Цаган, Шанан, Ташир, Удунга); давирхай – дёготь, эсмэлаа – смола (Гуджиртуй)
---------------	---

Сэртээниг

Чересседельник

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	сэрсэдеэлниг (Кушун), серсеэниг (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	шэршээдниг (Тангуты), шэртээниг (Бутукей), шэртээнэг (Закулей, Нукуты)
Ахын	сэрсээдниг, сэрсээниг, шэршээдниг
Захааминай	сэрсээлниг
Качугай	шэртээнэг
Байгал-Хударын	шумбуур, шүмбүүр

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	сэртээлниг
Загарайн	сэртеэнэг (Нарин), сэстеэлниг (Дархита)
Бэшүүрэй буряадай	сэртээлниг (Шибертуй)
Мухар-Шэбэрэй	сэртеэлниг, сэртээлниг
Шаргалжанай	сэршээниг жолоо, сэрсээлниг, сэрсшээлниг

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	сэртээлниг (Кудара-Сомон), сэртээлниг, сэртээнэг, сэртээниг (Табангуты), сэртеэлниг (Хилгантуй), сэртеэниг (Гуджиртуй), сэртээниг (Энхэ-Тала), сэртеэниг, сэртеээлниг (Цайдам-Тамчинский), сэртээлниг (Ташир, Ехэ Цаган, Шанан'), сэртэээлниг (Удунга)
Алтайн ашабгадай	сэртеэлниг ² , сэртэээлниг, чересседельниг

¹ Информант сообщает, что раньше, в 30-х годах, говорили здесь чэмбүүр.

² По словам информантов Д.С. Доржиева (1907, буян-ашебагат) и его жены Б.Б. Доржиевой (1908, арватан-цонгол), урлукские семейские говорят «чембур», а усть-урлукские – «чересседельник»

Сартуулнуудай сэрэстезьльниг (Подкулдочи), сэрэсчэ-
эньниг (Белоозёрск)
Хамнигануудай чересседезьльниг (Делюн)

Маюуза
Подушечка седла

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын хууре (Кушун), подуушкэ (Мунту-
Булук)
Алайр-Үнгын эмээли пудуушка (Тангуты, Нукуты),
эмээля подуушка (Закулей), хуудал (Бу-
тукей)
Ахын оломсог (Орлик), олгонсог (Хужир),
олонсаг (Хара-Хужир), олбомцог (Сэн-
сэ)
Захааминай эмээли талваг (Улекчин)
Качугай подуушха (Босогол), эмээли путуушха
(Байша), огдо (Шодой)
Баргажанай талмаг, талбаг
Байгал-Хударын эмээлэ подуушха (Ранжурово), подууш-
ка, эмээлээ подуушка (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Загарайн подуушха (Дархита), маюуза (Нарин,
Тарбагатай)
Агын маюуза
Бэшүүрэй буряадай маюуза
Бэшүүрэй ашабгадай маюуза
Мухар-Шэбэрэй маюуза
Шаргалжанай маюуз, маюуза

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай дэбсэ (Мурочи, Энхэ-Тала, Гуджиртуй),
подуушха (Табангуты, Цайдам-
Тамчинский), олбог (Шанан), маюуза
(Кудара-Сомон, Ехэ Цаган, Ташир),

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

Хамнигануудай

Хэжэм
Чепрак (верх потника)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын не знали названия чепрака ни в Кушу-
не, ни в Мунту-Булукэ
Алайр-Үнгын шабраа (Тангуты, Закулей); халяаб (Бу-
тукей). В этих сёлах немногие инфор-
манты помнили название данного
предмета
Ахын гүльмэ
Захааминай хэжэм (Улекчин)
Качугай дэбэһэн (Байша), подуушха (Босогол)
Баргажанай гүльмэ, гүлимэ
Байгал-Хударын талваг

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Загарайн маюуза (Дархита)
Бэшүүрэй буряадай хижэм (Шанага)
Мухар-Шэбэрэй гүльмэ
Шаргалжанай хэжэм

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай хиджэм, хэджэм (Большелуг, Субук-
туй, Табангуты, Гуджиртуй, Ехэ-
Цаган, Ташир, Удунга); гүлэм (Энхэ-
Тала, РО № 3170)
Алтайн ашабгадай хэджэм (Алтай)

маюуза (Удунга). В сёлах Цайдам-
Тамчинский, Шанан слово *маюуза* оз-
начает «подушечка для сидения на по-
лу, на стуле»
маюуза
дэбсэ, эмээлы дэбсэ (Белоозёрск, Под-
кулдочи, Улзар-Номто)
дэбсэ (Алтан)

Сартуулнуудай	хиджэм, хэджэм
Самнигануудай	гүлми

Дүрөөбшэ

Тебенёк (крыло седла)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	не известно
Алайр-Үнгын	дүрөөбшэ (Тангуты). В других сёлах (напр., в с. Нукуты, Закулей, Бутукей) не помнят названия данной принадлежности верховой езды
Ахын	дэбэһэн (Хара-Хужир, Сэнсэ, Орлик), дэбэһэн (Хужир)
Эхирэд-Булгадай	дэбэһэн: 1) чепрак; 2) тебенёк (Байтог)
Сачугай	дэбэһэн

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Загарайн	дөрөөбшө (Дархита), дүрөөбшэ (Нарин)
Агын	дүрөөбшэ (Урда Ага)
Бэшүүрэй буряадай	дүрөөбшэ
Мухар-Шэбэрэй	дүрөөбшэ
Саргалжанай	дөрөөбшө

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	сэртэбчэ (Субуктуй), олонцог (Табангуты), дэбсэ (Цайдам-Тамчинский)
Алтайн ашабгадай	дүрөөбчө
Сартуулнуудай	сэртүүг (Подкулдочи)

Богони ташуур

Плётка (короткая)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	минаа (Кушун, Мунту-Булук)
--------------	----------------------------

Алайр-Үнгын
Түнхэнэй
Ахын
Захааминай
Боохоной
Эхирэд-Булгадай

минаа, минай
ташуур, минаа
ташуур: а) плётка; б) бич
ташуур (Улекчин)
минаа (Бур-Янгуты)
минаа (Нюргани Онгой, Булуса), минаа, эмээлэ минаа (Байша), миняа (Шодой)

Качугай
Баргажанай
Байгал-Хударын

бинаа (Босогол), минаа (Байша)
минаа, эмээл минаа
ташуур (тайшуур)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	ташуур
Яруунын	ташуур
Загарайн	ташуур, морин ташуур
Агын	ташуур
Бэшүүрэй буряадай	ташуур
Бэшүүрэй ашабгадай	ташуур
Мухар-Шэбэрэй	ташуур
Шаргалжанай	ташуур

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	ташуур, эмээлы ташуур
Алтайн ашабгадай	ташуур
Сартуулнуудай	ташуур, эмээл морьны ташуур
Хамнигануудай	ташуур

Ута ташуур

Кнут (бич)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	ута минаа
Алайр-Үнгын	ута минаа, ута минай
Түнхэнэй	минаа, ташуур
Ахын	ташуур
Захааминай	биижэ – бич: «ташуурааһан ута» – (кнут)

Боохоной	длиннее плётки (Улекчин)
Эхирэд-Булгадай	минаа
Качугай	минаа
Баргажанай	бинаа (Босогол), минаа (Байша)
Байгал-Хударын	минаа, шаргайн минаа
	ташуур, ташуур

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	ташуур
Загарайн	ташуур, боожын ташуур
Бэшүүрэй буряадай	боожын ташуур

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	биичэ, бич (Гуджиртуй), ташуур (Табангуты), тэргын ташуур (Цайдам-Тамчинский)
Алтайн ашабгадай	биич, бишэ
Сартуулнуудай	тэргын ташуур (Белоозёрск), биидж (Нижний Бургалтай).

Ононой хамнигануудай	гуиви (Ульхун-Партия)
----------------------	-----------------------

IV. САБШАЛАН, ТАРЯАЛАНГАЙ НЭРЭНҮҮД ЛЕКСИКА ПОЛЕВОДСТВА

Сабшалан

Покос

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскийн	кхадасэ
Алайр-Үнгын	хадаса (Закулей), хадса (Тангуты, Нукуты), шабшалан (Заходы), үтэг (Бутукей)
Ахын	сабшалан (Сэнсэ), сабсалан, сабшалан (Хужир) ¹ , үтэг, сабшалан (Хара-Хужир), үтэг (Орлик) ² .
Захааминай	сабшалан (Улекчин)
Качугай	үтүг, үтүгөө сабшаха – косить покос (Босогол), өтэг (Байша)
Баргажанай	хадлан (Арзгун, Кучегер); хадлани гзар (Ярикта)
Байгал-Хударын	сабшалан

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	сабшалан
Яруунын	сабшалан
Загарайн	сабшалан
Агын	сабшалан
Бэшүүрэй буряадай	сабшалан
Бэшүүрэй ашабгадай	сабшалан
Мухар-Шэбэрэй	сабшалан
Шаргалжанай	сабшалан

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	цабчалан
---------------	----------

¹ В с. Хужир информанты пожилого возраста произносят *сабсалан*, молодёжь – *сабшалан*.

лтайн ашабагадай цабчалан
 'артуулнуудай цабчалан
 'ноной хамнигануу- хадалан (Тарбальжей)
 ай

Шэнийсэ Пшеница

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
 В западных говорах:

Ижнеудинскын	сэнийсэ, шэнийсэ
лайр-Үнгын	шэнийсэ (Тангуты, Хамхар, Закулей, Лабагай, Нукуты) ¹
үнхэнэй	улаан тарьян (Харбят), шэнийсэ (Абашеев, 1965, с. 31)
ахааминай	шэнийсэ (Енгорбой, Улекчин)
оохоной	улаан талхан, улаан тхан; шэнийсэ, тэнийсэ (Бур-Янгуты), улаан тарайн, хаа-яа шэнийсэ (Хомонов, 1965, с. 67).
хирэд-Булгадай	тэнийсэ
ачугай	тэнийсэ (Сутай), тэнийс (Босогол), шэнийсэ (Байша)
аргажанай	тэнийсэ
айгал-Хударын	шэнийсэ (Ранжурово, Корсаково).

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
 В восточных говорах:

Ориин	шэнийсэ
руунын	шэнийсэ
агарайн	шэнийсэ (Дархита), шэнысэ ² (Нарин, Тарбагатай)
гын	шэнийсэ
эшүүрэй бурядай	шэнийсэ
эшүүрэй ашабагадай	шэнийсэ
ухар-Шэбэрэй	шэнийсэ
Таргалжанай	шэнийсэ

Информант из с. Нукуты У.В. Миронова (1897 г.р., булутского рода) рассказала, что её родители пшеницу называли *улаан тарьай*.
 Согласный н без палатализации.

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
 В южных говорах:

Цонгоолнуудай	шэнийсэ, шэнийц (Мурочи, Хилгантуй, Бурдун, Большелуг, Средний Харлун и др.); цагаан тарьай (Убур-Дзокуй ¹ , Шанаан), цагаан тарьай, цагаан талха (Табангуты), сагаан тарья, хаа-яа: шэнийс (Цайдам-Тамчинский), цагаан тарья, шэнийсэ (Ехэ Цаган)
Алтайн ашабагадай	шэнийсэ
Сартуулнуудай	шэнийц, шэнийсэ (Нижний Бургалтай), шэнысэ (Подкулдочи), цагаан тарья (Нюгуй)
Шиилхын хамнигануудай	шэнийсэ (Делон)

Орооһон Зерно (хлебных злаков)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
 В западных говорах:

Нижнеудинскын	тарьян (Мунту-Булук), тряан (Кушун)
Алайр-Үнгын	зирноо (Тангуты), тарьян (Бутукей, Закулей)
Ахын	ороод, урууд (Хужир) ороод (Орлик), тарьян эдээн, буурсаг (Сэнсэ)
Захааминай	тарьай (Улекчин), тарья (Усановка)
Боохоной	тарайн (Хомонов, 1965, 65)
Эхирэд-Булгадай	ороод (Шохтой, Булуса)
Качугай	талхан, хар талхан (Босогол), хар талхан (Байша) «зерно», сагаан талхан «мука» (Босогол, Байша)
Баргажанай	хар талхан «зерно». Ср. сагаан талхан «мука»
Байгал-Хударын	хар талхан: 1) зерно; 2) мука (Ранжурово), хар талхан «зерно» (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

¹ Информант из с. Убур-Дзокуй сообщил, что они не говорят *шэнийс*

В восточных говорах:

Зориин	орооһон
Зруунын	орооһон
Загарайн	орооһон
Агын	орооһон
Эшүүрэй бурядайд	орооһон
Царгалжанай	орооһо

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Донгоолнуудай	тарьай (Табангуты), тарьай, тарья (Гуджиртуй, Цайдам-Тамчинский), тарья (Ехэ Цаган, Шанан, Ташир, Удунга), ороос (Ноехон), уруус (Убур-Харлун), оруус (Хилгантуй)
Алтайн ашабгадай	тарья, зирноо, <i>хаа-яа</i> : ороод (Алтай)
Сартуулнуудай	тарья (Улзар-Номто), джорноо (Подкулдочи), джорноог (Белоозёрск)

Ононой хамнигануудай	тарай
Пиилхын хамнигануудай	ороос

Зелёнка

Зелёнка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн	зелёнкэ
Алайр-Үнгын	зелёнка (Тангуты), атаава (Закулей, Нукуты)
Гүнхэнэй	зелёонко (Харбяты)
Ахын	зелёонко, золёонхо, зелёонка
Захааминай	зилянха, зияланка
Зоохоной	атаава
Эхирэд-Булгадай	зелёонка (Босогол, Ишин), потироовхо (Шодой), питроовха (Байша)
Качугай	зелёонка (Босогол)
Заргажанай	зелёонха, <i>устар.</i> хүхэ талхан. Раньше говорили хүхэ талхан (Ярикта); зилёон-

хо, хүхэ талхан (Элесун); зилоонхо (Саранхур), зэлоонха (Арзгун), з'элёонхо (Кучегер)

Байгал-Хударын

зилёонко, *хаа-яа*: питроовко (Ранжурово); зияланка, питроовко (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	зилёонхо (Кодунский Станок)
Загарайн	зелёонхо
Бэшүүрэй бурядайд	хөхө холоомо (Шанага)
Бэшүүрэй ашабгадай	хүхэ боолто
Мухар-Шэбэрэй	хүхэ талхан, атаава, зелёонхо, хүхэ холоомон
Шаргалжанай	атаава

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Донгоолнуудай	ногоон солоомо (Мурочи, Хилгантуй, Ташир, Удунга, Шанан), ногоон солоом (Ноехон, Табангуты), зелёонко, ногоон солоомо (Гуджиртуй), ногоон солоом, <i>хаа-яа</i> : зелёонко (Большелуг), ногоон солоом, <i>заримдаа</i> : зияланка (Цайдам-Тамчинский), дзилёонхо, ногоон солоом (Ехэ Цаган)
Алтайн ашабгадай	атаава
Сартуулнуудай	дзияланка, дзэляанха
Ононой хамнигануудай	дзолёонхо

Сомоо

Стог; зарод

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн	сомоо
Алайр-Үнгын	сомоо
Түнхэнэй	сомоо

хирэд-Булгадай	сомоо
ачугай	сомоо
аргажанай	сомоо
айгал-Хударын	сомоо (Ранжурово), сомоо – стог сена халайд – скирд хлебов (Корсаково); халайдлаа – заскирдовали (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хүри
Яруунын	хүри
Агарайн	хүри
Эшүүрэй буряадай	һөр: а) стог сена; б) хлебный скирд
Эшүүрэй ашабгадай	сомоо
Мухар-Шэбэрэй	сомоо, һөр (Бертагаев, 1961, с. 79)
Шаргалжанай	сомоо

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Тонгоолнуудай	сүр, сүрө (Мурочи, Хилгантуй, Большелуг), цомоо (Ноехон, Ехэ-Цаган, Шанан), сомоо (Гуджиртуй, Энхэ-Тала, Цаган-Челутай, Ташир, Удунга, Цайдам-Тамчинский), остоог – это стог сена, собранный трактором. «Тараагтараар овоолсон, гондзогороор тависан – сомоо» – то, что сложено в виде продолговатого стога, называется «сомоо» (Цайдам Тамчинского сомсовета Селенгинского района)
---------------	---

Талтайн ашабгадай	сомоо
Яртуулнуудай	сүр
Уноной хамнигануу-ай	дзараад – стог сена; дзараадалха – стоговать сено; халаад – хлебный скирд; халаадалха – скирдовать хлеб (Курулга)

Пиилхын хамнигануу-ай	зароод (Делюн)
-----------------------	----------------

Хартаабха Картофель

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн Алайр-Унгын	картоошкэ яабалха, ябалка (Тангуты, Бутукей и др.), яаблэкэ (Закулей), яаблака, картоошка (Нельхай), картоошко (Заходы, Лабагай, Старая Кижя); <i>урайнь яабалка</i> – раньше называли <i>яабалка</i> (Заходы)
-------------------------------	---

Түнхэнэй Ахын	яавалха хартоошха, хортоошхо (Хужир, Хара-Хужир, Сэнсэ), яабалха (Орлик)
------------------	---

Захааминай Боохоной	хартаабха яавал (Хохорск, Хайга, Бур.-Янгуты, Обуса), яабалка (Улей)
------------------------	---

Эхирэд-Булгадай Качугай	яабалха яабал (Сутай, Босогол, Большой Улун, Хромово, <i>по-бурятски</i> Хашарта Обхой), урайнь <i>газари бэдьхэ</i> гэлдээд хэлсэгшэ нэн – раньше картофель называли <i>газари бэдьхэ</i> , дословно земляная шишка (Хромово)
----------------------------	---

Баргажанай	хортообха (Ярикта, Кучегер, Хонхино), хартообхи (Арзгун, Элесун), хортоошка (Саранхур)
------------	--

Байгал-Хударын	хартаабха
----------------	-----------

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хартаабха
Яруунын	хартаабха
Загарайн	хартаабха (Дархита, Тарбагатай, Эрхирик), хартаабха, <i>хаа-яа</i> : бүүльвэ (Нарин)

Агын	хортообхо
Бэшүүрэй буряадай	хартаабха
Мухар-Шэбэрэй	бүүльвэ, хартаабха (Бертагаев, 1961, 92)
Шаргалжанай	бүүльвэ (Тулхутуй)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Оонгоолнуудай	гүүлвэ (Мурочи, Хилгантуй, Бурдун, Холой, Гуджиртуй, Кудара-Сомон), картоошко (Хилгантуй, Большелуг, Средний Харлун), хартоошко, картоошко, <i>хаа-яа</i> : гүүлвэ (Субуктуй), картаабка (Табангуты), хортообхо (Ноехон, Харьястка), картоовко (Большелуг), картообхо, гүүлвэ (Бурдун), хартоошко, гүүлвэ (Харанхой), хортоошко, картообко (Убур-Дзокуй), хортообхо, хартообхо (Цайдам-Тамчинский), хартообко (Ехэ Цаган), хартаабха, хартообхо (Удунга), хартоошко (Ташир, Шанан)
Алтайн ашабгадай	бүүлвэ
Сартуулнуудай	хартаабха, хартаабка, картаабка, хартоошко (по сёлам)
Самнигануудай	картоошко, хартообко, хортообко, хартаабха, хартаашха

Буртаг үбһэн
Сорняки (на поле)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Ижнеудинскын	үбүһүн
Алайр-Үнгын	үбэһэн, таряани үбэһэн
Гүнхэнэй	шаралзан
Ахын	шаралзан (Хужир, Орлик), шаралдзан (Сэнсэ), буртаг үвэһэн (Хара-Хужир)
Захааминай	үвөһө (Улекчин)
Эхирэд-Булгадай	халхай, өрмэһэн (Байша)
Качугай	ногоон (Босогол)
Баргажанай	халхай (Ярикта), үрмүүһэн (Арзгун), үрмүһүн, ногоон (Кучегер)
Байгал-Хударын	үрүмдүүн (Ранжурово), тэмээн халхай (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	бог үвэһэн
Загарайн	үвөһөн (Дархита), талханай үвөһөн (Нарин), үвэһэн, үрмэдэһэн; <i>парн</i> : үвэһэ үрмэдэһэн: үвэһэ үрмэдэһын ^э зулгааха – собирать (полоть) сорняки; үрмэдэһэн оргоо, үвэһэн оргоо – появились (выросли) сорняки (Тарбагатай)
Бэшүүрэй буряадай	үбэһэн
Мухар-Шэбэрэй	үвэһэн
Шаргалжанай	шаральджаа

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	талханы үвөс (Мурочи, Табангуты), үвүс (Гуджиртуй, Ехэ Цаган); шаральджаа, хамхуул (Шанан), шарльджаа (Ташир, Удунга)
Алтайн ашабгадай	өвөһө
Сартуулнуудай	үвүс, таряаны үвөс

Шэбхэ
Навоз (удобрение)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Ижнеудинскын	назёом, бааһэн (Кушун), навооз, назёом (Мунту-Булук); шэбкэ – <i>грязь, лужа после дождя</i> (Мунту-Булук, Кушун)
Алайр-Үнгын	шэбхэ (Тангуты, Бутукей, Закулей, Нукуты), удобрени (Нельхай)
Ахын	шэбхэ бааһан, хии (Хужир, Хара-Хужир); шэбхэ, наг (Сэнсэ)
Захааминай	шэбхэ, шэбхэ бааһа
Боохоной	бааһан
Эхирэд-Булгадай	бааһан
Качугай	бааһан
Баргажанай	шэбхэ (Ярикта, Кучегер), нажоом – раз-мелкчйнное навоз-удобрение шэбхэ –

– навоз-удобрение крупными кусками
(Арзгун)
шэбхэ, хаа-яа: баһа (Ранжурово), шэбхэ
(Корсаково)

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	шэбхэ
Загарайн	үтэг, шэбхэ (Дархита), шэбхэ (Нарин)
Бэшүүрэй буряадай	шэбхэ; шэбхэлхэ – удобрять
Шаргалжанай	шэбкэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	шэбхэ (Табангуты, Гуджиртуй, Ноехон, Ехэ-Цаган, Шанан, Ташир, Удунга), аргал, шэбхэ (Цайдам-Тамчинский)
Алтайн ашабгадай	шэбхэ, шэбкэ
Сартуулнуудай	шэбхэ

V. ГЭРЭЙ АМИТАДАЙ НЭРЭНҮҮД НАЗВАНИЯ ДОМАШНИХ ЖИВОТНЫХ

Үнээн
Корова

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	үнеэн, үхэр (Мунту-Булук), үнеэн (Ку- шун), адууһун – скот (Мунту-Булук) ¹
Алайр-Үнгын Ахын	үнеэн, неэн, адаһан – скот вообще неэн, үнеэн (Хужир), үхэр (Сэнсэ); үхэрээ хааха, үнеэгээ хааха – доить ко- рову (Хара-Хужир)
Захааминай	үхэр, үхэрээ хааха – доить корову (Улекчин – информанты рода хойһо), үнеэ (Улекчин – сартулы)
Эхирэд-Булгадай	неэ, неэн, адаһан – скот
Качугай	неэн, үнеэн
Баргажанай	неэн, үнеэн, энсэн
Байгал-Хударын	неэн

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	үнеэн, үхэр – скот (вообще)
Загарайн	үнеэн
Агын	үнеэн
Бэшүүрэй буряадай	үнеэн
Бэшүүрэй ашабгадай	үхэр; үхэрээ хааха – доить корову; үнеэ гэккүй – (у нас) не говорят <i>үнеэ</i> ; сонгоол- нууд үнеэ гэхэ – цонголы говорят <i>үнеэ</i> (Донда-Киреть)
Мухар-Шэбэрэй	үнеэн; үхэр
Шаргалжанай	үхэр; үхэрээ хааха – доить корову
Хойто Сэлэнгын	үнеэ, үнеэн. В с. Сутой үхэр – корова

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	үнеэ, үхэр – скот (вообще)
Алтайн ашабгадай	үхэр, үхэрээ хааха – доить корову
Сартуулнуудай	үнеэ, үхэр – скот (вообще). В с. Улзар-Номто Джидинского района үнеэ, үхэр – корова
Хамнигануудай	үкэр, үкэрөө хаахо (саахо) – доить корову (Делюн, информант Палурова); үкэрөө хаако минь – я подою корову (Делюн, информант Сундуева); буряад дзон үнеэ гэдэг – буряты говорят үнеэ (Делюн, информант Сундуева), калм. үкр; халх. үнеэ, үнээ – корова

Буха

Бык-производитель

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	букху, букхо
Алайр-Үнгын	буха
Ахын	буха
Ахааминай	буха
Аоохоной	буха
Хирэд-Булгадай	буха
Аачугай	буха
Айхоной	буха (Халгай), буха, зайла (Хадай)
Аргажанай	буха (Ярикта), зайла, буха (Кучегер)
Айгал-Хударын	буха

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Ориин	буха. Раньше говорили «зайла» (Кодунский Станок), «Зайла гэжэ нарин нэрээрэни хэлнэ гээшэ; буха гэжэ бүдүүгээрэнь хэлнэ гээшэ» – зайла – это культурное название быка: «наряар, найнаар хэлэһэн нэрэнь»; буха – грубое разговорное слово, – сообщил информант Лх. Н. Дымбрылова. 1910. тгмэр
-------	--

Загарайн
Агын

хүгдүүд из с. Ашанга Хоринского района Бурятии

буха

зайла: «Мүнөө ехэнхинь зайламнай гэхэ. Буха гэжэ һөөл хэлдэггүй, буха гэхэ-еэ сээрлэдэг байгаа. Зайла нарыар байгаа» (Догой) – сейчас в большинстве говорят «зайла». «Буха» почти не бытует; раньше произносить *буха* было неприлично. Слово *зайла* считалось более культурным

Мухар-Шэбэрэй	буха
Шаргалжанай	буха
Хойто Сэлэнгын	буха

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	буха
Алтайн ашабгадай	буха
Сартуулнуудай	буха
Хамнигануудай	букха (Кыра), бугкха (Делюн), буха (Курулга, Мангут)

Сар

Вол

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр.

В западных говорах:

Ижнеудинскын

агтэ букхо (Кушун), агта букху (Мунту-Булук)

Алайр-Үнгын

үхэр (Тангуты, Бутукей, Закулей, Нукуты, Шашалтуй). «Сара гэнэгээбдэ» – мы не называем сара (Бутукей); үхэр, арлигуулаан үхэр – вол, кастрированный вол (Тогот)

Ахын

шар

Захааминай

шар

Хирэд-Булгадай

шар

Качугай	үрхэр
Эйхоной	үрхэр
Баргажанай	үрхэр
Зайгал-Хударын	үхэр

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	сар
Яруунын	сар
Загарайн	сар
Агын	сар
Ээшүүрэй бурядай	сар
Ээшүүрэй ашабгадай	сар
Мухар-Шэбэрэй	сар
Шаргалжанай	шар
Хойто Сэлэнгын	шара

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	шара
Алтайн ашабгадай	шар
Сартуулнуудай	шара
Хамнигануудай	цар; калм. цар, халх. шар

Захаха

Кастрация скота

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	агталкха (Кушун), шэмкэкэ (Мунту-Бурук)
Алайр-Үнгын	агталха
Ахын	захаха, шэмхэхэ
Ахааминай	захаха
Юохоной	захуулха (Хохорск), арлигка (Новый Билчир)
Хирэд-Булгадай	захаха
Качугай	захаха
Эйхоной	эмнэхэ (Халгай, Хадай)

Баргажанай	захаха, эмнихэ (мэнэхэ)
Байгал-Хударын	шэмэгкэ (шэмхэхэ), захаха

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	захаха, эмнэз абха
Яруунын	эмнихэ, захаха
Загарайн	захаха, эмнихэ, хивэһын абха
Агын	эмнихэ, раньше говорили шэмхэхэ (Догой)
Бэшүүрэй бурядай	захаха
Бэшүүрэй ашабгадай	шэмхүүлхэ (Донда-Киреть)
Мухар-Шэбэрэй	захаха
Шаргалжанай	захаха
Хойто Сэлэнгын	шэмхэхэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	чимхэхэ
Алтайн ашабгадай	дзахаха (захаха), раньше говорили зотёохо
Сартуулнуудай	дзасха, чимхэхэ
Ононой хамнигануудай	чимкэкэ (Ульхун-Партия)
Шиилхын хамнигануудай	күнгүлүкү (Делюн)

Мухар

Комольй (от рождения)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскын	комоол (Кушун, Мунту-Бурук)
Алайр-Үнгын	комооло, үбүрбүээ (Тангуты), муйдаан ¹ (Куйта, Бутукей); муиданкхай (Закулей); мухар, үбүрбээ (Нукуты), тоймог (Алят, Курсангай), тоймон, эбэрбээ (Зоны), тоймоон (Шапшалтуй)
Ахын	мундэгэр, мэндэгөөн, тоймог, мухар

¹ Точнее произносится: мујдаан.

хааминай	мухар (Улекчин)
ачугай	мухар неэн (Байша), мохор үнеэн (Босогол)
аргажанай	мухар үхэр, мухардаан
айгал-Хударын	мухар (неэн, буха)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ориин	мухар үхэр – комолый скот; мухагшан – комолая (Кульский Станок, Кодунский Станок)
угарайн	мухар үхэр, эвэргүй үхэр (Тарбагатай), мохор үхэр (Дархита, Нарин)
эшүүрэй бурядай	мухар үхэр
эшүүрэй ашабгадай	мухар үхэр
ухар-Шэбэрэй	мохор, мохагша үнеэн
Иаргалжанай	мохор үхэр – комолая корова
ойто Сэлэнгын	мухар (мухар, мохор) үхэр, мухууза (мохууза)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

онгоолнуудай	мухор (мохор)
птайн ашабгадай	мохор үхэр – комолая корова
артуулнуудай	мухар үхэр (Улзар-Номто)
амнигануудай	мохор үхэр, өвөр үгы үхэр (Делюн)

Порог үхэр

Однорогий (со сломанным рогом)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

ижнеудинскийн	не получен ответ
пайр-Үнгын	ёлтогой үбэртээ (Тангуты), үрөөһэн үбэртээ, хухархай үбэртээ (Бутукей)
кын	ёлтогор, үрөөһэн эвэртээ, хухархтай эвэртээ
ачугай	өрөөһэн эбэртээ
иргажанай	хорог үрхэр – однорогий вол (Кучегер), ёдогор неэн, өрөөһэн бэртээ (Ярикта),

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хорог үхэр (Кульский Станок), үрөөһэн эвэртээ үхэр (Ашанга), хухархай эвэртээ үхэр (Кодунский Станок)
Загарайн	хорог (Дархита, Нарин), үрөөһэн эвэртээ (Тарбагатай). В с. Тарбагатай нет слова <i>хорог</i> . Оно употребляется лишь в парном сочетании <i>хохор хорог</i> в значении <i>нюдэ муутай</i> – с плохим зрением или слепой (скот)
Бэшүүрэй бурядай	ганса үбэртээ үхэр (Шибертуй)
Мухар-Шэбэрэй	өрөөһөн эвэртээ
Шаргалжанай	эбэр хогорхой үхэр
Хойто Сэлэнгын	хураг (Жаргалантуй), далюу (Сутой), үрөөһэн эвэртээ (Харгана, Тахой), хухархай үвэртээ (Тухум), хухархан эвэртээ (Нижняя Иволга), хухархай эвэртээ (Хурамша), хогорхой эвэртээ (Оронгой)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	далюу, хогорхой эвэртээ
Алтайн ашабгадай	дойлдор, далюу
Сартуулнуудай	эвэр хугорхой (Улзар-Номто), мэхээр (оодхон эвэр) – короткие, недоразвитые рога (Нижний Ичетуй)

Мориной инсагаалха

Ржание лошади

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Ижнеудинскийн	инсагааха
---------------	-----------

лайр-Үнгын	инсагааха, инсагайха
үнхэнэй	инсагааха
хын	инсагааха
ихааминай	инсагааха
зохоной	инсагааха
хирэд-Булгадай	инсагаалха
ачугай	инсагаалха
аргажанай	инсагаалха
айгал-Хударын	инсагааха

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ориин	инсагаалха
руунын	инсагаалха
агарайн	инсагаалха
гын	инсагаалха
эшүүрэй бурядай	инсагааха
эшүүрэй ашабгадай	инсагааха
Мухар-Шэбэрэй	инсагаалха
Царгалжанай	инсагааха
Сойто Сэлэнгын	инсагааха

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	инцагааха (Мурочи, Большелуг и др.), инцагаалха (Ноехон), инцагааха, ун- голсохо (Бурдун), инцагааха, <i>хаа-яа</i> : унгосхо (Хилгантуй); унгалцах (Табан- гуты)
---------------	---

Алтайн ашабгадай	инцагааха
Зартуулнуудай	унголиско (Улзар-Номто), унгасха (Дырестуй: «инцагааха гэжкүй, мори унгосчайна гэхэ» – у нас не говорят «инцагааха», а только «унгосчайна»); унгосхо (Нижний Ичетуй), инцагааха (Инзагата)

Эноной хамнигануу- дай	инцагаакху (Зугалай Аг., информант С.Д. Номоконова, 1900, хамниганка)
Пиилхын хамнигануу- дай	мори инцагаална (Делон)

Эмниг морин

Необученная лошадь

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн	үрээ, үрээ
Алайр-Үнгын	үрээ, үрээ
Ахын	үрээ, эмниг
Захааминай	үрээ, үрээ
Качугай	үрээ мброн, үрээ м'брон
Баргажанай	мураа, <i>заримдаа</i> : үрээ (үрээ)
Байгал-Хударын	үрээ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	эмниг
Загарайн	эмниг
Бэшүүрэй ашабгадай	эмниг
Мухар-Шэбэрэй	эмниг, хургаг
Шаргалжанай	эмниг, үрээ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	эмниг мори, дошкон мори, унуулаагүй мори
Алтайн ашабгадай	эмниг мори, дошкон мори, хургагдаа үгээ мори
Сартуулнуудай	эмниг

Памбай

Чёлка лошади

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскийн	дэлэн ¹ : 1) чёлка; 2) грива (Кушун); дэ- лэхэн 1) чёлка 2) грива (Мунту-Бурук). Говорят также <i>сокхо дээрти дэлэн</i> (Ку- шун), <i>сокхо дээрти дэлхэн</i> (Мунту-
----------------	--

¹ Очевидно дэлэн < дэлэхэн (при выпадении h > дэлээн > дэлэн) – П. Б.

лайр-Үнгын	Булук) – чёлка лошади
ахын	хохоол (Тангуты, Закулей, Нукуты), хохоол (Бутукей), дэлэхэн (Закулей, Тангуты)
ахааминай	хоондэри (Хужир), дэлэхэн (Сэнсэ, Хара-Хужир), майхайн дүлэхэн (Сэнсэ) – чёлка лошади, сайлгайн дэлэхэн – грива (Хара-Хужир)
боохоной	хамнай (Улекчин)
хирэд-Булгадай	хоол, морни хоол (Хохорск); хохоол (по сообщению Е.В. Баранниковой)
ачугай	морни хамнай (Хара-Нур Баяндаевского района), хэхэл (Шодой Эхирит-Булгатского района)
баргажанай	хамнай
байгал-Хударын	хүхэл (Ярикта, Саранхур, Арзгун), хэхэл (Кучегер), хэхэл (Уржил), бабал (Элэсун)
	хамнай (Ранжурово), хамнай (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хамбай (Кодунский Станок, Ангир)
агарайн	хамбай (Дархита, Нарин, Тарбагатай)
бэшүүрэй бурядай	хамбай (Шанага)
бэшүүрэй ашабгадай	хамбай
Мухар-Шэбэрэй	хамбай
Шаргалжанай	хэхэл (Тулхутуй), хүхэл (Верний Шергальжин)
Хойто Сэлэнгын	хүхэл (Сутой), хөхэл (Тукум)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хүхэл (хөхөл, хүхөлө), цүхөл, сүхөл
Алтайн ашабгадай	хэхэл
Сартуулнуудай	хүхөл
Уноной хамнигануудай	чанцуг, цанцуг (Алтан)

Хурьган
Ягнён

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	кхуригон, кхуриган
Алайр-Үнгын	хуриган (Тангуты, Курсангай, Бутукей, Закулей, Нукуты, Единское); багшаа (Нельхай, Сохой, Апхульт), хөрвө – годовалый ягненок (Нельхай, Сохой, Апхульт)
Ахын	хуриган
Захааминай	хуриган
Боохоной	бугшаа (Хохорск); бугшаа, хаа-яа: хурьган (Эрхидэй, первый готол), хурьган (Горхон)
Эхирэд-Булгадай	хуриган, хурьган (Капсал, Гаханы, Горхон и др.), хурбэ (Эмэгээ-Харанутский), хөрвө (Бозо-Харзарга), хербэ (Большое Голоустное)
Качугай	хуриган (Кайзаран, Зулман, Хальск, Сутай и др.), хурбэ (Камун)
Ойхоной	хурьган, хурган
Баргажанай	хураган
Байгал-Хударын	хураган

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хуриган
Яруунын	хуриган (с фонетическими вариантами)
Агын	хуриган (с фонетическими вариантами)
Бэшүүрэй бурядай	хуриган (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	хурга, хурьга, хурига
Мухар-Шэбэрэй	хуриган (с фонетическими вариантами)
Шаргалжанай	хурига
Хойто Сэлэнгын	хурига

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хурга (с фонетическими вариантами)
Алтайн ашабгадай	хурга (с фонетическими вариантами)
Сартуулнуудай	хурга (с фонетическими вариантами)
Уноной хамнигануудай	чанцуг, цанцуг (Алтан)

Тэхэ
Козёл-производитель

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

ижнеудинскын	тэхэ
пайр-Үнгын	тэхэ
хын	бавана (бавана), но тэхэ – горный козёл (дикий)
хааминай	бавана (Улекчин), тэхэ – кастрированный козёл (Улекчин) ¹
аргажанай	тэхэ, эрйэ шоогой – кастрированный козёл
айгал-Хударын	тэхэ. Ср. һэрхэ (Корсаково), шэмхүүлһэн тэхэ (Ранжурово) – кастрированный козёл ²

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ориин	тэхэ
руунын	тэхэ
гарайн	тэхэ
гын	тэхэ
эшүүрэй буряадай	тэхэ
эшүүрэй ашабгадай	тэхэ
ухар-Шэбэрэй	тэхэ
аргалжанай	тэхэ
ойто Сэлэнгын	бавана

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

онгоолнуудай	ухана (Мурочи, Хилгантуй, Поворот, Бурдун, Цайдам-Тамчинский); ухана, хаа-яа: бавана, бавоно (Средний Харлун), бавана (Субуктуй, Табангут, Тамча, Ехэ-Цаган, Шанан, Ташир, Удунга); тэхэ, бавоно (Кудара-Сомон), тэхэ (Гуджиртуй, Цаган-Челутай, Энхэ-Тала)
--------------	---

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай
Ононой хамнигануудай
Шиилхын хамнигануудай

тэхэ
бавана, бавоно
тэхэ (Курулга), ухана (Алтан), ухана (Кыра), укона (Тарбальжей)
тэхэ (Делюн). Ср. ухана, бавана – молодой козёл (Делюн)

Ямаан
Коза

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	нимаан
Алайр-Үнгын	нямаан, нимаан, ямаан, ймаан
Ахын	ямаан, эмэ ямаан. Ср. ойн ямаан «дикая коза»
Захааминай	ямаа
Боохоной	ямаан
Эхирэд-Булгадай	ямаан, ймаан
Качугай	нимаан, ямаан, шоогой
Ойхоной	ямаан
Баргажанай	шоогой
Байгал-Хударын	ямаан (Корсаково), нимаан, нямаан, нюмаан (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	ямаан
Яруунын	ямаан
Загарайн	нимаан, нямаан (Дархита), нямаан (Тарбагатай), ямаан (Нарин)
Агын	ямаан
Бэшүүрэй буряадай	ямаан (Шибертуй)
Мухар-Шэбэрэй	ямаан
Шаргалжанай	ямаа, нямаа (Тулхутуй)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	ямаа
Алтайн ашабгадай	ямаа

Информант С. С. Дансорунов, 1907, пээрвэ хойно: «тэхэ – заһамал».

З с. Ранжурово в данном значении нет слова һэрхэ.

Сартуулнуудай
Хамнигануудай

ямаа
ямаа

*Эшэгэн
Козлёнок*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Ижнеудинскын	нимаани куриган (Кушун, Мунту- Булук), иначе не говорят
лайр-Үнгын	эшэгэн (Тангуты, Апхульта, Бутукей), эшэгэ (Курсангай), ишигэн (Закулей), шэшүүхээ (Алят, Одинское, Шапталтуй, Тогот, Нарин, Хути), шүшүү (Бадархан, Кукунор), шэшүүн (Аларь); ямаан шэшүүлээ – коза окозлилась (Аларь); бор, борлон – годовалый козлик, или годовалая козочка (Закулей)
хын	эшэгэн
ахаaminaй	эшэгэ
хирэд-Булгадай	эшэгэ
ачугай	эшэгэн (Сутай)
йхоной	эшэгэ (Халгай), эшгэ, шоогой (Хадай)
аргажанай	эшэгэ, эшэгэн
айгал-Хударын	эшэгэн, эшгэн

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

ориин	эшэгэн (эшгэн)
агарайн	эшэгэн (эшгэн)
гын	эшэгэн (эшгэн)
эшүүрэй буряадай	эшэгэн (Шибертуй)
эшүүрэй ашабгадай	эшэгэ
Ухар-Шэбэрэй	эшэгэн
Аргалжанай	эшэгэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

онгоолнуудай	эшэгэ (эшэг)
лтайн ашабгадай	эшэгэ (эшэг)

Сартуулнуудай
Хамнигануудай

эшэгэ (эшэг)
ишигэ. В с. Алтан – ишигэ¹

*Ямаанай хөөбэри
Пух козы*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Ижнеудинскын	пүүх, пүүг
Алайр-Үнгын	пүүх (Нукуты), пүүг (Тангуты, Бутукей, Закулей)
Ахын	пүүхэ
Захаaminaй	хөөвөри (Улекчин)
Качугай	пүүх (Байша), нимаани ноохон (Бо- согол)
Баргажанай	бутууля (Ярикта, Кучегер), пүүхэ (Арз- гун)
Байгал-Хударын	пүүх

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	ямаанай хөөвэри
Загарайн	пүүг (Дархита, Тарбагатай)
Бэшүүрэй буряадай	пүүхэ
Бэшүүрэй ашабгадай	пүүхэ
Мухар-Шэбэрэй	пүүхэ
Шаргалжанай	хөөбөр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	пүүх (Бурдун), пүүхэ (Нижний Гуд- жиртуй), хүвөн (Энхэ-Тала), хөөвөр (Табангут Кяхтинского, Цайдам- Тамчинский, Ехэ-Цаган, Шанан, Та- шир, Удунга Селенгинского района)
Алтайн ашабгадай	пүүх, пүүхэ
Сартуулнуудай	пүүхэ (Улзар-Номто), ямааны хөөвөр (Нижний Бургалтай)

ноной хамнигануу- ноолуур, ямааны ноолуур
ай

Миисгэй
Кошка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

ижнеудинскын лайр-Үнгын	көөшкэ, коошка көөшкэ (Тангуты), прыхсээ, приисхээ (Бутукей, Нукуты, Закулей), миисэнхээ (Одинск), миисгээ (Керболка), миисхээ (Бурков, Нарин, Аларь, Шапшалтуй, Зоны)
үнхэнэй хын	хөөшхэ хөөшхэ (Хужир, Сэнсэ, Хара-Хужир), хөөшхэ, миисэгы (Орлик)
ахаaminaй	хыисхэ, хаа-яа: хоошхо (Улекчин), ко- ошко (Енгорбой), кыискэ (Усановка)
оохоной хирэд-Булгадай ачугай	миисгээ хөөшхэ, хөөшкэ, хоошхо прээсгээ (Холучево, Зулман, Магдан), биихээ (Бурлай, Босогол, Хромово, Ба- сай, Чептыхой), биихэлдээ, хаа-яа: хөөшхэ (Байша)
аргажанай	шоошка (Ярикта), шоошхо (Арзгун, Кучегер), коошко (Саранхур), шоошхо, хээсхэ (Элесун)
айгал-Хударын	хээсхэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

ориин	хөөшхэ
руунын	хөөшхэ
агарайн	хөөшхэ
гын	хээсхэ, хаа-яа: мии (Догой Могойтуй- ского района); мии (Цаган-Олы, бур. Ёлтын Харуул; Таһархай Борзинского района), хыисхэ (Сагаан Уула Могой- туйского района)

Бэшүүрэй буряадай	хөөшхэ
Бэшүүрэй ашабгадай	көөшкэ
Мухар-Шэбэрэй	хөөшхэ, миисгээ
Шаргалжанай	кыискэ (Тулхутуй)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	коошко (Мурочи, Хилгантуй, Бурдун и др.), хоошхо (Цайдам-Тамчинский), хоошко, мышкэ, миишкэ, (Ехэ- Цаган),мышхэ (Шанан), миишхэ (Та- шир)
Алтайн ашабгадай Сартуулнуудай	кыискэ, заримдаа: коошко хоошко, хаа-яа: кыискэ (Подколдучи), хоошко (Белоозёрск), хоошко (Улзар- Номто)
Ононой хамнигануу- дай	кыискэ (Кыра, Тарбальджей)
Шиилхын хамнигануу- дай	кыискэ, хаа-яа: коошко (Делюн)

VI. ЭЛДЭБ АМИТАДАЙ НЭРЭНҮҮД НАЗВАНИЯ ЖИВЫХ СУЩЕСТВ

Баабгай Медведь

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Ижнеудинскын	баабгай
Алайр-Үнгын	баабгай (баабгай)
Түнхэнэй	баабгай, хара гөрөөхөн (Абашеев, 1965, с. 30)
Ахын	баабгай, баавгай, баабгай
Захааминай	баавгай
Хирэд-Булгадай	хара гөрөөхөн
Сачугай	хара гүрөөхэн (Куленга), боохолдой (Хальск, Босогол, Большой Улун), хара гөрөөхөн, боохолдой (Хромово)
Ойхоной	боохолдой (Сарма)
Баргажанай	хара гөрөөхөн (Ярикта, Саранхур, Арзгун, Кучегер, Баянгол), баабгай (Элесун, Хонхино)
Айгал-Хударын	баабгай, хара гөрөөхөн (Ранжурово), хара гөрөөхөн (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Эриин	баахалдай
Гарайн	баахалдай
Тын	хара гөрөөхөн (Могойгуй, Хара-Шибирь, Цаган-Олы, Догой, Адун Челон)
Шүүрэй буряадай	хара гөрөөхөн (Шанага)
Шүүрэй ашабадай	хара гөрөөхөн
Ухар-Шэбэрэй	хара гүрөөхэн
Аргалжанай	хара гөрөөхөн
Эйто Сэлэнгын	бартахи, хаа-яа: баабгай

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

Цонгоолнуудай

Алтайн ашабадай
Сартуулнуудай

Ононой хамнигануудай
Шиилхын хамнигануудай

хар гүрөөс (Мурочи, Гуджиртуй, Большелуг, Табангуты, Ноехон), бартахи (Цайдам-Тамчинский), баавгай, бартахи (Шанан, Ехэ-Цаган, Ташир), бартахи, баабгай, баавгалдай, хара гүрөөс (Удунга)

хара гөрөөхөн, хаа-яа: баавгай (Алтай)
бартахи, бартахь (Подкулдочи, Нижний Ичетуй, Белоозёрск, Инзагатуй), бартахь, заримдаа: баавгай (Нижний Бургалтай), баавгай (Улзар-Номто)
хар гөрөөс (Курулга)
кхара гөрөөхөн (Делон)

Баабгайн далда нэрэнүүд Эвфемистические названия медведя

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Ижнеудинскын	кхар гүрөөхэн ¹ (Кушун), кхара гүрээхэн (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	хара гөрөөхөн (Тадхал-Онгой), дахата үбэгэн (Закулей)
Түнхэнэй	хилгаанан гуталта, охор һүүлтэ; баабай «отец», таабай «дед» (Абашеев, 1965, 30)
Ахын	дахатай, дословно некто в дохе (Хужир), дахатай таавай – дословно «дед в дохе», хара гүрөөхэн «чёрный зверь» (Хара-Хужир, Орлик), таавай «дед» (Сэнсэ)
Захааминай	бартахи, хара гөрөөхөн, ехэ үвөгөн «большой старик» (Улекчин), ехэ амитан, ехэ гүрөөхэн «крупный зверь» (Далахай)
Баргажанай	дахутай юмэ – дословно «некто с дохой» (Баянгол), хара гүрөөхэн (Элесун, Хонхино)

¹ Кхар гүрөөхэн гэж, нэрээрэн кэлкэбтээ, сээркээд айлаар зугаалнамдэ – говорим кхар гүрөөхэн (досл. чёрный зверь). боясь произносить его настоящее имя

Зүүн буярадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ориин	хара гүрөөхэн (Кодунский Станок)
гарайн	хара гөрөөхөн (Тарбагатай)
ишүүрэй буярадай	не известны эвфемизмы
ишүүрэй ашабагдай	не известно
ухар-Шэбэрэй	баахалдай
гаргалжанай	не известно
ойто Сэлэнгын	хара гөрөөхө (хара гүрөөхө)

Урда буярадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

онгоолнуудай	хаа-яа: баавгай (Табангуты)
птайн ашабагдай	нет эвфемизмов
артуулнуудай	баавгай (Белоозёрск)

Шонын далда нэрэнүүд

Эвфемистические названия волка

Баруун буярадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

ижнеудинскын	гарюуһан, ута хүүлтээ – длиннохвостый (Кушун)
пайр-Үнгын	ута хүүлтэ, ута хүүлтээ (Бутукей, Зоны, Тангуты, Хамхар), хээри нохой, ута хүүлтэ, хаа-яа: һан (Тадхал Онгой), ота хүүлтэ (Буркова)
нхэнэй	хээрын нохой – степная собака; ноһон толгойто – с волосатой головой; боохолдой – привидение (Абашеев, 1965, с. 30)
кын	хүдөөе нохой – степная собака (Хужир), хүүлтээ таавай – хвостатый дедушка (Хара-Хужир), ноһотой таабай (Сэнсэ), ёнгой (Орлик)
хааминай	ноһон толгойтой номгоодой – смиренный с волосатой головой (Далахай), хүдөөе нохой – степная собака, воолхо (Улекчин)
ачугай	не известно
иргажанай	хүүлтээ эмэ – некто хвостатый (Ярикта, Баянгол), гэсэл (Кучегер), хайхасаан (Хонхи-

но), ута хүүлтэ – длиннохвостый (Алла), абага – дядя, хүүлтэ юумэ – некто хвостатый (Элесун)

нет эвфемизмов

Байгал-Хударын

Зүүн буярадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	гарюуһан (Кодунский Станок)
Загарайн	хүүлтэ – хвостатый, убша – мирянин (Дархита), гэндэ убша, хүүлтэ (Нарин), гарюуһан, убша (Тарбагатай)
Бэшүүрэй буярадай	гарюуһан
Бэшүүрэй ашабагдай	хээрын баавай
Мухар-Шэбэрэй	гарюуһан, убша
Шаргалжанай	не известно
Хойто Сэлэнгын	хамуута, гарюуһан, хүүлгүй нохой, хээрын нохой, хүдөөгэй нохой

Урда буярадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	гэндэнбгай, хээрын баавай (Мурочи), гэндэн содном (Субуктуй), хээрын нохой (Хилгантуй, Табангуты), хээрын баавай, орто сүүлтэ (Шанан), боохолдой (Удунга), хүдөөнүй нохой (Цайдам-Тамчинский)
Алтайн ашабагдай	нет эвфемизмов
Сартуулнуудай	хээндээ, сүүлтэ, хаа-яа: хээрын нохой (Подкулдочи), гэндэн соном (Белоозёрск), хээрын нохой, хээрын баавай (Дзалаа Джидинского района)
Шиилхын	орто сүүлтэ – длиннохвостый (Делон)
хамнигануудай	

Шонын гүлгэн

Волчонок

Баруун буярадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	шонойн күбүүн (Кушун), шонойн күвүн (Мунту-Булук)
--------------	---

пайр-Үнгын	шонойн хүбүүн (Бутукей, Закулей, Нуку-ты), шонойн гүлгэн (Тангуты), гүлгэн шо-но (Хамхар)
хын	шонын (шонойн) хүбүүн (Хужир, Хара-Хужир, Сэнсэ), шонын гүлгэн (Орлик)
хааминай	шонойн гүлгэн (Далахай), шонын гөлөгө (Улекчин)
сирэд-Булгадай	шонойн хүбүүн (Байша)
ачугай	шонойн гөлгэн, шонойн хүбүүн (Босогол), шонын хүбүүн (Чиптыкей), шонойн гүлгэ (Хромово)
цргажанай	шонойн хүбүүн (Ярикта, Арзгун, Саран-хур), шонойн хүбүүн, шонойн гүлгэн (Кучегер)
йгал-Хударын	шонойн хүбүүн

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

эрийн	шонын гүлгэн
гарайн	шонын хүбүүн, шонын гүлгэн
шүүрэй ашабагадai	шонын гүлгө
ухар-Шэбэрэй	шонойн хүбүүн, шонойн гөлгөн
аргалжанай	шононой гөлигө (шонын гөлигө)
йто Сэлэнгын	шонын гүлгэ (шонын гүлөгө)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

энгоолнуудай	чонын гүлөг (Табангуты), чонын гүлигө (Гуджиртуй, Шанан, Ехэ-Цаган), шонын гүлгө (Удунга), шонойн гөлөг (Ташир), шонын гөлгө, шонын гөлигө (Цайдам-Тамчинский)
тгайн ашабагадai	шонын этивүүн, <i>олонхидоо</i> : шонын гөлигө
иртуулнуудай	чонын гөлигө (чонын гүлөг, шонын гөлөгө)
ноной хамнигануудай	бэлтэрэг (Гунуй Агинского округа)
ийлхын хамнигануу-й	чонын күүгэд – волчата (Делон)

Зумбараа

Суслик

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	здесь нет сусликов
Алайр-Үнгын	зумря (Тангуты, Бутукей), зумра (Нуку-ты), зумари (Новая Молька), зумри (Хам-хар), зомри (Керболка)
Түнхэнэй	зумра (Харбятты)
Ахын	зумаря (Хужир), зумри (Сэнсэ), зумря, зу-мари (Хара-Хужир), зумрай (Жаханаа)
Захааминай	зумбарай (Далахай), зумбарай, <i>хаа-яа</i> : дзумбрь (Улекчин)
Боохоной	зумари
Эхирэд-Булгадай	өрхэ, үрхэ (Байтог, Корсак), өрхи (Му-ромцовка, Хара-Нур)
Качугай	ябраашха (Босогол), өрхе (Байша)
Баргажанай	зумари (Саранхур), зумари (Кучегер), зумря (Арзгун), зум ара (Ярикта)
Байгал-Хударын	үрхэ ябраашха, ябраашха

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	үрхэ, <i>хаа-яа</i> : зумбараан (Кодунский Ста-нок), үрхэ (Хайласта Петровского района Читинской области)
Загарайн	үрхө (үрхэ)
Агын	үрхэ (Урта), зумбараан (Могойтуй, Сага-ан Шелутай), зумбараа (Адун Шулуи)
Бэшүүрэй буряадай	үрхэ (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабагадai	зумбараа
Мухар-Шэбэрэй	өрхө, үрхө, үрхэ, зумбараа
Шаргалжанай	зумбараа
Хойто Сэлэнгын	зумбараа

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	дузумбараа (дзумбара), дзумбар; в Ноехон – дзврма	с.
---------------	--	----

гайн ашабгадай	дзумбараа, зумбараа
этуулнуудай	дзумбар, дзумбара, дзумбараа
оной хамнигануудай	дзумбараа (Тарбальжей, Мангут), джум- бараа (Курулга, Шуманда)
илхын хамнигануу- i	джумбураа (Делюн)

*Гулабхаа
Голубь*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

ажнеудинскын айр-Үнгын	буркхун шубуун бурхан шубуун (Тангуты, Бутукей, Заку- лей, Нукуты, Балтуй, Новая Молька), <i>бур- хани шубуун</i> , молодёжь называет голобо- коо (Керболка); голобкоо (Шапшалтуй, Шараты, Зоны, Куку-Нор) гулабхаа (Харбятты) гулабхаа (Хара-Шибирь, Сэнсэ); гулпа- хаа; раньше называли <i>бурхани шувуун</i> (Хужир), голбакаа (Орлик) гулабхаа (Далахай, Енгорбой, Улекчин) бурхан шубуун (Бур-Янгуты) голобхоо (Байша), гулабхаа (Усть-Орда, Новониколаевка, Муромцовка), гөлөбхөй (Большое Голоустное) голабхаа (Босогол), голобхоо (Хальск, Большой Улун), голомпоог (Хромово, Бурлай) гулубхаа. Мани багада бурхан шубуун гэлддэг хэн – когда мы были маленькими, называли <i>бурхан шубуун</i> (Халгай-Атхан) гулабхаа (Ярикта, Саранхур, Арзгун, Ку- чегер). В селе Саранхур нам сообщили, что раньше голубя называли <i>бурхан шувуун</i> гулубхаа, гулабхаа, гулубкаа
нхэнэй ын	
хааминай юхоной ирэд-Булгадай	
ачугай	
йхоной	
аргажанай	
айгал-Хударын	

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	гулабхаа
Яруунын	гулабхаа
Загарайн	гулабхаа
Агын	гулабхаа
Бэшүүрэй буряадай	гулабхаа
Бэшүүрэй ашабгадай	гулубкаа
Мухар-Шэбэрэй	голобхаа, гулабхаа
Шаргалжанай	гулабкаа
Хойто Сэлэнгын	тагтаа

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	тагтаа (Бурдун, Большелуг, Хилгантуй, Табангуты, Субуктуй, Средний Харлун, Убур-Дзокуй, Цайдам-Тамчинский, Ехэ- Цаган, Шанан и др.); гулубхаа: раньше называли « <i>тагтаа</i> » (Кудара-Сомон)
Алтайн ашабгадай Сартуулнуудай	гулабкаа гулабхаа (Подкулдочи, Улзар-Номто), гулабхаа, <i>хаа-яа</i> : тагтаа (Нижний Иче- туй), гулубкаа (Нижний Бургалтай, То- рей), тагтаа (Белоозёрск, Боргой, Нюгуй)
Ононой хамнигануудай	тагтаа (Ульхун-Партия, Мангут, Тар- балжей)

*Хун
Лебедь*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын Алайр-Үнгын	сагаан шубуун сагаан шубуун (Тангуты, Бутукей, Заку- лей), сагаан галуун (Нукуты), бурхан шу- буун (Шараты, Нарин, Куйт, Балтуй)
Ахын	сагаан шувуун (Хужир, Сэнсэ, Орлик), хун сагаан шувуун, сагаан шувуун (Хара- Хужир)
Захааминай Боохоной Эхирэд-Булгадай	сагаан шувуун (Далахай) сагаан шубуун сагаан шубуун

гугай сагаан шубуун – белый лебедь, хара шу-
буун – черный лебедь
игал-Хударын сагаан шубуун

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:
риин хун шувуун (Кодунский Станок), хон шу-
вуун (Хайласта Петровского района Чи-
тинской области)
арайн хон шувуун (Дархита), хон шовуун (На-
рин)
пүүрэй буряадай хон шувуун. Хон шовуун гарвалтай, хуһа
модон сэргэтэй (Шибертуй)
пүүрэй ашабгадай хун чувуу
хар-Шэбэрэй хон шовуун
аргалжанай хон галуу
йто Сэлэнгын хон, хончувуу, хон шувуу

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:
ингоолнуудай хун шувуу (Табангуты, Цаган-Челутай),
хон шувуу, хон (Ташир), хон шувуу (Ша-
нан, Удунга), хончувуу (Цайдам-
Тамчинский), хон галуу (Гуджиртуй, Эн-
хэ-Тала)
гтайн ашабгадай хон галуу, хаа-яа: хон шовуу, хон човуу
ртуулнуудай хун шувуу

Дальбараа **Птенец у диких птиц**

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:
ижнеудинскын күбүүн: кхараасгайн күбүүн – птенчик лас-
точки (Мунгу-Булук)
лайр-Үнгын күбүүн: шубууни күбүүн – птенец диких
птиц; бурхан шубууни күбүүн – птенец го-
лубя (Тангуты, Закулей); голобкооо күбүүн
– птенец голубя (Бутукей); борлөохойн
хүбүүн – птенчик воробья (Кукунор, Заку-

Түнхэнэй
Ахын

Захааминай
Эхирэд-Булгадай
Качугай
Ойхоной
Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	дальбараа, дальвараа
Загарайн	дальбараа, дальвараа
Агын	дальбараа, дальвараа
Бэшүүрэй буряадай	дальбараа, дальвараа
Бэшүүрэй ашабгадай	дальвараа
Мухар-Шэбэрэй	дальвараа
Шаргалжанай	ангаасгай
Хойто Сэлэнгын	ангаахай

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай ангалдзуур (Мурочи, Халгантуй,
Средний Харлун, Субуктуй, Гуджир-
туй, Цаган-Челутай); дэгдээхэ, дэгдэ-
эхээ (Табангуты), ангаахай, ангуулдзай

лей, Нукуты)
зурбаахай (Абашеев. РО)
зурбаахай – только что вылупившийся из
яйца птенчик, дальбараа – оперившийся
птенец (Хужир); шубууе хүбүүн – птенец
вообще, журваахай – только что появив-
шийся птенец (Орлик); зурбаахай, зурваа-
хай – птенец до самого вылета (Хара-
Хужир, Сэнсэ)
зурваахай
ангаахай (Булуса – Бертагаев, 1961, с. 76)
хөбүүн, хүбүүн
зарбаахай
зурбаахай – только что вылупившийся из
яйца птенчик (нюсэгэн – голый); дальбараа
– оперившийся птенец (Ярикта); хүбүүн:
доржоохойн хүбүүн – птенчик воробья
(Арзгун, Саранхур, Кучегер)
зурва (Ранжурово), зурваахай, зурбаахай
(Корсаково); борлөохойн зурбаахай –
птенчик воробья, нугаһани зурбаахай –
утёнок (Корсаково)

гайн ашабгадай
гтуулнуудай
оной хамнигануудай
илхын хамнигануу-
i

(Ноехон). В селе Большелуг Кяхтинского района различают – ангалдзуур – птенчик ласточки; хүүхэ – птенчик воробья: «Хараацгайн ангалдзуур, борвиин хүүхэ гэнэ үнөөч» – и сейчас так говорят
ангалдзуур: боривоной ангалдзуур – птенчик воробья
ангалдзуур (Подкулдочи, Улзар-Номто, Дырестуй, Нижний Бургалтай); дэгдээхээ (Боргой). В селе Нижний Ичетуй различают: ангалдзуур – только что вылупившийся из яичка птенчик (нялцагай – голенький), дэгдээхээ – оперившийся птенец
дальвараа (Курулга)
күүгэ: борвьесэн күүгэ – птенчик воробья (Делюн)

Батаганаан **Мука комнатная**

Баруун бурядуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

жнеудинскын кхууээн
айр-Үнгын хара ялаахан (Тангуты, Закулей), йилаахан, хара йилаахан (Нукуты), ялаахан (Бутукей, Зоны, Шапшалтуй, Тадхал-Онгой, Керболка, Буркова), йилаахан (Балтуй, Новая Молька)
хэнэй ялаахан (Харбаты)
ын илаахан (Хужир), хар илаахан (Орлик, Хара-Хужир)
ааминай иляахан (Енгорбой), илаахан (Далахай), илааха (Улекчин); батаганаа, хаа-яа: батаганай (Усановка – сартулы)
охоной хара илаахан (Бур-Янгуты), илаахан (Буреть)
ирэд-Булгадай иляахан, аляахан, ляахан
чугай иляахан, аляахан, ляахан

Ойхоной
Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн бурядуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин батаганаан, хара аляахан, хаа-яа: илаахан; парн. илааха батаганаан (Кодунский Станок), аляахан (Хилгосон, Хайласта Читинской области)
Яруунын батаганаа
Загарайн аляахан
Агын батаганаан
Бэшүүрэй бурядай батаганаан
Бэшүүрэй ашабгадай хара батаганаа
Мухар-Шэбэрэй батаганаан
Шаргалжанай батаганаа
Хойто Сэлэнгын батаганаа

Урда бурядуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай батаганаа
Алтайн ашабгадай батаганаа
Сартуулнуудай батаганаа
Ононой хамнигануудай илаа (Ульхун-Партия, Мангут, Шуманда), батаганаа (Курулга)
Шиилхын хамнигануу- батаганаа, батагана (Делюн)
дай

Боргоохон **Комар**

Баруун бурядуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын батганэ (Кушун), батгана (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын батагана (Тангуты, Тадхал-Онгой, Закулей, Бурково, Нукуты), батаганаан (Бутукей), бадагана (Зоны), батхана (Керболка)
Ахын боргоохон (боргоохан)

сааминай	боргооһон (боргооһо)
охоной	бадагана (Сайгуты)
ирэд-Булгадай	батагана (Шодой)
чугай	боргооһон
охоной	боргооһон
ргажанай	батагана
йгал-Хударын	батхана

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

риин	бүхэтэр батаганаан, боргооһон (Кодунский Станок), батаганаан (Хилгосон), боргооһон (Хайласта)
гарайн	батаганаан (Дархита), боргооһон, хаа-яа: батаганаан (Нарин), боргооһон, батаганаан (Тарбагатай), боргооһон (Эрхирик)
ын	бүхэтэр батаганаан (Цаган-Оль Могой-туйского района), бургууһан (Саган Ола Борзинского района, Саган Шулутай Агинского автономного округа)
шүүрэй буряадай	боргооһон (Шанага)
шүүрэй ашабгадай	бургууһа (Донда-Киреть)
ухар-Шэбэрэй	бөхтөр боргооһон (Галтай – по Бертагаеву, 1961, с. 77)
аргалжанай	бургууһа, боргууһа
йто Сэлэнгын	бургууһа (боргооһо), батаганаа (батаганаан); бүгэтэр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

энгоолнуудай	бургуус (Мурочи, Большелуг, Хилгантуй, Бурдун, Средний Харлун, Ноехон, Убур-Дзокуй и др.), ялаа (Субуктуй, Ехэ-Цаган, Шанан), йилаа (Табангуты), бургуус, ялаа (Цайдам-Тамчинский), бургуус, илаа (Удунга)
гтайн ашабгадай	боргууһа, бургууһа, хаа-яа: боргооһо
ртуулнуудай	илаа (Нижний Бургалтай, Цагатай и др.), бургуус (Верхний Ичетуй, Нижний Ичетуй, Алшак)

Похор батаганаан

Мошка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	кхуукхуншэ, елааһан (Кушун), кхуукханша (кхуукханшэ), йилааган (Мунгу-Бурук) ¹
Алайр-Үнгын	хууханша ялааһан (Закулей, Тангуты), нарин ялааһан (Буткей), нарин йилааһан (Нукуты), нарин ялааһан (Тадхал-Онгой), боргуудаһан (Буркова), боргоодоһон (Шаппалтуй, Зоны, Керболка), батгана (Новая Молька)
Ахын	батагана – мошка: эрээн хүлтээ – с пёстрыми ножками (Хужир), хор. табгай саган – мошка, дословно: с белыми лапками.
Захааминай	нохор батагана (Далахай); батаганай, батаганаа, заахан боргооһон, жижкиихэн боргооһо (Улекчин) ²
Боохоной	боргоодоһон, хууханша (Бур-Янгуты), бургууһан (Хохорск)
Эхирэд-Булгадай	боргооһон (Шодой)
Качугай	нүдэгээ аляаһан (Босогол), батагана (Байша)
Ойхоной	батхана (Халгай-Ахтан)
Баргажанай	боргоодуһун (Ярикта), боргоодуун (Саранхур), бургууһан (Арзгун), бургууһан (Кучегер)
Байгал-Хударын	боргооһон, боргооһан

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	мухар пошхо, мухар бошхо (Кодунский Станок), мохор бошхо (Обор-Унго), бошхо (Хайласта), боргооһон (Хилгосон)
Загарайн	мохор бошхо (Дархита, Нарин, Тарбага-

¹ Местные русские мошку называют мокрец.

² В селе Улекчин почти нет мошек, поэтому улекчинцы точно не знают назва-

ин	тай), мохор пошхо (Эрхирик) хохор бургууһан (Сагаан Уула Борзинско- го района), илааһан (Цаган-Оль Могой- туйского района, Саган Шулутай Агин- ского округа)
гүүрэй буряадай гүүрэй ашабгадай хар-Шэбэрэй ргалжанай	мохор бошхо (Шанага) илааһа (Донда-Киреть) дэлэншэ, мохор пошхо (мохор бошхо) ялааһа (Средний Шергальжин), жэжкэн бургууһа (Тулхутуй), илааһан (Семиозе- рье)
йто Сэлэнгын	дэлэнчэ (дэлэншэ), хаа-яа: хохор борго- оһо(н), хохор батаганаа

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

нгоолнуудай	ялаа (Бурдун, Хилгантуй, Большелуг, Убур-Дзокуй, Харьястка, Энхэ-Тала, Гуд- жиртуй), илаа (Цаган-Челутай), ялаа, илаа (Мурочи), бургуус (Субуктуй, Табангуты, Харанхой, Ехэ Цаган, Шанан), ялаа, хаа- яа: сохор ялаа (Холой), сохор батаганаа, ялаа (Средний Харлун), хамар үгы батага- наа (Ноехон), ялаа, илаа (Ташир), дэлэнчэ (Цайдам-Тамчинский), дэлэншэ (Удунга)
тайн ашабгадай ртуулнуудай	илааһа илаа (Нижний Ичетуй, Верхний Ичетуй, Малый Нарын, Алцак, Енхор), бургуус (Нижний Бургалтай, Верхний Бургалтай, Цагатай, Боргой, Инзагатуй, Гыгетуй, Дырестуй), бургууса (Улзар-Номто), дэ- лэнчэ (Белоозёрск)

юной хамнигануудай иилхын хамнигануу- й	илаа (Курулга), бургууса (Ульхун-Партия) күрбүшэ, боргоодоһо (Делюн)
---	---

Сурхай Щука

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский
Алайр-Үнгын

Түнхэнэй
Ахын
Захааминай
Боохоной
Эхирэд-Булгадай
Качугай
Ойхоной
Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин
Загарайн

Бэшүүрэй буряадай

Бэшүүрэй ашабгадай
Мухар-Шэбэрэй

сурхай, сурхай
шоошамхээ (Тангуты), шоошамхай (Буту-
кей), шоожом, шоожэмхээ, шоошэмхээ
(Закулей), шоошэм, шоошом (Нукуты). В
селе Нукуты нам сообщили, что шоошом
общее название щуки, а сурхай – это круп-
ная щука; шурёнок называется бишайхан
шоошом (Нукуты); сурхай (Алят, Курсан-
гай), шоошмой (Лабагай Усть-Удинского
района), ишуука¹ (Новая Молька)
шүүкэ (Харбяты)
нет шук
нет шук
шоошмой
сурхай, шуука
сурхай
сурхай
сордон (Арзгун, Саранхур), сордон – щука
(до 1 метра), сурхай – щука (более одного
метра) (Кучегер, Ярикта)
сурхай (Ранжурово, Корсаково). Ср. тар-
вянха, шаагала «шурёнок, травянка»
(Ранжурово)²

сурхай (Кодунский Станок, Алан)
сурхай (Дархита), сорхой (Эрхирик). В
других селах Заиграевского района (на-
пример, в сёлах Нарин, Тарбагатай) не
знают названия рыб, так как их здесь поч-
ти нет
в сёлах Шанага, Шибертуй названия рыб
неизвестны (здесь нет реки)
не известно
сурхай

¹ Сурхай гэжэ мэдэнэбээ – слово сурхай (нам) не известно. – Информант.

² Слово шаагала «шурёнок (травянка)» записано со слов информанта из с. Ранжурово Т. П. Антропова, 1885 (рода олзон, местный), рус. «травянка – молодая, неполовозрелая щука» (Труды Иркутского университета, т. III, вып. 3, 1967, с. 204).

аргалжанай не известно
йто Сэлэнгын сурхай

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

нгоолнуудай цурхай
тайн ашабгадай сурхай
ртуулнуудай цурхай

Алгана
Окунь

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

жнеудинскын алганэ
айр-Үнгын алгана
нхэнэй алгана
ын нет окуней
ааминай оокони (Улекчин)
ирэд-Булгадай алгана (Корсак, Большой Улун)
чугай не известно
хоной оохони (Курма), алгана (Хадай). В селе
 Курма *алгана* означает «сорога»
агажанай алгана, алагана
йгал-Хударын алгана

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

риин алгана
уунын алгана
арайн алгана (Эрхирик). В других сёлах Заигра-
евского района названия рыб неизвестны
хар-Шэбэрэй алгана
иргалжанай не известно
йто Сэлэнгын барваанчаг, *хаа-яа*: алгана, шаргаадай

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

нгоолнуудай шарголог (Мурочи, Хилгантуй, Холой),
 шаргалаг (Большелуг, Ульзетуй), шарга-

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

Хөөлэнтий
Карась

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын зоодай (Кушун, Мунту-Бурук)
Алайр-Үнгын зоодээ (Тангуты, Нукуты), зоодээ за-
гаһан (Закулей); алаари зоодээ (Нуку-
ты)¹, зоодой (Тогот, Жалгай, Алят),
улаа нюдэн – карась (Курсангай). В селе
Закулей *улаа нюдэн* означает «сорога»
Түнхэнэй зоодой
Ахын нет карасей
Захааминай зоодой
Эхирэд-Булгадай үхэр загаһан (Булуса – Бертагаев, 1961, с.
77)
Качугай зоодой (Большой Улун). В этом селе быту-
ет поговорка: зоодой зуун яһатай – у кара-
сей сто костей (Большой Улун). В селе
Курма Ольхонского района *зоодой* озна-
чает «молодняк омуля»
Баргажанай хөөлимтээ (Ярикта), хөөлимтөй (Куче-
гер), хөөлинтээ (Саранхур), хөөлинтйи
(Арзгун); балваана – язь (Хонхино)
Байгал-Хударын тараасха (Ранжурово, Корсаково). Ме-
стные русские называют *караська*. Зна-
чит, западнобурятскую загадку «Тал
дунда тараасха» нужно переводить «по-
среди поля карась» (отгадки: сухой на-

¹ Поблизости от села Нукуты карасей нет, они водятся в Алятском озере – около села Аларь, поэтому в Нукутах эта рыба называется *алаари зоодээ*, до-

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

риин	хөөлинтий
уунын	хөөлинтий
арайн	хөөлинтий (Дархита). В сёлах Нарин, Тарбагатай, Эрхирик Заиграевского района – название карася не известно, так как нет здесь озёр
ын	не известно
пүүрэй буряадай	не известно
пүүрэй ашабгадай	не известно
хар-Шэбэрэй	не известно
аргалжанай	не известно
йто Сэлэнгын	үхэр загана

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

нгоолнуудай	үхэр дзагас, нууры хүтэгэр (Табангуты, Ноехон), үхэр дзагас (Убур-Дзокуй, Цайдам-Тамчинский), нууры пэтэгэр (Ульзетуй), үхэр дзагас (Гуджиртуй, Ехэ Цаган, Шанан), хараас, караас (Большелуг), караас (Хилгантуй), караась (Холой), караась, карааска (Мурочи)
гайн ашабгадай	нуурай пэтэгэр. Но карасей поблизости нет (Алтай)
туулнуудай	үхэр дзагас (Нижний Бургалтай, Нижний Ичетуй), үхэр дзагас (Улзар-Номто)
инигануудай	кэлтэгэ (Мангут)

*Зангалай
Жабры*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

кнеудинскын	аагаһан (Кушун), загаһани агаһэ (Мун-
-------------	---------------------------------------

и загади-повторы были записаны мною в с. Хамхар Нукутского района утской области.

Алайр-Үнгын

Ахын
Захааминай
Боохоной
Качугай

Ойхоной
Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	зангалай
Загарайн	зангалай
Агын	не известно
Бэшүүрэй буряадай	не известно
Бэшүүрэй ашабгадай	не известно
Мухар-Шэбэрэй	жабжа
Шаргалжанай	заважа (Тулхутуй)
Хойто Сэлэнгын	зангалай

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	дзангалай (Табангуты, Ноехон, Шанан), дзаваджа (Большелуг), дзагасны дзаваджа (Цайдам-Тамчинский), дзаваджа, джаавар (Гуджиртуй)
Алтайн ашабгадай	зангалай, шанаа
Сартуулнуудай	дзаваджа, дзангалай

ту-Бурук)¹

жабжа (Тангуты, Закулей²), жабжа (Буту-кей), ами татааша (Алят, Тогот)

зангаа

зангалаа (Улекчин)

намааг (Черемисов – словарь)

тангалай: 1) жабры, 2) небо (Большой Улун)

нэихээ (Курма)

намаа (Ярикта, Арзгун, Кучегер),

намуурхун (Баянгол)

намаа

¹ Это название помнят лишь единичные носители говора.

² В селе Закулей информант вспомнил слово не сразу.

I. БАЙГААЛИЙН ҮЗЭГДЭЛНҮҮДЭЙ НЭРЭНҮҮД ЛЕКСИКА ПРИРОДЫ

Тэнгэри Небо

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

неудинский	тэнгэр
йр-Унгын	тэнийэрэ, тэнгэрэ (тэнгэр), <i>заримдаа</i> : огторга
сэний	тэнгэр (Харбят)
н	тэнгэрэ, тэнгэр
аминай	тэнгэри (Улекчин)
соной	тэнгэри, тэнийэр
угай	тэнгэр (Босогол)
оной	тэнийер (Черноруд)
ажанай	тенгэр (Ярикта), тингэри (Арзгун), тингэр (Кучегер), тэньгир (Саранхур)
ал-Хударын	тэньдер, тэньдир. По-шамански небо называется <i>өндэр</i> (дословно: высокое), земля – үлэгэн, вода – лосод (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ийн	тэнэгэри
райн	тэнэгэри
н	тэнэгэри
үүрэй буряадай	тэнгэрэ
ар-Шэбэрэй	тэнгэрэ
галжанай	тэнгэр
то Сэлэнгын	тэнгэр (тэнгэрэ), <i>хаа-яа</i> : огторгой (угторгой)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

гоолнуудай	тэньдир (тэньдирэ), тэнгэр, огторгой
айн ашабгадай	тэнгэр, <i>хаа-яа</i> : огторгой (Алтай)
гуулнуудай	тэндир, огторгой: «Хөндөльдж хэл нэ гээчvv гэлж санлагаб» (Полквплочи) но

другой информант из этого же села М.С. Самбуев, 1905, цонгол, считает, что *тэньдир* и *огторгой* – одно и то же; тэньдир, огторгой (Белоозёрск); тэнийэр, тэнийэрэ (Улзар-Номто); Тэнийэрэ бүрхөг байна – небо (сейчас) пасмурно

Шиилхын хамнигануудай

тэнгэри: Тэнгэри бөрхөджи баайна – небо становится хмурым

Одон Звезда

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	одон
Алайр-Унгын	одан, одон
Ахын	одан, одон
Захааминай	одо (Улекчин)
Эхирэд-Булгадай	мөшөн (Корсак)
Качугай	мэшэн, мөшөн
Баргажанай	мэшэн (мүшөн, мөшөн)
Байгал-Хударын	мэшэн (мөшөн)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	мүшэн
Яруунын	мүшэн
Загарайн	мүшөн (мөшөн)
Бэшүүрэй буряадай	мэшэн
Мухар-Шэбэрэй	мэшэ
Шаргалжанай	мэшэ (Тулхутуй), одо (Средний Шергалжин)
Хойто Сэлэнгын	мэшэ, <i>хаа-яа</i> : мэшэн

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	одо (од), одо мэч (одо муче)
Алтайн ашабгадай	одо
Сартуулнуудай	одо, одо мичи (одо мэчэ)
Хамнигануудай	одо (Тарбальжей)

Алтан гадахан
Полярная звезда

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

нижнеудинский	не известно
алайр-Унгын	не известно; «дуулаабээб» – не слышал (Заходы)
ахын	алтан гадахан (Хужир, Хара-Хужир, Орлик), алтан гадахан, алтан одон (Сэнсэ)
захааминай	алтан гадаха (Улекчин)
качугай	не известно
баргажанай	не известно
байгал-Хударын	сүмбэр агуула: «Хүдэлдэгтүүэ мүшэн зүүн хойно байха: үдэшэ нар роод байхад харагдаха; харанхы болхын забһарта» (Кучегер) – эта звезда находится на северо-востоке; она бывает видна при заходе солнца, когда начинается темнеть
одо мэшэн (Ранжурово)	

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

хориин	алтан гадахан
загарайн	алтан гадахан; хойт зүгтэ – на северной стороне (Нарин Заиграевского района)
бэшүүрэй буряадай	алтан гадахан (Шибертуй)
хойто Сэлэнгын	не известно

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

онгоолнуудай	алтан гадас (алтан гадос)
артуулнуудай	алтан гадос; цэхэ хойно – прямо на севере (Подкулдочи); алтан гадас: «Алтан гадас гэдж чанха хойно байха» – Полярная звезда находится прямо на севере (Белоозерск)
ононой хамнигануудай	алтан гадас (Тарбальжей)

Долоон Үбгэд

Большая Медведица

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	долоо бүгэн, долоон үбэгэн (Мунту-Булук), долоо үбэгэн (Кушун)
Алайр-Унгын	долоон өбгөд (долоон өбөгөд, долоон өбгэд, долоон бэгэд, долоо үбгэд, долоо бгэд)
Ахын	долоон үбгэд, долоон үбгөн (долоон үвэгэн)
Захааминай	долоон үвөгөд (долоон үвгөд)
Качугай	хообшог, долоо үбгэн
Баргажанай	долоон үвөгөн (долоон вгөн), долоо үбэгэд
Байгал-Хударын	долоон үбэгэн

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	долоон үбгэд
Загарайн	долоо үвэгэд, долоо үвөгөн
Бэшүүрэй буряадай	долоон үвэгэн (Шибертуй)
Шаргалжанай	долоон үвгөд
Хойто Сэлэнгын	долоон үвөгөд, долоон үвэгэн

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	долоон үвгөд, долоон үвгөн, долоон үвүгүн, долоон үвүгүд
Алтайн ашабагадай	долоон үвүгөд (долоон үвөгөд)
Сартуулнуудай	долоон үвүгөд
Ононой хамнигануудай	долоон өвгөн (Тарбальжей)

Суг мүшэн

Плеяды звезд

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	не известно
Алайр-Унгын	мэшэн, мэшэд
Ахын	мэшэд, мэшэн

ааминай	мэшэ
гүэд-Булгадай	мөшөн
гугай	соло мөшэн, соо мэшэн
гажаранай	сүү мэшэн, су мүшэн (су мушөн)
гал-Хударын	соло мэшэн, сула мэшэн

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

риин	сог мүшэн
уунын	сог мөшөн
хар-Шэбэрэй	сог мэшэн
үргэлжаранай	бөөн мэшэ, мэшэ
йто Сэлэнгын	суг мэшэ (сог мэшэ)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

нгоолнуудай	мичи (мэчэ), бөөн мичи
тайн ашабгадай	бөөн мэшэ
ртуулнуудай	мич (мичи), мэчэ
оной хамнигануу-	мэчэ
й	

Пара, наранай хиртэлгэ

Затмение луны и солнца

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

гжнеудинскын	хара, наран баригдаа (Кушун), хара, наран бяргдаа (Мунту-Булак)
айр-Үнгын	хара, наран алхада барюулаа (Закулей), хара алха баряа, хара алхада баригдаа (Нукуты, Бутукей), хара баригдаа (Тангуты, Куйта); алаха нараэйи, нараэйи барьаэ (Шапшалтуй)
нхэнэй	хара барагдаа (Абашеев, РО)
ын	хара, наран баригдаха (хиртэхэ), хара, наран хиртэхэ
хааминай	хара, наран хиртэхэ (баригдаха): «Олво гэ-эшэшни хара, нарын халхалха өм гэгшэл лаа» – говорят. белка-летяга заслоняет лу-

Качугай
Баргажаранай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	наранай хиртэлгэ (Кодунский Станок)
Загарайн	хара хиртээ (Дархита). «Пара, наран хиртэвэ» гээд хэлсэхэ; мэний багада хэлсэгшэ нэн: «Арууха гэжэ шовуун зальдихаяа ханава ем ха» – когда я был маленький, говорили, что птица Аруха хочет проглотить «(луну, солнце) (Нарин Заиграевского района)
Бэшүүрэй буряадай	нара хиртэхэ, нара баригдаха – затме-ние солнца; хара хиртэхэ, хара бари-гдаха – затмение луны (Шибертуй)
Мухар-Шэбэрэй	нара, хара хиртэхэ
Шаргалжаранай	нара, хара баригдана
Хойто Сэлэнгын	нара, хара хиртэхэ, <i>заримдаа</i> : нара, хара баригдаха

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	нара, сара баригдаа (нар, сара бари-гдаха), нара, сара хиртэхэ
Сартуулнуудай	нара, сара хирэ бариха; нара, сара ба-ригдаа
Шиилхын хамнигануу- дай	сара киртөө – затмение Луны (Делюн)

*Зун
Лето*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

ну и солнце (с. Улекчин, информант С.Д. Галцанова, 1902, рода бойхо)
наран, хара хэртэхэ (Босогол)
наран хиртээ (Ярикта), наран хиртэхэ (саранхур), нара хиртэхэ (Арзгун, Куче-гер)
наран, хара хиртээ

нижнеудинский	зун ¹ (Кушун), зун (Мунту-Булук)
тайр-Үнгын	зун (Тангуты, Бутукей); зун, <i>хаа-яа</i> : на- жар (Нукуты); <i>нәжир</i> , <i>нәж</i> ар (Закулей); «зун: дээдүшкэхүүд нажар гэхэ» – (мы говорим) зун, а дедушки говорят нажар (Куйта), нажар (Новая Молька)
нхэнэй	нажар, зун (Абашеев, 1965, с. 28); нажар (Харбяты)
кын	нажар
хааминай	зун; старики говорят нажар (Енгорбой – со слов учеников Санагинской средней школы); дзун (Улекчин)
охоной	нажар
сирэд-Булгадай	нажар: модоо нажартаа ерхэ – приедет нынешним летом (Абхай); <i>нәжар</i> , на- жир
ачугай	<i>нәжар</i> (<i>нәжир</i>)
йхоной	<i>нәжар</i> : модоо <i>нәжартаа</i> ерхэ – приедет нынешним летом (Еланцы)
аргажанай	нажар (<i>нажар</i> а)
айгал-Хударын	<i>нәжар</i>

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ориин	зун; зундаа – летом (Донда-Киреть Би- чурского района)
угарайн	зон
эшүүрэй буряадай	зун (Шибертуй)
гухар-Шэбэрэй	зон
Иаргалжанай	зон
ойто Сэлэнгын	зун, <i>хаа-яа</i> : зон

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

онгоолнуудай	дзон, дзун
лтайн ашабгадай	дзон, <i>хаа-яа</i> : зон
артуулнуудай	дзун, дзуон

Шиилхын хамнигануу- дзуон (Делюн)
дай

Үглөөдэр

Завтра

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинский	маргааша (Кушун, Мунту-Булук), үглээ – утро, маргааша үглээ – завтра утром (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	маргааша, маргаашдэр: маргааша (мар- гаашдэр), эндээ байха ймиит – завтра будете ли здесь? (Нукуты), маргааша үглөө – завтра утром; маргааша үглөө ябхаб – завтра утром поеду (Закулей); үглөө – утро; үглөө болоо – наступило утро (Нукуты)
Түнхэнэй	үглөө, үглөөдэр – завтра
Ахын	үглөө – завтра, үглөөдэр – завтрашний день
Захааминай	үглөө – завтра
Эхирэд-Булгадай	малгаар – завтра
Качугай	малгаар – завтра (Байша, Босогол), малгаардэр – завтра: малгаардэр ер лаа – приходи-ка завтра (Чептыхой), эртээр – утром; малгаар эртээр – завтра утром (Босогол)
Ойхоной	малгаар
Баргажанай	малгаар
Байгал-Хударын	өглөө, өгөлөөдөр – завтра

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	үглөө – завтра (Кодунский Станок)
Загарайн	үгөлөө үдөр, өгөлөөдөр
Бэшүүрэй буряадай	үглөө
Шаргалжанай	үглөө, үглөөдэр
Хойто Сэлэнгын	үглөө, үглөөдэр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

ингоолнуудай	үгөлөө (үглөө, үгүлөө), үгөлөөдөр (үглөөдөр)
тайн ашабгадай	өгөлөөдөр (үглөөдөр), өгөлөө (үглөө)
ртуулнуудай	үгөлөө (Подкулдочи), үглөөдөр (Белозёрск)

Бүрхэг үдэр

Ненастный день

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

ожнеудинскын	муудэр: муудэр больди б'айнэ – ненастный день наступает (Кушун), тии бараан: тии бараан бол' тибэ – ненастье наступило (Мунту-Булук)
айр-Үнгын	муудэр, бороон: муудэр болоо – плохой день наступил (Бутукей), бороон – ненастье, муудэр, обор үдэр – ненастный, плохой день (Закулей); муудэр, хии бараан – плохой ненастный день: хальтитай байгаа хадана – если ветреная погода (Нукуты); бороон (Аляат, Тогот), бороон, сии бараан (Буркова), сии бараан (Зоны, Шапшалтуй)
ын	хии бараан, муухай үдэр, бүрхэг үдэр (Хара-Шибирь), тии бараатай үдэр, муу үдэр (Хужир), хии бараатай үдэр – ненастный день, будан – ветреная погода (Сэнсэ)
хааминай	хии бараан, бөрхөг; хии бараан болджи байна – наступает ненастье (Улекчин)
ирэд-Булгадай	хии бараан
чугай	хии бараан, муудэр, бороон, тии бараан; хальтин – буран, пурга
ихоной	бороо – ненастье: саһатай, хуртай – (когда) снег и дождь (Черноруд), бороон «ненастье»; хайн хүүн ханаагаар, муу хүүн борооноор – хороший человек при

Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хагсуу
Загарайн	хии бараан ³ – ненастье, ненастная погода; бөрхөг өдөр, бүрхөг – пасмурный день, пасмурно
Шаргалжанай	хагсуутай дөр, бүрхөг
Хойто Сэлэнгын	хии бараа, хии бараан, бүрхөг өдөр, хаа-яа: бүрхөг, забха

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хагсуу (Большелуг, Кудара-Сомон, Ташир, Удунга, Ехэ-Цаган); хагсуу дзугенехө – предчувствовать непогоду
---------------	---

упоминании появляется, плохой человек во время ненастья появляется¹ (пословица) (Малый Хужир)

Бүрхүү өдөр (Арзгун), бүрхүү үдөр, хии бараан (Ярикта), бүрхөг өдөр (Кучегер), хии бараан (Арзгун, Саранхур). Повидимому, бүрхүү үдөр (или бүрхөг өдөр) означает в этом говоре «пасмурный день», а хии бараан «ненастная погода» (с ветрами, дождями, снегами), хии бараан: хальхитай үдэр «ветренный день» (Ярикта), хии бараан: хур бороотой «с дождями» (Арзгун)

хии бараан (хии б'араан)² бүрхэг үдэр (Ранжурово), хии бараан (Корсаково). О смысле сочетания слов хии бараан информанты сообщают: «Хүитэн болхы хэлхэ, хур, халсин» – так говорят, когда холодно; дождь, ветер (Ранжурово)

¹ Соответствует по смыслу русской поговорке: «лёгко на помине».

² В слове *б'араан* в первом слоге гласный «а» еле слышен. Информант Н.Х. Карпов, 1908, абзай (с. Ранжурово).

³ Пальхин болхо гүү, шуурган гүү – так говорят, когда поднимается ветер или

гайн ашабгадай (Кудара-Сомон); дзавхаг үдөр, дзавха дзавха болджайна «ненастье наступает» (Табангуты); хагсуу, бүрхөг, бүрхөг үдөр
 бөрхөг өдөр «пасмурный день»; хагсуу-тай муудар, тии бараа «ненастная погода»
 ртуулнуудай хии бараан, бурган «пороша» (снег)
 илхын хамнига- бөрхөг өдөр «пасмурный день»; тэнгэри
 дай бөрхөө «небо заволокло облаками» (Поварино)

Бороо Дождь

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
 В западных говорах:
 жнеудинскын кхуру; кхуру оржэ б'айнэ «дождь идёт» (Кушун); кхур; кхур орно – то же (Мунту-Булук)
 айр-Үнгын хура (Тангуты, Бутукей, Алят, Нельхай, Старая Кижэ); хора (Буркова), *парн.* хура бороон «дожди»; хура бороон болшээ «идут дожди» (Нукуты)
 хэнэй хура, бороо (Абашеев, 1965, 28)
 ын хура, хур
 ааминай бороо; *парн.* хура бороо – дожди (Улекчин)
 арэд-Булгадай хура
 чугай хоро, хора (Босогол), хура (Байша)
 эгажанай хура (хур), бороон
 йгал-Хударын хура, хур, *парн.* хур бороо (Хандала)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
 В восточных говорах:
 риин бороон
 уунын бороон
 арайн бороон
 ын бороон

Бэшүүрэй буряадай бороон
 Бэшүүрэй ашабгадай бороо
 Мухар-Шэбэрэй бороо
 Шаргалжанай бороо
 Хойто Сэлэнгын бороо, *хаа-яа:* бороон; *парн.* бороо хура

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
 В южных говорах:
 Цонгоолнуудай бороо; *парн.* хура бороо, бороо хура «дожди» (Бурдун, Табангуты, Ноехон и др.)
 Алтайн ашабгадай бороо; *парн.* хура бороо, бороо хура «дожди»
 Сартуулнуудай бороо, *хаа-яа:* хур; хур ехэты байна гэхэ – иногда говорят хур «дождь» (Белозерск)¹
 Ононой хамнигануудай бороо (Тарбалджей, Ульхун-Партия)
 Шиилхын хамнига- бораа (Делюн, Поварино)
 нуудай

Аадар Ливень

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
 В западных говорах:
 Нижнеудинскын к'эхэг (Кушун), кыһыг (М-Булук)
 Алайр-Үнгын хэхэг, хэх'эг, х'ехэг хура, хэхэг хура: угаа ехэ хэхэг хура ороо – шёл очень сильный ливневый дождь (Нукуты), хэхэг хора (Буркова)
 Ахын хэхэг хура, түргэн хура (Орлик); түргэн хура (Хужир, Хара-Хужир)
 Захааминай түргэн бороо «ливень» (Улекчин)
 Эхирэд-Булгадай хэхэг хура
 Качугай түргэн хора (Босогол), хэхэг хура (Байша)

¹ Говор этого села немного отличается от говоров других сартульских сел.

эгажанай
йгал-Хударын

аадар
ехэ хура, шанга хура (Ранжурово), ехэ
хур (Корсаково). Чесовенские буряты
(т.е. переселенцы из соседнего села Че-
совня Кабанского района) говорят
«үтэргэн хура» (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

риин	аадар
уунын	аадар
арайн	аадар
ын	аадар
цүүрэй буряадай	аадар
цүүрэй ашабгадай	аадар бороо (Донда-Киреть)
хар-Шэбэрэй	аадар
ргалжанай	аадар
йто Сэлэнгын	аадар

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

нгоолнуудай	аадар, аадар бороо
гайн ашабгадай	аадар
этуулнуудай	аадар бороо (Подкулдочи), аадар, шэрүүн бороо (Белоозёрск), үдхөн бо- роо (Улзар-Номто)
эной хамнигануу-	ширүүн бороо (Ульхун-Партия)
илхын хамнига-	аадар
дай	

Шэбэр бороо

Моросящий дождь (осенний)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

кнеудинскын	шэдэрнэ «моросит» (Мунту-Булук), кхуру шэдэрлэжэ б-айна! – «моросит дождь»
-------------	---

Алайр-Үнгын

Захааминай

Качугай

Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин

Загарайн

Бэшүүрэй буряадай

Бэшүүрэй ашабгадай

Мухар-Шэбэрэй

Шаргалжанай

Хойто Сэлэнгын

будараа «моросит»; будараад ороһон
хура бутайн толгойда шэнгэстээ – *посл.*
моросящий дождь хорошо впитывается
в землю (Тангуты); сэсэржайна – брыз-
жет (Закулей)

шэдэр бороо (Улекчин)

меэлкэ хора «мелкий дождь» (Босогол)
шэвэндэжэ оржо байна хур «моросит
дождь» (Ярикта); бороон шэбэнжэ роо
(Кучегер); ужаг бороон – затяжной (дол-
го идущий) дождь (Арзгун). В селе Са-
ранхур не известно название моросяще-
го дождя

үһээ хура (Ранжурово), үһээн хура (Кор-
саково)

гуран шээрэн

гуран шээрэн² – моросящий дождь

үһээ бороон – затяжной дождь, шэвэ-
нүүр бороон – моросящий дождь.

– намджуу бороо (удааханаар
ороһонии) – тихий (моросящий) дождь
(Донда-Киреть)

үһээ бороо

гуран шээһэ

шэвэр бороо, шэвэнүүр бороо, гуран
шээрэн, үһээн бороо(н) үваһаа

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай

шэвэр бороо (Табангуты, Цаган-
Челутай, Цайдам-Тамчинский, Ехэ-
Цаган, Шанан, Ташир, Удунга), шивэр

² Жажув-у: бороонш бэһэ – очень мелкий, даже не дождь (с. Пар-)

бороо¹ (Гуджиртуй), дзүсэ бороо – обложной дождь (идуший до 7-9 суток) – по словам информанта (Табангуты); дзүсэ бороо – мелкий затяжной дождь (на несколько суток) (Цайдам-Тамчинский)

шэвэр бороо; шэвэргэджайна – моросит; гурын чээрэн: «Манатай ерээд, джэджээн бударагша» выпадают мелкие брызги, появляясь вместе с туманом (Алтай)

шэвэр бороо – моросающий дождь, дзүсүн бороо – затяжной дождь (Подкулдочи, Белоозёрск).

шивэр бороо (Ульхун-Партия)

Һолонго Радуга

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

жнеудинскын сорго (Кушун, Мунту-Бурук); сорго татнэ – радуга появляется (Кушун); сорго татнэ, сорго тататива – «радуга появилась» (Мунту-Бурук)

айр-Үнгын үнэгэн зии шээгээ, *хаа-яа*: наран задараа; наран задараа, хура тогтохоно – «солнце раскрылось, дождь перестанет» (Тангуты), үнэгэн зии шээгээ, үнэгэн эзии шээгээ (Бутукей), үнэгэн зии шээгээ (Закулей, Нукуты), үнэгэн эии шээгээ (Курсангай, Куйта), үнэгэн зии шээгээ (Старая Кижя), үнэгэн шээг (Одинское), бурхан баабай тогоо нэрээ, үнэгэн эии шээгээ (Нельхай), бурхан тогоогоо нэржайна, соргоо татаба

жиджхэнээр; орхош шэнгэ, үгыш шэнгэ; аальханаар – мелкий, тихий дождь; будто идёт и не идёт (Гуджиртуй); ойрхон дзуур «совсем недолго идёт» (Цайдам-Тамчинский).

Түнхэнэй
Ахын
Захааминай
Боохоной

Качугай

Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	һолонго
Яруунын	һолонго
Загарайн	һолонго
Агын	һолонго
Бэшүүрэй буряадай	һолонго
Бэшүүрэй ашабгадай	һолонго
Мухар-Шэбэрэй	һолонго
Шаргалжанай	һолонго
Хойто Сэлэнгын	һолонго (в большинстве северноселенгинских сёл); һуланга, һулонга (в с. Бургастай)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	солонго
Алтайн ашабгадай	һолонго
Сартуулнуудай	солонго
Ононой хамнигануудай	солонго

(Буркова), бурхан баабаймнай тогоогоо нэржэ байна (Шапшалтуй)

һолонго (Харбят)

һолонга (һолонго)

һолонго

сорго (Сайгуты – РО), шээгээ (Бур-Янгуты – РО)

үнэгэн изии шээгээ (Босогол), үнэгэн шээг (Байша)

һолонго (Ярикта, Саранхур, Арзгун);

һолонго, һолонго татаа; минии багада

хэлсэгшэ һан: «үнэгэн шээгээ» гэжэ –

когда я была маленькая, говорили

«үнэгэн шээгээ» (Кучегер, Д.Б. Содбое-

ва, 1901, галзут; Э.Д. Дворянкина, 1887,

борсой шоно); үнэгэн шээг татаа (Баян-

гол), үнэгэн шээг, һолонго татаа (Эле-

сун), һолонго (Уржил, Хонхино)

үнэгэн шээг

ийлхын хамнигануу- солонго: «Солонго татаа гэж» – гово-
й рят *солонго татаа*, т.е. «радуга появи-
лась» (Делюн)

Шүүдэр Роса

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

жнеудинский	шүүдэрэн
айр-Үнгын	шүүдэр
хэнэй	шүүдэр
ын	шүүдэр. Ср. тоһон шүүдэр – медовая роса (Орлик)
ааминай	шүүдэр
хоной	шүүдэр
трэд-Булгадай	шүүдэр
угай	шүүдэр
хоной	шүүдэр
гажанай	шүүдэр
гал-Хударын	шүүдэр

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

иин	шүүдэр
унын	шүүдэр
арайн	шүүдэр
ин	шүүдэр
гүүрэй бурядай	шүүдэр
гүүрэй ашабгадай	шүүдэр
кар-Шэбэрэй	шүүдэр
ргалжанай	шүүдэр
ито Сэлэнгын	шүүдэр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

гоолнуудай	чийг (Мурочи, Хилгантуй, Бурдун и др.), набсаа (Хоронхой, Иро); чийг (чийгэ) – роса; набсаа – обильная роса (Табангуты); шүүдэр (Гуджиртуй, Ца-
------------	--

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

ган – Челутай, Цайдам-Тамчинский,
Шанан, Ехэ Цаган), чийг, шүүдэр
(Ташир, Удунга)

шүүдэр
набсаа¹ (Нижний Бургалтай, Верхний
Бургалтай, Улдзар-Номто, Верхний
Ичетуй, Дырестуй, Гыгетуй, Цагатай,
Инзагатуй, Малый Нарын, Алцак и То-
рей - РО № 2758); чийг (Боргой, Бело-
озёрск, Подкулдочи), набсаа, чийг
(Нижний Ичетуй, Нюгуй, Енхор)

Болдог Кочка

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинский	соххой
Алайр-Үнгын	сохай (сохой, сохээ)
Ахын	бута
Захааминай	бута
Эхирэд-Булгадай	хэбхүүл
Качугай	хэбхүүл
Баргажанай	хэбхүүл
Байгал-Хударын	хэбхүүл (Ранжурово); хэбхүүл – кочка с высокими травами; булдаргана – коч- ка-бугорок (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	болдог
Яруунын	болдог
Загарайн	болдог
Бэшүүрэй бурядай	болдог
Шаргалжанай	дэгнүүл, дэгэнүүл. Ср. болдог – буго- рок, горочка
Хойто Сэлэнгын	дэгэнуул, хаа-яа: болдог

¹ Шүүдэр гэжгүй – не говорят (у нас) «шүүдэр» (Нижний Бургал-
тай)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

ингоолнуудай	дэгнүүл (Мурочи, Бурдун), дэгэнүүл (Табангуты, Гуджиртуй, Цайдам-Тамчы, Ехэ-Цаган, Шанан, Ташир, Удунга) болдог (Ноехон), дово, болдог толгой (Табангуты). В с. Цайдам-Тамчинский слова болдог нет. В селе Ноехон дэгнүүл означает «кочки в болоте», в с. Табангуты болдог – это бугор в степи
тайн ашабгадай	дэгнүүл, заримдаа: дэгэнүүл. В с. Алтай болдог означает бугор (большой), дэвэ – небольшой бугорочек (дзааханууд – маленькие)
ртуулнуудай	болдог, болдог толгой – кочка на ровном, болотистом месте, на лугах, а дэгнүүл – кочка в воде (с высокими травами) (Подкулдочи); дэгнүүл: а) кочки на лугу; б) кочки травянистые в болоте (Белоозёрск); дэгэнүүл – кочка, намагы дэгэнүүл – болотная кочка; болдог – бугор-горка, болдог толгой – сопка (набтархан невысокая) (Улзар-Номто)

Тэрэнги Багульник

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

ижеундинский	багуульниг (Кушун), бабуульниг, багуульниг (Мунту-Бурук). Здесь поблизости багульниг не растёт, но название растения известно жителям этих сёл
айр-Унгын	здесь багульниг не растёт, а растёт только ерник (Бутукей, Закулей, Нукуты, Ей); модон ургы – багульниг (Баинск Черемховского р-на)
ын	тэрэнде, тэрэнди; тоһон тэрэнди – багульниг с розовыми цветками; сагаан дали – это багульниг со светло-розовы-

Захааминай

Эхирэд-Булгадай

Качугай
Ойхоной
Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	тэрэнди (Ашанга, Верхняя Кижинга, Улястуй Петровско-Забайк. р-на Читинской обл.), тэрэнды (Кульский Станок), тэрэнги (Кодунский Станок)
Загарайн Агын	тэрэнди, тэрэнды (Дархита, Нарин)
Бэшүүрэй буряадай	тэрэлжэ (Могойтуй)
	тэрэльджэ, сандзайд ордог өм – входит в состав благовонного фимиама (Шанага)
Бэшүүрэй ашабгадай	тэрэльджэ; ягаан сэсэг; хавар, овёсны хүүлээр урагга – с фиолетовыми цветками; растёт (багульниг) весной, после (появления зелени) овса (Донда-Киреть)
Мухаршэбэрэй Шаргалжанай	тэрэнги
	тэрэльджэ (Средний Шергальжин, Тулхутуй, Семиозерье)
Хойто Сэлэнгын	тэрэльджэ (тэрэльки, тэрэльжэ)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	тэрэльджэ (Хилгантуй, Большелуг, Кудара-Сомон, Средний Харлун и др.)
Алтайн ашабгадай	тэрэльджэ: хавор сэсэглэнхээ цветёт (багульниг) весной (Алтай)

ми цветками, белыми стеблями, листья под низом белые (Орлик)

тэрэнди (Енгорбой), тэрэльджэ (Улекчин)

багуульниг (Капсал, Корсак), тэрэньэ (Харанут); багуульниг, янда модон (Шардай)

нет багульника

тэрэньэ (Халагай)

тэрэньэ (Арзгун), тэрэнги (Кучегер). В сёлах Ярикта и Саранхур не знают это растение

не известно это растение

туулнуудай
нигануудай

тэрэльджэ (Подкулдочи, Инзагатуй,
Улзар-Номто, Боргой)
нан'дхайг (Мангут), наньдиик (Курул-
га), наньдиик, дали (Ульхун-Партия),
нандикаан (Алтан, РО № 3015), наньди-
хааг (Тарбалжей), багуул (Делюн); тэ-
рэнги (Дээдэ Тургэ)

Тибхэн Сарана

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

жнеудинскын

хараанэ, хараанай, хараанэ: 1) общее
название сараны; 2) цветок сараны
(Кушун); хараана, хараана – то же
(Мунту-Булук). Ср. кхараана – ругает
(Мунту-Булук)

гайр-Үнгын

хараана (Тангуты, Бутукей, Закулей,
Нукуты, Курсангай, Новая Молька,
Балгуй, Лабагай), хараагана (Аларь,
Ей, Шапшалтуй, Жалгай, Новая Моль-
ка), шара хараана «жёлтая сарана», са-
гаан хараана «белая сарана» (Курсан-
гай); шонойн хараана жёлтая несъедоб-
ная сарана (Нукуты)

нхэнэй
ын

тибхэн (Абашеев, 1965, с.11)
хивэхэн, тибэхэн: 1) сарана в целом; 2)
клубень сараны (Орлик, Шаснур, Ба-
лакта); сагаан тибэхэн белая сарана
(амтайхан; дээр нууха – вкусенькая;
неглубоко в земле сидит); шар тибэхэн –
жёлтая сарана (доруу байха ймөө – глу-
боко в земле находится), растёт в лесу
(Балакта). Сагаан тибэхэнээ эшэ улаан
байха, шар тибэхэнээш эшэ (сэсэйын)
сагаан байдаг – у белой сараны – точ-
нее: у сараны с белыми клубнями) цве-
ток бывает красный, у жёлтой сараны
цветок белый (Балакта); тибихэн (Жа-

Захааминай

Боохоной
Эхирэд-Булгадай
Качугай

Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин

Загарайн
Агын

Бэшүүрэй буряадай
Бэшүүрэй ашабгадай
Мухаршэбэрэй
Шаргаданай

ханаа), хивэхэн (Хара-Хужир)
түвиһэн (Далахай), түвиһэ (Енгорбой),
түвиһө, түвиһэ (Улекчин) шар түвиһө –
жёлтая сарана: үндүүр (барюултай), то-
мо; ардо ургохо; үсөөн, гашуувар – сте-
бель высокий, крупная сарана, растёт в
лесу (на горе); их немного; с горькова-
тым привкусом (Улекчин)
хараана (РО № 1755)
хараана, хараагана
туухал: 1) сарана в целом, 2) ее лукови-
ца (клубень); шар туухал – жёлтая са-
рана (ой соо, ехэнүүд; нюдаргандли
урагкка – она растёт в лесу, у неё круп-
ная луковица, с кулак будет); сагаан
туухал – белая сарана (Бооогол),
хараана (Байша)
зоогто: 1) сарана в целом; 2) её луковица
(Кучегер), тибүүн, зоогто (Баянгол),
тибүүхэн (Арзгун), тибүүн, хомхоол-жон
(Ярикта). В с. Саранхур не знали о сара-
не (слово зоогто, видимо, эвенкийского
происхождения); эрэ зоогта «отцветшая
сарана»; хонхотойнь «с коробочкой»
(Кучегер)
не известно (не растёт сарана)

тибэхэн 1) сарана в целом; 2) ее клубень
(Кульский Станок, Ашанга, Кодунский
Станок; Улястай Петровско-
Забайкальского р-на)
хивэхэн
тивэхэн (Хара-Шибирь, Саган Шулу-
тай)
хивэхэн, тибэхэн
түмэхэ
хивэхэн, тибэхэн
тивихэ

йто Сэлэнгын төмө (Тухум, Бургастай)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

нгоолнуудай түмөс, *хаа-яа*: түмөсө
гайн ашабгадай төмөһө, сагаан төмөһө сарана с белыми клубнями; джэджэхэн – маленькие (о луковицах); шар төмөһө – жёлтая сарана; томо, ародо байха, намор хонхолхо, шара сэсэгтээ, эшэнь бүдүүн, үндөр байха – (жёлтая сарана) крупная, растёт в гористо-лесистой местности, цветёт осенью, с жёлтыми цветками, стебли толстые, высокие; агдоргоно «сарана-рассыпуха», «даурская лилия; бэр джэд-жэхэн, бутархай, хада, ароор байха – (луковицы) мелкие, рассыпающиеся; растёт эта сарана в лесу, на горах; аран-гальжа орогко – растёт бутонами. Далее информант объясняет, что у этой (даурской) лилии цветы тоже красные (как и у лилии узколистной. – Ц.Б.), но не скрюченные, а прямые, как у колокольчика (Алтай)

штуулнуудай түмөс, *хаа-яа*: түмөсө
эной хамнигануу- түмөсө (түмүсө, түмөсө, төмөсө, түмүсү)

илхын хамнига- түмэһэ (Поварино)
дай

Улаалзай

Цветок сараны

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

жнеудинский хараанэ, хараанай (Кушун), хараана, хараана (Мунту-Булук)
айр-Үнгын хараанайн сэсэг (Нукуты, Лабагай, Курсангай, Новая-Молька); харааганайн сэсэг (Ей)

Ахын

Захааминай
Эхирэд-Булгадай
Качугай
Баргажанай

тибэһэнээ сэсэг (Сэнсэ), хивэһэни эшэ (Хара-Хужир), эшэ – цветок сараны (Балакта)

түвиһэни сэсэг (Улекчин)
хараанайн эшэ (Харзаргай)
туухал сэсэг, хараанайн сэсэг
зоогтойн улаан (Кучегер)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин улаалзай (Кульский Станок, Баянгол), улаалдзай (Ашанга)
Загарайн улаалзай (Дархита, Нарин), улаалзай, хивэһэнээ улаалзай (Тарбагатай)
Бэшүүрэй бурядай тивэһэнээ хонкхо (Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай түмэһэ
Мухаршэбэрэй улаалзай
Шаргалжанай түвиһөнөй сэсэг
Хойто Сэлэнгын улаалдзай (Тухум)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай түмөснүи улаан цэцэг (Мурочи); улаалдзагай (Большелуг), улаандай (Харьясты), улаадай (Средний Харлун), улаадзай (Цайдам-Тамчинский), улаахай (Ташир), түмүснүи цэцэг; дээрээ аягүи гоё, гал улаан цэцэгты – сарана имеет очень красивый, огненно-красный цветок (Табангуты)

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

төмөһөнөй сэсэг
түмүснүи улаан цэцэг (Улзар-Номто), түмүснүи улаан хонхо (Нижний Ичетуй), улаагана, түмөснөй улаагана (Белоозерск), түмөснөй цэцэг (Подкулдо-чи), удаалдзагана (Нюгуй), түмүснүи цэцэг (Улзар-Номто)

Ононой хамнигануудай төмөснээ улаан (Тарбалджей)
Шиилхын хамнига- төмөһөнөй цэцэг (Делюн)
нуудай

Нохойн хоншоор Шиповник

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

жнеудинский	үүргэнэ – шиповник в целом; үүргэнээн идээн (үүргэнээн эдээн) – плоды шиповника
айр-Унгын	нохойн хуншуун (Тангуты, Курсангай, Бутукей, Нукуты, Норы) – шиповник в целом (барандаа – целиком); нохойн хушууни эдээн – плоды шиповника (Закулей); нохойн хоншоор – шиповник в целом (Зоны, Шалшалнтуй, Жалгай)
ын	нохойн хоншоор (Орлик, Жаханаа, Хужир, Сэнсе); нохойн хоньчоор (Балакта, Хара-Шибирь). В Окинском говоре кусты шиповника называются халхай (Балакта, Жаханаа, Хужир). В селе Благта крапива не растёт, а в с. Хужир крапиву называют халүүн үбэһэн
сааминай	нохойн хоншоор (Улекчин); үүргэнээн эдэ – плоды шиповника (там же), үүргэнээ – куст шиповника (Улекчин)
чугай	нохой улаагана – плоды шиповника (Босогол), нохойн хоншоор – то же (Байша)
хоной ргажанай	нохойн хоншоор (Халгай-Ахтан) нохойн хоншоор – плоды шиповника, улаан халхай – куст шиповника (Ярикта, Арзгун, Кучегер). В селе Саранхур название шиповника не знают
йгал-Хударын	нохойн хоншоор (Корсаково), шипиш-ниг, заримдаа: нохойн хоншоор (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин

Яруунын
Загарайн

Бэшүүрэй бурядай

Бэшүүрэй ашабгадай

Мухар-Шэбэрэй
Шаргалжанай

Хойто Сэлэнгын

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай

Алтайн ашабгадай

Сартуулнуудай

нохойн хоншоор (Кодунский Станок, Кульский Станок, Ашанга, Улястуй, Усть-Обор); улаан халаахай – куст шиповника (Алан, Усть-Обор), халаахай – куст шиповника, тэмээн халаахай – крапива (Ашанга, Улястуй)

улаан халаахай

нохойн хоншоор (Дархита), халаахай – шиповник (Нарин).

нохойн хоньчоор (Шанага), нохойн хоншоор (Шибертуй)

нохойн хоншоор – шиповник (өргөһөтөй модо – деревце с иглами); өргөһө – иглы, шипы (Донда-Киреть). нохойн хоншоор; улаан халаахай нохойн хоншоор 1) шиповник; 2) плоды шиповника (Средний Шергалжин); үүргэнэ – шиповник (Тулхутуй)

нохойн хоньчоор – шиповник; бусалгажа уудаг, бэендэ хайн – кипятят и пьют, полезен для здоровья (Бурга-стай); нохойн хончоор (Харгана, Нижняя Иволга); нохойн хончоор, нохойн хоншоор (Тухум), нохойн хоншоор (Сутуй, Жаргалантуй, Тахой, Оронгой).

нохойн хоншоор (Мурочи, Хилгантуй, Бурдун, Кудара-Сомон, Табангуты, Гуджиртуй¹, Холой и др.), нохойн хоньчоор (Ташир, Удунга)

нохойн хончоор – шиповник; үүргэнээ – колючки у шиповника; үүргэнээтээ – с колючками (о шиповнике)

нохойн хоншоор – шиповник в целом; нохойн хоншооры шүрө – плоды ши-

¹ В селе Гуджиртуй мордочка собаки (в прямом значении) называется нохойн

повника (Улзар-Номто), үргөс – ко-
лючки у шиповника; үргөстөй – с ко-
лючками (Нижний Бургалтай); нохойн
хоншооры цэцэг – цветы шиповника
(Подкулдочи)

нохойн хоншоор (нохойн хоншээр,
нохойн хоншеэр)

Нямняа Одуванчик

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

жнеудинскын нямняакхай (Кушун), нямняак¹, кэтэ-
гэнээн эдээн² (Мунту-Бурук)
айр-Үнгын нямняахай, хаа-яа: нимняахай
ын наран сэсэг (Хара-Хужир), шар сэсэг
кааминай (Хужир, Сэнсэ, Орлик)
зүнгый сэсэг (Далахай), шар сэсэг
(Улекчин)
ирэд-Булгадай шара сэсэг (Уланги), намняахай (Шодой),
бамбаахай, бимбаахай (Корсак), сайн эшэ
чугай (Горхон), тэмээн халхай² (Гушит)
шара сэсэг (Босогол), шархан сэсэг
(Иней), бамбай сэсэг, бумбай сэсэг
(Камун)
ихоной нямнуурай (Черноруд)
ргажанай шар сэсэг
йгал-Хударын шара шаральжаан (Ранжурово), шара
шильдяахай (Корсаково), хавар шара
шаральжаахай (Хандала)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

эриин нямняа (Кодунский Станок, Кульский
Станок, Ашанга и др.), нямняа сэсэг
(Бада), хүтээ сэсэг (Хайласта), шара сэ-

нечный гласный *ä* без полудолготы и без второго компонента.

с. Гушит так называется именно одуванчик (информантам я показывал
унок этого цветка).

Яруунын
Загарайн

Агын

Бэшүүрэй бурядай
Бэшүүрэй ашабгадай
Мухар-Шэбэрэй
Шаргалжанай

Хойто Сэлэнгын

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай шар цэцэг (Мурочи, Цаган-Челутай,
Ноехон, Убур-Дзокуй); шар цэцэг,
хоньны нюдө, хоньны нюдөн цэцэг
(Табангуты), сүүтээ шара сэсэг (Ехэ
Цаган); гаамнин, хаамнин (Гуджиртуй)
Алтайн ашабгадай шар сэсэг, хүүтээ сэсэг, хүүтээ шар сэ-
сэг, баа-ваа сэсэг
Сартуулнуудай шар цэцэг
Ононой хамнигануу- б'ään-б'ään¹ (Ульхун-Партия), безн-
дай безн (Тарбальджей), бухандай, чагтан
цэцэг (Курулга)
Шиилхын хамнига- байн-байн, бимба-гумбаа (Делон)
нуудай

Таба халаа
Подорожник

сэг (Хилгосон), хүтээ сэсэг, шара сэсэг
(Зудмари), наран сэсэг, хүтээ сэсэг
(Усть-Обор); шар сэсэг, үхэрээ шар сэсэг
(Хатангар Петровско-Забайкальского
района Читинской обл.)

нямняа

нямняа (Тарбагатай), нямняа сэсэг
(Дархита, Нарин); авгай сэсэг (Эрхирик)
баабхай сэсэг (Урта); бяан-бяан (Мо-
гойтуй); бяамбуур (Хара-Шибирь).

шара сэсэг

шара сэсэг

хүтэй сэсэг

шара сэсэг (Тулхутуй), хүтээ сэсэг, гахайн
шар сэсэг, баа-ваа (Средний Шергальжин);
баа-ваа (Семиозёрье)

сүүтээ сэсэг, шар сэсэг (Тухум), ша-
ра сэсэг (Оронгой, Хурамша), зүгээн
сэсэг (Жаргалантуй)

¹ По местно-русски одуванчик называется "шанюшки".

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

хнеудинскийн
айр-Унгын

шэрбэхэ үбүхэн, шэрбэхэтээ үбүхэн
хүитэн намшаһан (Тангуты), табан ху-
шуун, табан хуриган (Бутукей), табан
хуриган, табан хураган (Нукуты, Заку-
лей, Заходы, Лабагай и др.), лаада ного-
он (Зоны, Шапшалтуй), шөрмөһөн но-
гоон (Тогот, Алят, Жалгай), шөрмэхэ
ногоон (Икинат), хүитэн намша¹ (Буту-
кэй, Курсангай, Куйта), хүитэн на-
мшаһан (Тангуты); о целебных свойст-
вах подорожника информанты сообща-
ют: «Гар юуһаа эсэгкэ яахад байнймэ» –
хорошо помогает при порезе руки и пр.
(Бутукей); «Хубилха яахада хайн» – по-
могает при нарыве (Алят); «Отолхой
эдэгээхэ» – вылечивает порезы (Икинат)
нохойн хэлин (Харбяты; Абашеев – РО)
түргэн сагаан: «Яр эмэ шабаха» – кладут
на болячки
тава халаа (Далахай); ширмэхэ намаан
(Енгорбой), нохойн хэлэн үвөһө, нохойн
хэлэ (Улекчин)
таба хурган (РО № 1755)
таба халаа (Шардай)
түргэн саган (Байша)
таба намшаһан (Еланцы)
гүзээн үбүхүн (гүзээ үбүхүн, гүзээн бүүн)
гүзээ намашуун, гүзээн үбүүн (Ранжуро-
во), табхалаа², хаа-яа: гүзээ үбүүн: «На-
мшайнь шииха эмэ гархада» – листья
(подорожника) помогают при лечении
фурункула и пр. (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

йтэн намша – подорожник, досл. холодные листья; барихада хүйтээр даа-
айха – когда берёшь (подорожник) в руки, отдаёт холодом (Курсангай).
вост.-бур. таба халаа – подорожник.

В восточных говорах:

Хориин

тава халаа, таба халаа (Хоринск, Ашанга,
Кульский Станок, Хатангар, Улястуй,
Хайласта); таба халаата (Усть-Обор).
«Отолһон бариһан бэлээр эдэгкэ эмэ, жа-
жалжа ерээд няахад» – порезы быстро за-
живают, если пожуёшь и прикроешь рану
(Хоринск); «Хувиланхайда хайн; хабдаа
баряа хаа шаваха» – хорошее это средство
при нарывах и прочих, прикладывают (ли-
стья подорожника) при опухании (Ашанга)
таба халаа

Яруунын

Загарайн

Бэшүүрэй буряадай

тава халаа, тава халаа набша
тава халаатай набша (Шанага), түргэн са-
гаан – вид подорожника. Это листья, по-
хожие на обычный подорожник, но не с
пятью, а с четырьмя жилками (Шанага
Бичурского района; информант Балдано-
ва Б.Б., 1900 г.р., бодонгут. Записано
мною в 1970 г.)

Бэшүүрэй ашабгадай

Мухар-Шэбэрэй

Шаргалжанай

Хойто Сэлэнгын

тава халаата
тава халаата
таван үетээ набша
таван халаата, тава халаата, тава ха-
лаа, тава халаатай набша, тава халаа на-
бша, тава хаварта

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай

таван салаата (тавон салаата), таван са-
лаа, таван салаа набча, таван салаатай
набча, таван хуруу набча

Алтайн ашабгадай

тавон үетээ набча, тавон халаатай набча,
тавон халаа; «емэнд няадчшоход хүрхээ
татаад байгша ем» – когда приклеишь на
разные нарывы, хорошо высасывает (о
листьях подорожника) (Алтай)

Сартуулнуудай

таван салааты набча (Белоозёрск); хуриган
набча (Улзар-Номто, Дзалаа), чэхэн набча
(Нижний Бургантай) хурьгань чихэ (Пол-

кулдочи, Верхний Торей). О лечебных свойствах подорожника рассказывали: «Хавассан барьсан тьим эмэндэ сайн» – помогает при нарывах и подобных (Бело-озёрск). «Шарха эмэндэ няадаг» – накладывают на раны и прочее (Улзар-Номто) таван салаа, тавун салаа

таван кхуруу (Делюн, Нарин-Талаца)

Гашуун үрмэдэһэн Полынь горькая

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

кнеудинскын ээрмэһэн
йр-Үнгын тобша ээрмэһэн (Тангуты), тобша ээр-
мэһэн, үнхээ ээрмэһэн (Закулей), тобшо
ээрэмхээ (Нукуты). Ср. хонин ээрмэһэн –
полынь веничная (Бутукей); үнхээ ээр-
мэһэн (Икинат); үмхээ ээрэмхээ (Лаб-
гай), ээрмэһэн, толгойтой ээрмэһэн (Жал-
гай). Информант сказал: «От каашля уу-
нашы даа, ханяагаад» – пьют от кашля,
при простудном заболевании (Икинат). В
селе Закулей сообщили, что запах у полы-
ни вонючий («үнхээ»), поэтому применяли
её как средство против блох
шаралзан
хэнэй үрмэн шаралзан (Сэнсэ), ээрмэн ааралзан
лн (Хужир), сарван шаралдзан (Хара, Ху-
жир), сорвон шаралзан (Жаханаа); хорон
шаралдзан, сарван шаралдзан (Балакта). В
с. Балакта рассказывали: «Айдхатай га-
шуун, бэрэ гашуун; уудаг» – ужасно горь-
кая, очень горькая, пьют её
ааминай гашуун шаральжаа, өрмөһөн шаральджаа
хоной (Улекчин)
аранга өрмөһөн (РО № 1755)

Эхирэд-Булгадай

Качугай

Ойхоной
Баргажанай

Байгал-Хударын

тобшо өрмөһөн (Харанут). Ср. хони
өрмөһөн – полынь веничная
тобшотой үрмэһэн (Босогол), үмхээ
өрмэдэһэн, тобшотой өрмэдэһэн (Байша)
үрмүһүн (Черноруд)
үхүр үрмүһүн (Кучегер), үхэр үрмүһүн,
морин үрмүһүн (Ярикта), хар үрмүүн¹
(Арзгун)
үнхээ үрмэдүүн: «Сайдли бусалгаад ууха»
– как чай кипятят и пьют (Корсаково);
үхэр үрүмдүүн (Ранжурово), эльбүүрэ
үрүмдүүн – полынь веничная (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин гашуун эрмэдэһэн (гашуун үрмэдэһэн),
гашуу үрмэһэн, халуун үрмөдөһөн; (эрэ-
мэдүүл: «эрэмэдүүл аньдиинда араггүй
хайн» – полынь горькая очень хорошее
средство при ангине (Хоринск); «хамуу-
рай үрмэдэһэн (хамуур хэдэг)» – полынь
веничная (веники делают) (Хайласта);
«боро үрмөдөһөн (биинэг хэдэг даа)» –
полынь веничная (Ашанга)
Загарайн үрмөдөһөн (Тарбагатай), эрмэдэһэн, га-
шуу үрмэдэһэн (Нарин)
Бэшүүрэй буряадай сагаа үрмэһэн; «Ханяаха барьхада уугша
һэн» – пили при простудных заболевани-
ях (Шанага)
Мухар-Шэбэрэй эрмэдэһэн, гашуу үрмэдэһэн, өрмөһө
Шаргалжанай үхэр шаральджаа, шаральджаа
Хойто Сэлэнгын гашуун шаральджаа, хаа-яа: морин ша-
ральджаа (Тухум); хонин шаральджаа по-
лынь веничная (там же)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай буурал шаральджаа (Мурочи, Большелуг,

¹ Тобшотой – с горошинками, поясняет информант (Арзгун).

Хилгантуй, Субуктуй); буурал шаральджаа, гашуун шаральджаа (Табангуты); буурцагты шаральджаа, ээрмэг шаральджаа: «Хүн ханяад хүрхөдөө, бусалгаад ууна» – при простуде человек пьёт (Гуджиртуй), шаральджаа (Ташир, Удунга); хонин шаральджаа – полынь веничная: «Хонин шаральджааг хони эдхэдээ сайн гэдж урдань хэлцэджайдаг сэн» – раньше говорили, что полынь веничную (дословно овца-полынь) хорошо поедают овцы (Хилгантуй). «Хонин шаральджаа джиджхэн, бурджагар» – полынь веничная мелкая, кудреватая (Холой)

ээрмэг шаральджаа: «Ханяахадаа бусалгаад ууна» – при простуде пьют; «ханяад хүрөөд ууха» – при кашле пьют (Алтай) сарвантай шаральджаа; сарван – круглые семена полыни горькой (Боргой); царван, шаральджаа (Енхор); сарван, буурцагтай шаральджаа (Инзагатуй); гашуун шаральджаа (Нюгуй, Белоозёрск); пальпина; «пальпина» чан'джа ууха, ханяадач хүрөөд» – кипятят полынь горькую и пьют при простудных заболеваниях (Улзар-Номто), пальпин; «гашуун, буурцагтай» – это горькая полынь, с семенами; «пальпин гээчэч бас нэг аминдаа, шаральджаа гээчэч бас нэг аминдаа» – «пальпин» и «шаральджаа» – это разные растения (Нижний Бургалтай).

царван ермөц (Тарбальжей), морин үрмөсө, морин шарильдж (Ульхун-Партия), морин шаральджа (Курулга)

VIII. ТҮРЭЛ ГАРАЛАЙ НЭРЭНҮҮД ТЕРМИНЫ РОДСТВА

Аба

Отец (папа)¹

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын

баабай (Кушун), бааба² (Мунту-Булук), номинативно эсэгэ «отец»; тэрээни эсэгэ – его отец (Кушун, М.-Булук)

Алайр-Үнгын

баабай – папа. Ср. эсэгэ отец. Интересно, что слово баабай здесь употреблялось раньше и в значении тесть (как эвфемизм): «Хадамаа нэрээнэ нэрлэжэ болхобээ зохоонтой байгаа, баабайл гэдэг байгаа даа» – раньше тестя своего нельзя было называть по его имени, а говорили только «баабай» (Закулей)

Ахын

баабай (баавай); «хуу паапа, маама» – (сейчас молодые стали говорить) все папа, мама (Орлик)

Захааминай

баавай (Далахай, Улекчин³)

Эхирэд-Булгадай

баабай

Качугай

баабай

Баргажанай

б^оаабай; теперь чаще стали называть «паапа», «маама» – со слов информантов

Байгал-Хударын

бааб'ай (Ранжурово), баабай (Хандала, б^оаабай (Корсаково); ср. эсэгэ – отец

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин

баавай (Кодунский Станок, Бада); баавей, ава, ахай (Тээгда Хоринского рай-

¹ Вокативно (при обращении)

² Конечный звук (а) – краткий монофтонг

арайн

ин
цүүрэй бурядай
цүүрэй ашабгадай
хар-Шэбэрэй
ргалжанай

йто Сэлэнгын

она, РО №3079); ава, *хаа-яа*: баавай (Хайласта Петровско-Забайкальского района); аба, баавай (Хилгосон) ава (Дархита); бии эсэгээ, жэшээнэ, «ава» гэдэг байгаа; зарима айлай үхивүүд «ава», «баавай», «ахай» гэдэгэ эндэ – я, например, отца называл «ава», а дети других семей здесь называют «ава», «баавай», «ахай» (Дархита; информант Натарон Ш.Н., 1906, хунтан худай); баавай (Тарбагатай, Нарин, Эрхирик, Пүндэлгэ). «Баавайш ерээгүй гүү? – не приехал ли твой папа? (Тарбагатай; Ринчинов Ц.Р., 1902, ухаасай)

ава
ава
ава
ава
аба (Шергалжин), аво (Тулхутуй, Семиозёрье)
ава (Бургастай, Сутой, Тахой и др.), баавай (Оронгой, Хурамша, Харгана)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:
нгоолнуудай

ава (Ноехон, Табангуты, Поворот, Убур-Дзокуй, Цайдам-Тамчинский, Шанан); аво (Мурочи, Кудара-Сомон), Гуджиртуй, Средний Харлун, Энхэ-Тала, Цаган-Челутай; Ташир, Удунга); аво, аб (Субуктуй). Дети, часто и молодёжь, отца называют «паапа». Например, шестилетняя девочка Ханда и десятилетний мальчик Витя Юмсуновы отца и мать называют соответственно «паапа» и «маама», но своего брата Витю Ханда называет традиционным диалектным словом «авагай», (а не «брат») (Гуджиртуй Кяхтинского района. Записано мною в 1967 г.)

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай
Ононой хамнигануудай
Шиилхын хамнигануудай

аво
ава
аво, ава, аба: «Эцэгэ гэжкүй» – не говорят «эцэгэ» (Курулга)
ава

Үбгэн аба Дед по отцу

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижеудинскын
Алайр-Үнгын
Түнхэнэй
Ахын
Захааминай
Боохоной
Качугай
Ойхоной
Баргажанай
Байгал-Хударын

көгшүн баабай (Кушун), күгшү баабай¹ (Мунту-Булук)
үвгэ баабай (Тангуты), өгөө (Бутукей), тоо баавай (Закулей), деэдүшкэ (Нукуты), отообай: 1) дед по отцу; 2) дед по матери (Аларь), отоо баабай – то же (Нельхай), төөбай – дед (Кукунор) таабай (Абашеев, 1965, с. 28)
таабай, таавай
таавай 1) дед по отцу; 2) дед по матери (Далахай, Улекчин)
отоо баабай (Черемисов)
отоо баабай (Босогол), төө баабай (Байша)
ехэ баабай (Халгай-Ахтан)
б^оаабай, ехэ баабай
төөбай, төөвай, төөбээ (Ранжурово), төөбай, төөбээ (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин
Загарайн
Агын
Бэшүүрэй бурядай
Бэшүүрэй ашабгадай

хүгшэн баавай
хүгшэн ава, хүгшэн баавай
хүгшэн ава
хүгшэн ава (Шанага), өвгөй (Судутуй)
хүгшэн ава

¹ Здесь полудолгий гласный звук й.

ргалжанай баавай: авын аво – отец отца (Тулхутуй); баавай 1) авоин аво – дед по отцу, 2) эджын аво – дед по матери (Аца, Семиоозёрёе)
 йто Сэлэнгын баавай, үвгэн баавай, хаа-яа: үвгөн ава

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
 В южных говорах:
 гоолнуудай үвгөө (Мурочи, Табангуты, Субуктуй, Средний Харлун, Убур-Дзокуй, Бурдун); үвгөө, заримдаа: үвгөй; үвгөөч гэх, үвгөйч гэх (Хилгантуй), үвгөй (Энхэ-Тала, Гуджиртуй, Холой, Ульзетуй, Цаган-Челутай, Баян-Булак, Носхон); баавай (Цайдам-Тамчинский, Ехэ Цаган. Шанан, Ташир, Удунга)
 айн ашабгадай өвөгөй – дед по отцу, баавай – дедушка вообще (Алтай)
 туулнуудай үвгөө, үвөгөө (Верхний Ичетуй, Нюгуй, Дырестуй, Нижний Бургалтай, Подкулдочи и др.), баавай – дядя вообще, чужой дядя (Цагатай), а в селе Подкулдочи баавай означает: 1) дед вообще, чужой дед; 2) дядя вообще, чужой дядя
 ной хамнигануу- өвөгөө: 1) дед по отцу; 2) дед по матери (Курулга); өвөгөө – дед по отцу (Мангут), үбэгөө – то же (Тарбальжей), үвөө – то же (Ульхун-Партия); күгшээ – дедушка вообще (Тарбальжей, Алтан)
 илхын хамнига- дездү, дездүү: 1) дед по отцу; 2) дед по матери (Делюн)
 дай

Нагаса баабай Дед по матери

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
 В западных говорах:
 кнеудинскын кхольти баабай (Кушун), кхольти баабай (Мунту-Булук)
 йр-Унгын хольти баабай (Тангуты, Нукуты, Бу-

тукей, Закулей); отообай: 1) дед по матери; 2) дед по отцу (Аларь); отоо баабай – то же (Нельхай)
 Ахын нагас баавай (Хара-Хужир, Сэнсэ, Орлик), нагаса таавай (Хужир)
 Захааминай нагаца: 1) дед по матери; 2) дед по отцу (Усановка)
 Боохоной холхё баабай – дед по матери (Бур-Ягуты)
 Качугай нахса, ехэ нахса (Босогол), холхи баабай (Байша)
 Баргажанай нагаса б°аабай (Ярикта), нагаса, нагса (Кучегер), нагоса (Арзгун), нагса (Саранхур)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
 В восточных говорах:
 Хориин нагса баавай – дед по матери. Ср. нагса – дядя по матери (Кодунский Станок)
 Загарайн нагса баавай (Эрхирик, Дархита)
 Агын нагса ава, нагаса ава: эжын ава – отец матери
 Бэшүүрэй буряадай нагса ава (Шанага)
 Бэшүүрэй ашабгадай нагса: «Эджынгээ авы нагса гэдэг гүй гүү дээ» – отца матери называют «нагса»
 Мухар-Шэбэрэй нагсава
 Шаргалжанай нагсо аво, нагса
 Хойто Сэлэнгын нагаса баавай (нагса баавай), нагаса (нагса)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
 В южных говорах:
 Цонгоолнуудай нагоцо: 1) дед по матери; 2) дядя по матери (Мурочи); нагоцо аво: «Эджын авыг нагоцо аво гэхэ» – отца матери называют «нагоцо аво» (Кудара-Сомон, Бурдун), нагаца – дядя по матери (Кудара-Сомон); нагаца – дед по матери (Убур-Дзокуй), наган ава

нагаца (Табангуты); нагац аб, нагоцо аво, хаа-яа: нагоцо (Субуктуй), нагац аво; эд-жын аво – отец матери (Средний Харлун); нагаса баавай, нагас баабай (Цайдам-Тамчинский)

гайн ашабгадай туулнуудай нагосо – дед по матери нагоцо ава, нагоцо үвүгөө, нагоцо (Подкулдочи), нагаца ава (Белоозёрск, Боргой), нагац ава (Нижний Бургалтай), нагац (Дырестуй)

оной хамнига- нагаца өвөгөө (нагоцо үвгөө) – дед по дай хамнига- матери илхын хамнига- нагоцо дездү (Делюн) дай

Ахай
Старший брат

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

кнеудинскын акха³ (Кушун), акх¹ (Мунту-Булук)
йр-Үнгын аха² (Тангуты, Бутукей, Закулей, Нукуты); браат (Новая Молька), ахай – уважительно «мужчина старше говорящего» (Тангуты, Бутукей и др.)

ин аминай ахай – старший брат
ахай: 1) старший брат; 2) старшая сестра (Далахай), авагай: 1) старший брат; 2) дядя по отцу³ (Улекчин), аха, аха үвэгэн - старший брат (Хасурта)

хоной браад (Хохорск – РО)
рэд-Булгадай ахай: 1) старший брат; 2) старшая сестра и при обращении к мужчине и женщине старше говорящего: Коости ахай – Костя братец, Таани ахай – Таня сестрица; аха (Булук), ахай (Булуаса – по Бертагаеву)

ь ай – полудолгий монофтонг.
тивно - брат (старший).
рший или младший брат отца.

Качугай

Ойхоной

Баргажанай

Байгал-Хударын

аха, гарбали, ехэ гарбали (Босогол), аханай гарбали браат (Камун), аханай, хүбүүн гарбали (Сутай), аханай (Пойбо), ахадай (Байша)

ахай

аха

ахай

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин

Яруунын

Загарайн

Бэшүүрэй буряадай

Бэшүүрэй ашабгадай

Мухар-Шэбэрэй

Шаргалжанай

Хойто Сэлэнгын

ахай

ахай

ахай

ахай, авгай

ахай

авгай

ахай, авгай

ахай

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай

авагай (авгай). Слово авагай употребляется здесь также в вежливой форме обращения к мужчинам, старше говорящего

Алтайн ашабгадай

Сартуулнуудай

Ононой хамнига-
нуудай

авагай (авгай)

авагай (авгай)

акхай (Курулга, Ульхун-Партия, Тарбальжей, Мангут), акха³ (Алтан – см. РО № 3018)

Шиилхын хамнига-
нуудай акхай (Делюн, Нарин-Талаца)

Эжы

Мать (мама)¹

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

¹ Вокативно.

неудинскын	эбэ, маама (Кушун), э-бээ (Мунту-Бурук)
р-Үнгын	(вокативно) маама (Бутукей, Закулей, Тангуты, Нукуты, Нельхай, Новая Молька, Кукунор); маамуу (Аларь), номинативно эхэ – мать
энэй	ийбии
и	ийбии
и-минай	ийбии (Далахай), ивии (Улекчин), эжы, эджы (Усановка). Молодёжь нередко говорит здесь «маама»
оной	маамуу (Бур-Янгуты, Новый Бильчир)
эд-Булгадай	маама, маамаа, маамай
гай	маама; раньше маму называли <i>ийбии</i> (Босогол); маамаа
ной	адии, маамаа
ижанай	эзии, маама
ал-Хударын	эзии (изии)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

ин	эжы. В селе Хилгосон Хилокского района Читинской признают <i>эджы</i>
нын	эжы
айн	эжы
и	эжы
үрэй буряадай	эжы (Шанага), эджы (Хайсагар или Судутуй Бичурского района). Сейчас молодёжь часто говорит <i>маама</i> , а словом <i>эджы</i> стали звать бабушку по матери (Хайсгар)
үрэй ашабгадай	эджы
р-Шэбэрэй	эжы
галжанай	эджы
о Сэлэнгын	эжы

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

оолнуудай	эджы
йн ашабгадай	эджы

Сартуулнуудай	эджы
Ононой хамнигануудай	эджы
Шиилхын хамнигануудай	маама (Делюн). Любопытно, что в говоре села Курулга отсутствует номинативное слово <i>эхэ</i> «мать»

Нагаса эжы *Бабушка по матери*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижеудинскын	кхольти эбээ (Кушун), кхольти эбээ (Мунту-Бурук)
Алайр-Үнгын	хольти ийбии, хольтиийбии (Тангуты, Закулей, Нукуты, Бутукей); холси төөдөй (Нельхай), төөдээ (Новая Молька). Молодёжь называет баабушка (Тангуты; информант произносил это слово «баабашка»)
Түнхэнэй	теэбии (Абашеев, 1965, с. 28)
Ахын	нагаса теэвээ (Хужир, Сэнсэ), нагас теэбии (Хара-Хужир), нагас теэвии (Орлик)
Захааминай	төөвии (Далахай, Улекчин), нагаца эмэгээ, нагаца эджы (Усановка)
Боохоной	холхё ийбии (Бур-Ягуты)
Качугай	нахассюи (Босогол), холхи төөдээ (Байша)
Ойхоной	ийбии (Сарма, Халгай-Ахтан)
Баргажанай	нагсабии (нахсабии), нагаса ибии, нагсазии
Байгал-Хударын	холойн төөдээ ¹ (Корсаково), нахса төөдээ (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

¹ Дословно: *дальняя бабушка*. – Ц.Б.

ийн
н
нагса эжы (Кодунский Станок)
нагаса эжы, нагса эжы (Могойтуй
Агинского округа, Цаган-Олы Борзин-
ского р-на); хүгшэн эжы (Шэлэ Бада
Читинской области)
хөгшөн эжы (Шанага)
нагсаджы
хүгшэн эжы
нагсажы: «эжын эжы» – мамина мама
(Тулхутуй)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

гоолнуудай нагоцо эджы, нагоцоджы, нагац эджы
(Бурдун, Субуктуй, Средний Харлун),
нагацджы, нагаца эджы (Табангуты),
нагацжы, эмэгээ (Ехэ Цаган), нагаса
эмэгээ (Поворот, Удунга), эмэгээ (Гуд-
жиртуй)
гуулнуудай нагац эджы (Нижний Бургалтай), на-
гоцджы (Подкуддочи), нагаца амгээ
(Белоозёрск), нагоцо эмэгээ, нагоцо
эджы (Торей), нагоц эмгээ (Улзар-
Номто)
ной хамнигануу- эмгөө: «Эджын эджы» - мамина мама
(Курулга), нагаца эмэгээ (Мангут)

*Хүгшэн эжы
Бабушка по отцу*

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

неудинскын күгшэ эбээ (Кушун), күгшэ ээбээ (Мун-
ту-Бурук)
йр-Үнгын ийбии. Ср. өтөөдээ – прабабушка по
отцовской линии (Тангуты). В сёлах
Закулей, Нельхай, Аларь слово төөдөй
(төөдээ) – старуха вообще
энэй тээбии (Абашеев, 1965, с. 28)

Ахын
Захааминай
Боохоной

Качугай
Ойхоной
Баргажанай

Байгал-Хударын

теэвээ, теэбии (теэвии)
төөвии (Далахай, Улекчин)
төөдээ (Бертагаев, 1961, с. 139; с. Хо-
хорск – РО)
ийбии (Босогол), төөдээ (Байша)
ийбии (Халгай-Ахтан)
ибии (Ярикта), ехэзии (Арзгун, Куче-
гер), ехэзы (Саранхур)
төөдээ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин хүгшэн эжы. В селе Шэлэ-Бада Петров-
ско-Забайкальского района хүгшэн эжы
означает: 1) бабушка по отцу; 2) бабуш-
ка по матери
Загарайн хүгшэнжы (Дархита, Нарин)
Агын хүгшэн эжы
Бэшүүрэй буряадай хөгшөн эжы 1) бабушка по отцу; 2) ба-
бушка по матери (Шанага);
хөгшөнджы – бабушка по отцу (Хайс-
гар или Судутуй)
Бэшүүрэй ашабгадай хүгшэн эджы; авынгаа эджыг хүгшэн
эджы гэхэ – отцову мать называют
«хүгшэн эджы» (Донда-Киреть; инфор-
мант Б.Б. Санданов, 1888, ашебагат)
Мухар-Шэбэрэй хүгшэн эжы
Шаргалжанай эмэгээ (авын эджы – отцова мать) (Тул-
хутуй), эмгээ – то же (Семиозерье)
Хойто Сэлэнгын һамай, һамджы, хүгшэнджы, нагаса эжы
(нагсажы)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай эмгээ, эмэгээ (Кудара-Сомон, Табан-
гуты, Бурдун, Гуджиртуй, Энхэ-Тала,
Средний Харлун, Ноехон, Поворот,
Цайдам-Тамчинский, Ехэ-Цаган,
Удунга, Ташир, Шанан), эмэгээджы,
эмэгээ (Субуктуй)

ийн ашабгадай	эмэгээ
уулнуудай	эмэгээ (эмгээ)
юй хамнига-ай	эмэгээ (эмгээ), эмбөө, үмбөө (Ульхун-Партия)
илхын хамнига-ай	баабуу 1) бабушка по отцу, 2) бабушка по матери (Делюн)

Ахын хамган

Жена старшего брата

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

неудинскын	бэри: 1) жена старшего брата; 2) невестка (Кушун); акхай: 1) жена старшего брата; 2) старшая сестра (Кушун); акхэ: 1) жена старшего брата; 2) старшая сестра; 3) старший брат (Мунту-Булук)
йр-Унгын н	ахадай (Тангуты, Бутукей, Закулей) бэрийэн, ехэ бэрийэн (Орлик, Сэнсэ, Хужир, Хара-Хужир). Ср. бэрээхээ – жена младшего брата (Хара-Хужир, Сэнсэ)
аминай угай	эзы – жена брата (Далахай) аханай эзии (Пойбо), төотя – жена старшего брата (Байша)
ажанай	бирэгэн, бэригэн
ал-Хударын	хайхан басган (Корсаково), хээтээ (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ийн	хайхан абгай, авагай, авагайхан
унын	абагай, абагайхан
райн	авагай (авгай)
н	авагай (авгай)
үүрэй буряадай	нет ответа на этот вопрос
үүрэй ашабгадай	хээтээ, авгайн хээтээ – жена старшего брата (Донда-Киреть)
ар-Шэбэрэй	авагай (Кусоты), абгай (Шинэстуй)
галжанай	ахай: 1) жена старшего брата; 2) старшая сестра (Семиоозёрье)

Хойто Сэлэнгын

хээтээ, бэргэн, авагай, хайхан авагай

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	ахай: 1) жена старшего брата; 2) почтительное обращение к женщине старше себя (Бурдун, Большелуг, Субуктуй. Убур-Дзокуй, Табангуты, Ноехон, Средний Харлун); ахай: 1) жена старшего брата; 2) старшая сестра; «ялгадж хэлхэдээ авгайн ахай гэхэ» – для их различия говорят «авгайн ахай», т.е. жена старшего брата (Большелуг); ахай, бэргэн (Кудара-Сомон); бэргэн (Мурочи, Хилгантуй), бэргэн ахай (Цаган-Челутай), бэргэнхай (Ехэ Цаган)
Алтайн ашабгадай	ахай: 1) жена старшего брата; 2) старшая сестра. О жене старшего брата посторонние люди скажут «бэргэн» (Алтай)
Сартуулнуудай	ахай: 1) жена старшего брата («ахынгаа самганыг»), 2) почтительное обращение к женщине старше себя: «Бээнээсээ дэш хүныг ахай гэхэ» (Нижний Ичетуй), шэнэхэй, бэргэнхай (Подкулдочи), ахаэ (Белоозёрск, Улдзар-Номто, Нюгуй, Торей)
Ононой хамнигануудай	авагай: 1) жена старшего брата; 2) жена дяди (Курулга)
Шиилхын хамнигануудай	бэригэн (Дедюн, Алтан)

Эгэшэ

Старшая сестра (при обращении)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	акхай (Кушун), акхэ (Мунту-Булук). Номинативно – эгэшэ (Кушун, М.-Булук)
---------------	--

ир-Үнгын	эгэшэ (Тангуты, Бутукей, Закулей, Нукуты): «Эгэшэ, ер лаа» – сестра, иди сюда! (Бутукей), сестраа (Новая Молька), саастай (Кукунор)
н аминай	эгэшэ, ахай ахай: 1) сестра, 2) брат (Далахай); ува-хай – старшая сестра (Усановка)
соной эд-Булгадай	ахуудай (Каха – Бертагаев, 1961, с. 92) сааштай (Булук), ахай (Алужино), ахай, аха басаган (Булуса)
угай	сааштай, аха сааштай (Байша), гарбали басаган (Босогол), сааштай, гарбали сестраа (Камун), басаган гарбали, хаа-ди (Сутай)
эной	даэдай (Сарма), шааштай (Халгай-Ахтан)
ажанай ал-Хударын	эгэшэ (эгшэ) дядабай

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ин райн	абгай, хээтээ хээтээ (Тарбагатай, Дархита, Эрхирик, Илья); «Эгшээ манай эндэ хээтээ гэхэ» – старшую сестру у нас называют «хээтээ» (Илья); хээтээ: 1) старшая сестра; 2) тётя по отцу (Нарин)
н үүрэй буряадай	абжаа, авжаа баавай: 1) старшая сестра; 2) сестра отца (Шанага); баавай – старшая сестра (Судутуй)
үүрэй ашабгадай ар-Шэбэрэй	баавай баавай, хээтээ (Цолга, Зангин, Галтай – по Бертагаеву, 1961)
галжанай	ахай

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

гоолнуудай	ахай (Мурочи, Хилгантуй, Бурдун, Большелуг, Цаган-Челутай, Кудара-
------------	--

Алтайн ашабгадай

Сартуулнуудай

Сомон, Энхэ-Тала, Баян-Булак); эгэчэ ахай (Харьяаста), эгэчхэй (Ехэ-Цаган), аджаа, эгэчхай (Табангуты, Субуктуй, Харонхой); баавай (Ноехон, Средний Харлун), аджай (Убур-Дзокуй), аджаа (Субуктуй)

ахай: 1) старшая сестра; 2) женщина старше говорящего: «Өөрөө нэгэш эгэшыгээ ахай гэхэ» – хоть на один год старше себя женщин называют «ахай» (Алтай)

эгэчхай (Белоозёрск, Ньюгуй, Енхор), увайхай (Улзар-Номто, Алцак, Подкулдочи), увайхай, аджаахай, аджаа, аджай, хаа-яа: эгэчхай (Нижний Бургалтай), эгэчхай, адяа (Боргой), адяа (Инзагатуй, Цагатуй, Малый Нарын), аджаа (Торей – РО № 1758; Верхний Ичетуй), эгэчхай, джүүджээ: «Түрисөн эгэчээ джүүджээ гэхэ манай эндэ. Эгэчхайч гэхэ» – родную сестру у нас называют «джүүджээ», а также «эгэчхай» (Дырестуй), увайхай, адяа, аджаа (Верхний Бургалтай), джааджаа эгэчхай (Нижний Ичетуй)

Ононой
нуудай

хамнига-

эгэчи, эгэч (Курулга); эгэчэ (Мангут, Тарбальжей); эгэчэ, эчэкөө (Ульхун-Партия), өгөчи (Алтан)

Шиилхын
нуудай

хамнига-

эгөчө, эгэчэ (Делюн)

IX. ХҮНЭЙ БЭЕДЭ ХАБААТАЙ ҮГЭНҮҮД НАЗВАНИЯ ЧАСТЕЙ ТЕЛА ЧЕЛОВЕКА

Толгойн ара Затылок

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

неудинскын	гээзэгэ (гызыгэ, гээзэгэ)
йр-Үнгын	гээзэгэ, хаа-яа: шэлэ
н	гээзэгэ, хаа-яа: шэлэ
аминай	шэлэ
хоной	гээзэгэ
рэд-Булгадай	гээзэгэ
угай	шэлэ, гээзэгэ
оной	гээзэгэ, сохо, толгойн сохо
ажанай	гээзэгэ
ал-Хударын	гээзэгэ. Байкало-Кударинское шэлэ – сухожилие на шее, пониже затылка (Ранжурово, Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

ийн	тархиин ара
райн	хулхай гээзэгэ, хулхай
н	духа – затылок, сохо – лоб (Могойтуй, Догой, Саган Шулутай Агинского ав- тономного округа); духо затылок (Та- гархай Борзинского р-на)
үүрэй буряадай	хулхай гээзэгэ (Хонголо), хулхай (Ша- нага)
үүрэй ашабгадай	шэлэн хүзүү (Донда-Киреть)
ар-Шэбэрэй	хулхай
галжанай	туулай гээзэгэ
го Сэлэнгын	шэлэ хүзүү, толгай (Бургастай), шэлэ (в остальных сёлах)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

Ононой хамнигануу- духу – затылок
дай
Шиилхын хамнига- дукху – затылок (Делюн)
нуудай

Гээзэгэ
Коса (у девушки)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	саажэ (Кушун, М.-Булук)
Алайр-Үнгын	саажэ (Буткей, Закулей, Нукуты), шаажэ (Тангуты)
Түнхэнэй	гээзэгэ
Ахын	гээзэгэ
Захааминай	үһө (Улекчин), гэдзэгэ (Усановка)
Боохоной	залаа, саажэ
Качугай	гүрлээ (Байша), үһэн, саажэ (Босогол)
Баргажанай	саажэ (Арзгун), үһэн (Кучегер); ханшаг, ювуу, саажэ (Баянгол)
Байгал-Хударын	(Корсаково), һаншаг – косички у дево- чек (5-6 косичек) (Ранжурово); ханшаг – висок (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хонгийн гээзэгэ, хаа-яа: гээзэгэ (Колвинский Станок)

шэлэ, шэлэн гэдзэг, шэлэн хүдзүү (Та-
бангуты); шэлэ – затылок, шэлэн гэдзэ-
гэ – жилы пониже затылка (Субуктуй),
шэлэ, шэлэн хүдзүү (Гуджиртуй), шэлэ
(Ехэ Цаган), толгойн ара – затылок,
шэлэ – жилы на шее, пониже затылка
(Цайдам-Тамчинский), толгойн ара –
затылок (Шанан, Ташир, Удунга)
туулай гээзэгэ – затылок, хаа-яа: гээзэгэ
толгойн аро (Подкулдочи), толгойн ара
(Белоозёрск), шиле – затылок (Улзар-
Номто), шилэн гэдзэг – шейные жилы
пониже затылка (Белоозёрск)

духу – затылок

дукху – затылок (Делюн)

нын	гээгэ
айн	гээгэ
г	гүрлээ үнэн (Тагархай Борзинского р-на)
үрэй буяадай	гээгэ
үр-Шэбэрэй	гээгэ
галжанай	туулай гээгэ
о Сэлэнгын	гээгэ

Урда буяадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

оолнуудай	гэдзэг, гэдзэгэ
ин ашабгадай	гэдзэгэ; шанха – косички у девочки (Улдзар)
уулнуудай	гэдзэгэ
ой хамнигануу-	гөрсөн өсө; гэдзэгэ гэжкүй – «гэдзэгэ»
лхын хамнигануу-	не говорят (Ульхун-Партия)
	гэдзэгэ (Делюн)

*Духа
Лоб*

Баруун буяадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

еудинскын	сокхо (Кушун, Мунту-Булук)
р-Үнгын	соха (Тангуты, Бутукей, Нукуты); маг- най, маганай (Закулей). В селе Бутукей магнай означает часть лба; маахай, маг- най (Шапшалалтуй, Зоны), маалай, хаа- яа: сохо (Новая Молька), сохо (Курсан- гай)
энэй	майхай (Харбят; Абашеев. РО)
г	майхай
минай	майхай (Далахай, Енгорбой, Улскчин), духа, майхай (Бургуй)
эной	маалай (Саягуты),
эд-Булгадай	маалай
гай	маньйалай
ной	манйалай (Курма)

Баргажанай

Байгал-Хударын

мангилай (Ярикта, Арзгун, Хонхино),
ман-гялай (Кучегер), мангалай (Саран-
хур, Уржил), духа (Баянгол).
маньдэлай (Корсаково), мандилай,
мандляа (Ранжурово). Ср. сохо – выпук-
лости лба с его правой и левой стороны
(Корсаково)

Зүүн буяадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	духа
Яруунын	духа
Загарайн	дохо
Агын	сохо – лоб, духа – затылок
Бэшүүрэй буяадай	духа – лоб
Бэшүүрэй ашабгадай	духа – лоб
Мухар-Шэбэрэй	духа – лоб
Шаргалжанай	дохо – лоб
Хойто Сэлэнгын	сохо (в большинстве населённых пунк- тов), духа (в некоторых сёлах) – лоб

Урда буяадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	духо (Мурочи, Бурдун, Субуктуй, Средний Харлун), духо, духу (Гуджир- туй), духа, дух (Табангуты); дохо, сохо (Удунга, Цайдам-Тамчинский)
Алтайн ашабгадай	дохо
Сартуулнуудай	духо – лоб. Ср. цохо – выпусклость лба
Ононой хамнига- нуудай	дохо, цохо, хаа-яа: сохо
Шиилхын хамнигануудай	цокху, цокхо (Делюн)

Сабиргай

Висок

Баруун буяадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын сабиргай (Кушун), сабиргэ, сабирга

р-Үнгийн	(Мунту-Булук) самиргай (Тангуты, Бутукей, Закулей, Нукуты и др.), сабиргай (Одинское, по- бурятски Хүти)
и	шанаа (Хужир), савиргай (Хара- Шибирь), сабиргай (Сэнсэ или Шаснур)
иминай	самиргай (Далахай, Бургуй), самирхай (Улекчин)
эд-Булгадай	шанаа
гай	шанаа
ажанай	шанаа, сарбай, ханшаг
ал-Хударын	ханшаг – висок (Ранжурово), шанаа – скула (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

ин	ханшаг
нын	ханшаг, сабиргай
айн	савиргай
	савиргай
үрэй бурядай	савиргай (Хонхоло), самиргай (Шана- га)
үрэй ашабгадай	ханшаг
р-Шэбэрэй	шанаа
алжанай	шамархай (Верхний Шергалжин), ул- хархай (Средний Шергалжин)
о Сэлэнгын	шамархай, савиргай (самиргай), ханшаг (ханчаг)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

оолнуудай	чамархай, чанчаг, шанаа
йн ашабгадай	ханчаг, хаа-яа: шамархай, шанаа: «ем эдьхэд оводзоджайна» – когда ешь, так и двигается туда и сюда (о висках)
улнуудай	чамархай. Ср. шанаа – скулы
эй хамнигануудай	чамархай
ихын	саваркхай
гануудай	

Нидхэ Брови

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижнеудинскын	нидхэ
Алайр-Үнгийн	нидхэ
Түнхэнэй	нидхэ
Ахын	ниидхэ
Захааминай	нидхэ
Боохоной	броови (Бур-Янгуты), нидхэ (Саягуты)
Эхирэд-Булгадай	нидхэ
Качугай	нидхэ
Ойхоной	нидхэ
Баргажанай	нидхэ, нидьхэ, нюдхэ
Байгал-Хударын	нидхэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	нидхэ
Яруунын	нидхэ
Загарайн	нидхэ
Агын	нидхэ
Бэшүүрэй бурядай	нидхэ
Бэшүүрэй ашабгадай	нидхэ
Мухар-Шэбэрэй	нидхэ
Шаргалжанай	нидхэ
Хойто Сэлэнгын	нидхэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хүмөдхө (хүмесхө), хаа-яа: нидхэ – брови
Алтайн ашабгадай	нидхэ – брови. Ср. хөмөдхө – веки
Сартуулнуудай	хүмүдхө, хүмөдкө (хүмүдкө): «нидхэ гэ- эчы оройч мэдэжкүй» – слово нидхэ в значении брови здесь совсем не знают (Нижний Бургалтай)
Ононой хамнигануудай	энидкэ, нидкэ
Шиилхын хамнига-	энидкө

Эгэм
Ключица

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	омрюн. Ср. ээм – плечо
Алайр-Үнгын	умарюун, умрюун, умируун
Ахын	оморюун, хаа-яа: омируун, умрюун
Захааминай	омируу, оморюу
Эхирэд-Булгадай	мөр
Качугай	мөр
Ойхоной	мөр
Баргажанай	мөр
Байгал-Хударын	мөр

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	эгэм
Загарайн	оморюун, умрюун, оморюу
Агын	эгэм
Бэшүүрэй буряадай	оморюу
Бэшүүрэй ашабгадай	тобшолуур
Мухар-Шэбэрэй	оморюун
Шаргалжанай	молтолуур (Тулхутуй)
Хойто Сэлэнгын	эгэм

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	тобчолуур, тобчоруу, хаа-яа: эгэм
Алтайн ашабгадай	тобчолуур
Сартуулнуудай	эгэм, эгэмэ
Ононой хамнигануудай	өгөм
Шиилхын хамнига-нуудай	өгөм, эгэм (Делюн)

Х. ЮУМЭНЭЙ ҮЙЛЭ,
ШАНАР ГЭХЭ МЭТЫН НЭРЭНҮҮД
НАЗВАНИЯ ДЕЙСТВИЙ, КАЧЕСТВ И Т.Д.

Уншаха

Читать

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	тоолкхо, тоолкха: кэниигэ (саарһа) тоолкха – читать книгу (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	дуудха, дуудаха
Түнхэнэй	уншаха (Харбаты)
Ахын	умшаха, уншаха, унчаха, умчаха
Захааминай	унчаха (Улекчин)
Боохоной	дуудха – читать
Эхирэд-Булгадай	дуудха
Качугай	дуудха
Баргажанай	дуудха, уншаха: ном уншаха – читать книгу (Ярикта); тоолохо, үзхэ – читать (Хонхино). Ср. нижеуд. тоолкхо, шилк.-хамн. тоолоко – читать
Байгал-Хударын	дуудха: хэниг дуудаа – прочитал книгу; газед дуудаа – прочитал газету

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	уншаха
Яруунын	уншаха
Загарайн	уншаха (Дархита), умшаха (Нарин)
Агын	уншаха
Мухар-Шэбэрэй	уншаха
Шаргалжанай	умчаха
Хойто Сэлэнгын	уншаха, унчаха

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	умашха, умшаха, уншаха, умча, унчаха
Алтайн ашабгадай	умчаха, хаа-яа: уншаха, унчаха: ном ум-

чаха – читать книгу; гадзеэд умчаха –
 читать газету
 уулнуудай умашха, үдзэхэ
 лхын хамнига- тоолоко: 1) читать (например, книгу), 2)
 ай считать. Слова уншаха у шилкинских хам-
 ниган нет; «бурайсаар уншко гэжэ» – буря-
 ты уншко говорят; по хамнигански: «Кни-
 ижкэ тоолоко» – читать книгу; «бии газезд
 тоолонна би» – я читаю газету (Делюн)

Бэшэхэ Писать

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр
 В западных говорах:

неудинский	зуркха
р-Унгын	зурха (зураха), <i>хаа-яа</i> : бэшэхэ (бэшхэ) – писать. Ср. эрсэвайдлаха – рисовать
энэй	бэшхэ
минай	бэшхэ
эд-Булгадай	бэшэхэ (Улекчин)
	зурха; письмоо зураа – написал письмо (Алужино); бүү зурахтуу (бүү зурахтуун) – не пишите (Шохтой)
гай	зурха (Босогол)
ижанай	бэшхэ, бишхэ
ил-Хударын	бэшхэ, бишхэ, зорхо – черкать: «мэтии саарһа зорхо» – просто черкать (марать) бумагу (Корсаково), цонг. цаарса эрээлхэ – то же

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр
 В восточных говорах:

ин	бэшэхэ, бэшхэ
нын	бэшэхэ, бэшхэ
айн	бэшэхэ, бэшхэ
	бэшэхэ, бэшхэ
үрэй бурядай	бэшэхэ, бэшхэ
үрэй ашабгадай	бэшэхэ, бэшхэ
р-Шэбэрэй	бэшэхэ, бэшхэ

Шаргалжанай	бэшэхэ, бэшхэ
Хойто Сэлэнгын	бэшэхэ, бэшхэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	бичих, бичэх, бэчэхэ
Алтайн ашабгадай	бэшхэ
Сартуулнуудай	бэчэхэ
Шиилхын хамнига-нуудай	бичикү, бичкө, бичихү, бичиг бичинэ – пишет письмо (Делюн)

Бодохо Думать (мыслить)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинский	һанакха
Алайр-Унгын	шэбшэхэ
Түнхэнэй	һанаха, бодохо (Харбьты)
Ахын	һанаха, шэбшэхэ, бодохо
Качугай	шэбшэхэ (Босогол), шүүхэ (Байша)
Баргажанай	шэбшэхэ, шэбшхэ
Байгал-Хударын	һанаха, дүүмайдлаха, <i>хаа-яа</i> : бодохо (Ранжурово), шүүхэ, шүүбэрлэхэ (Корса- ково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	бодохо (бодхо)
Яруунын	бодохо (бодхо)
Загарайн	бодохо (бодхо)
Агын	бодохо (бодхо)
Бэшүүрэй бурядай	бодохо (бодхо)
Бэшүүрэй ашабгадай	бодохо (бодхо)
Мухар-Шэбэрэй	бодохо (бодхо)
Шаргалжанай	бодохо (бодхо), һанаха
Хойто Сэлэнгын	бодохо (бодхо), һанаха

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

оолнуудай	бодох, бодохо
йн ашабгадай	бодохо
уулнуудай	бодохо

Нээхэ
Открывать

Баруун бурядуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

неудинскын	неэхэ; үүдээ неэхэе наада – надо открыть дверь (Мунту-Булук)
р-Үнгын	неэхэ. Ср. энеэхэ – смеяться (Тангуты). В селе Закулей неэхэ означает: 1) открывать, 2) смеяться
энэй	неэхэ
минай	неэхэ
эной	неэхэ, хаа-яа: онгойлгохо
эд-Булгадай	неэхэ
гай	неэхэ
ной	неэхэ
жанай	неэхэ
л-Хударын	неэхэ

Зүүн бурядуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

ин	тайлха – открывать (например, дверь)
ын	тайлха
айн	тайлха
рэй бурядай	тайлха
рэй ашабгадай	тайлха
р-Шэбэрэй	тайлаха, тайлха
Сэлэнгын	онгойлгохо, неэхэ

Урда бурядуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

оолнуудай	онгойлгохо, тайлха: үүдээ тайлха, үүдээ онгойлгохо – открывать дверь (Хилган-туй)
-----------	---

Алтайн ашабгадай
Сартуулнуудай

онгойлогкхо (хаа-яа: онгойлгохо), тайлха
онгойлгохо, онгойлгох

Уулзаха
Встретиться

Баруун бурядуудай нютаг хэлээр
В западных говорах:

Нижеудинскын	золголдокхо (Кушун), золголдокхо, хаа-яа: ушаркха (Мунту-Булук)
Алайр-Үнгын	ушарха, ушардаха, золголдоха
Түнхэнэй	уулзаха (Харбятты)
Ахын	уулзаха, уулдзаха
Захааминай	уулдзаха (Улекчин)
Боохоной	золголдха
Эхирэд-Булгадай	золголдха
Качугай	золголдха
Баргажанай	золголдохо, золгохо
Байгал-Хударын	уулзаха (Ранжурово)

Зүүн бурядуудай нютаг хэлээр
В восточных говорах:

Хориин	уулзаха
Яруунын	уулзаха
Загарайн	уулзаха
Агын	уулзаха
Бэшүүрэй бурядай	уулзаха
Бэшүүрэй ашабгадай	уулзаха
Мухар-Шэбэрэй	уулзаха
Шаргалжанай	уулдзаха
Хойто Сэлэнгын	уулзаха, заримдаа: уулдзаха

Урда бурядуудай нютаг хэлээр
В южных говорах:

Цонгоолнуудай	уулдзах, уулдзаха
Алтайн ашабгадай	уулдзаха
Сартуулнуудай	уулдзаха

Сохиho

Бить

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

снеудинскын	сотёкха, альтикха, нальшаха. Ср. хүгэлсэкэ – драться (Кушун, Мунту-Булук)
йр-Үнгын	сотьха, налиха, нальшаха
кэнэй	сосьхо (Харбят)
н	сохьхо, сохьха, сохиha. Ср. хүгхэ (Хужир), наньшаха (Орлик) – поколотить, избивать; хүгэлсэхэ – драться
аминай	сохиho
оной	сосьха
ээд-Булгадай	сохиho
угай	сохьха, сохьхо
ажанай	сохьхо (сохиho), гүбихэ
гал-Хударын	сохьхо, сосьха, наньша

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ийн	сохиho
унын	сохиho
райн	сохиho
н	сохиho
үүрэй бурядай	сохиho
үүрэй ашабгадай	сохиho
ар-Шэбэрэй	сохиho
галжанай	сотьхо
го Сэлэнгын	сохиho (сохьхо)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

гоолнуудай	цохьхо, цохих
ийн ашабгадай	сотьхо, сотихо
гуулнуудай	цохих
илхын хамнига-ай	цокику (Делюн)

Тэрьелхэ

Убегать

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	гуйкэ, тэргэлкэ; тэргэлэдтибэ – убежал (Кушун, Мунту-Булук), тэргэлкэйэ наада – надо убегать (Мунту-Булук); гүйгээб – я убежал (там же)
Алайр-Үнгын	гүйхэ, тэргэлхэ
Түнхэнэй	гүйхэ
Ахын	гүйхэ – бежать (на близкое расстояние), тэрьэлхэ – убегать далеко (избегая наказания)
Захааминай	зугадха, гүйхө
Качугай	гюихэ, тэргэлхэ, арлиха
Баргажанай	тэрэгэлхэ (Саранхур) тэргэлхэ, гүйхэ, гүйжэ әрилха (Арзгун, Ярикта)
Байгал-Хударын	гүйхэ, әралха

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	тэргэдэхэ
Загарайн	тэргэлхэ (Дархита), тэрьэлхэ (Нарин)
Бэшүүрэй бурядай	тэргэдхэ, тэргэдэхэ (Шана, Шибертуй)
Бэшүүрэй ашабгадай	тэргэдэхэ
Мухар-Шэбэрэй	тэргэдхэ
Шаргалжанай	зугадха, зугтааха
Хойто Сэлэнгын	тэргэлхэ, зугдааха (зугдаха)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	дзугтах, дзугтааха, дзугдааха, дзугдаха, гүйхө
Алтайн ашабгадай	дзугадха (зугадха)
Сартуулнуудай	дзугтааха; хүицэгдөнөгүи дзугтаагаа – убежал (быстро), что не догнали (Улзар-Номто)

Хаяха; шэдэхэ

Бросать, кидать (далеко и близко)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

судинскын	һабездкэ, кхаякха
Ун-Унгын	шүдэхэ (шүдхэ) – бросать далеко, хаяха – бросать близко
нэй	шүдхэ шүдэхэ – кидать далеко; хаяха – бросать близко
минай	хаяха, шэдэхэ
и-Булгадай	обоордха (Бурук, Байтог, Улаан), на- мнаха (Большое Голоустное)
ай	намнаха, обоордохо (боордохо)
ной	шэдэхэ (Еланцы)
жанай	намнаха, ооборха, ообордохо (ооборд- хо), шэдэхэ
л-Хударын	обоордха (Ранжурово); хаяха – бросить, обоордха – сейчас бросать (например, мяч), ообордха – давно бросать (Корса- ково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ин	шэдэхэ, хаяха
нын	шэдэхэ, хаяха
айн	хаяха, шэдэхэ, (Дархита); хаяха – бро- сать недалеко, шэдэхэ – бросать далеко (например, с целью попасть во что- либо): «Юмэ тодохо гэжэ шэдээ һаа, шэдэхэ гэхэ» – если бросают с целью попадания во что-либо, то говорят шэ- дэхэ (Нарин)
үрэй буряадай	шэдэхэ
үрэй ашабгадай	шэдэхэ
р-Шэбэрэй	шэдэхэ
алжанай	шэдэхэ
о Сэлэнгын	шэдэхэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	хаях, хаяха, шэдэхэ
Алтайн ашабгадай	хаяха, шэдэхэ: «өөрөгүй» – одинаково
Сартуулнуудай	шэдэхэ, шэдөх

Хөөрэлдэхэ

Разговаривать

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	зугаалкха, зугаалкэ; зугаалкайа наада – надо разговаривать (Мунгу-Бурук)
Алайр-Унгын	зугаалха – разговаривать, хэлхэ – гово- рить
Түнхэнэй	зугаалдаха (Харбят)
Ахын	зугаалха
Захааминай	зугаалха
Боохоной	зугаалха
Эхирэд-Булгадай	зугаалха
Качугай	зугаалха, хаа-яа: хүүр хэлсэхэ
Баргажанай	зугаалха
Байгал-Хударын	хаа-яа: зугаалха

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	хөөрэлдэхэ
Яруунын	хөөрэлдэхэ
Загарайн	хөөрэлдөхө, хаа-яа: зугаалха (Дархита); хөөрэлдэхэ – долго разговаривать, дуу га- ралсаха – недолго, немного разговари- вать: «Аргагүй удаан хөөрэлдэшэвэлъез – слишком долго разговаривала; жаа жааха дуу гаралсаха – недолго (немного) разго- варивать (Наран Заиграевского р-на). Информант Д.Д. Намсараева 1911, ходори галзут
Агын	хөөрэлдэхэ
Бэшүүрэй буряадай	хөөрэлдэхэ
Бэшүүрэй ашабгадай	хөөрэлдэхэ

ар-Шэбэрэй	хөөрэлдэхэ
галжанай	хөөрөлдөхө
то Сэлэнгын	хөөрэлдэхэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

гоолнуудай	хөөрөлцөх, хөөрөлцөхө
айн ашабгадай	хөөрөлдөхө
гуулнуудай	дзугаалха, дзугаалах. «Ангуур гээ волч, унтанагуй дзугаалха» – если предложишь про охоту рассказывать, то он всю ночь безо сна будет говорить (Нижний Бургалтай); хөөрөлцөх, дзугаалха (Нижний Ичетуй), хөөрөлцөхө (Нюгуй, Боргой, Хоронхой), хөөрөлцөхө, дзугаалха, <i>хаа-яа</i> : ярилцаха (Дырестуй), хөөрөлцөх, <i>заримдаа</i> : ярилцха (Енхор Джидинского р-на)
ной хамнигануу-	ярикхо (Кыра)

олхын хамнига- ай	ярика; ородоор (оросоор) яри – говори по-русски; бурайсаар яри – говори по-бурятски; ярилдохо – разговаривать (Делюн), ярикху (Нарин-Талаца)
----------------------	--

Пу машинадаха
Сепарировать (молоко)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

неудинскын	хүеэ гаргакха; хүеэ гаргыбдэ – просепарируем молоко (Кушун); хүеэ (һөө, хүө) гаргакха – сепарировать молоко; хүеэ гарганамдэ – мы сепарируем молоко (Мунту-Булу)
р-Үнгын	ашалха (Тунгуты, Шараты, Бутукей, Закулей); үһээ мошакка (Буркова)
энэй	машииндаха (Харбяты)
и	сүү (сүүгээ) машындаха

Боохоной
Эхирэд-Булгадай
Качугай

ашалха
ашалха (Корсак)
өһэ эргүүдхэ (Босогол), үһөө машиинд-
ха (Байша)
хүеэ худхаха, хүеэ худагкха (Ярикта, Арзгун), хүеэ машындаха (Кучегер);
хүөө эрэгүүлхэ (Уржил)
эрэгүүлхэ, сепараатарта эрэгүүлхэ
(Ранжурово), эрэгүүлхэ, машындаха
(Корсаково)

Баргажанай

Байгал-Хударын

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	һү машиндаха (Кодунский Станок)
Загарайн	хүеэ бэлэхэ (һү бэлхэ, хүөө бэлхэ)
Бэшүүрэй бурядай	бэлхэ, хүеэ эрйүүлхэ (Шанага)
Шаргалжанай	машындаха
Хойто Сэлэнгын	сүү машииндаха (се машииндаха)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	сүү машындах, сүү машындаха (Субук-туй, Ташир, Шанан, Удунга, Цайдам-Тамчинский, Табангуты), сүүгээ эрэгүүлхэ, машындаха (Гуджиртуй)
Алтайн ашабгадай	һүүгээ эрэгүүлхэ, машынаар эрэгүүлхэ, һүүгээ машындаха
Сартуулнуудай	сүүгээ машайндаха (Подкулочи, Улзар-Номто), сүү машындах (Белоозёрск)

Пагшаха
Просеивать (муку)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын	талкаяа шэльтикэ
Алайр-Үнгын	шэгшэхэ, һайгуурдаха, талхаа шэлэгкэ
Түнхэнэй	талха шэгшэхэ (Харбяты)
Ахын	шэгшэхэ, шэгшүүрдэхэ
Захааминай	шэгшэхэ, гврилаа шэгшэхэ

ай	хайгуурдаха, талхаа хайгуурдаха
жанай	хагшаха, талхаа хагша
л-Хударын	талхаяа шэгшэхэ

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ин	талха хагшаха
ын	талха хагшаха
айн	талха хагшаха
	талха хагшаха
үрэй буряадай	гурил хагшаха (Шибертуй)
алжанай	шэгшэхэ
о Сэлэнгын	шэгшэхэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

олнуудай	гурил шэгшэхэ (шэгшэх)
ин ашабгадай	гурил шэгшэхэ

Яараха

Спешить (торопиться)

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

еудинскын	түргүдүкү, мэндүүркэ, шимдакха
о-Үнгын	мэндэхэ, гэвэдэхэ (Тангуты), мэндүүркэ, шамдаха (Бутукей); мэндэхэ, шангалха, түргэлхэ (Закулей)
нэй	мэндэхэ (Харбяты)
	мэндэхэ, гэвэдхэ
минай	яарха (Улекчин)
ной	мэндэхэ (мэндхэ)
д-Булгадай	мэндэхэ (мэндхэ)
ай	мэндэхэ (мэндхэ)
юй	мэндэхэ (мэндхэ)
жанай	мэндэхэ (мэндхэ), шангалха
л-Хударын	мэндэхэ (мэндхэ)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	яараха (яарха)
Яруунын	яараха (яарха)
Загарайн	яараха (яарха)
Агын	яараха (яарха)
Бэшүүрэй буряадай	яараха (яарха)
Бэшүүрэй ашабгадай	яараха (яарха)
Мухар-Шэбэрэй	яараха (яарха)
Шаргалжанай	яараха (яарха)
Хойто Сэлэнгын	яараха (яарха)

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	яарха (Ноехон, Субуктуй, Гуджиртуй и др.), шамдаха (Удунга). В селе Цайдам Тамчинского сельсовета различают: яарха - когда говорят о себе, шамдаха - когда обращаются к другому человеку, например, ажалдаа шамда - спешу на работу
Алтайн ашабгадай	яарха; яарча байнаб, бушуула - спешу, торопись; шамдуушаг, түргэхэн яваа-райл даа - поскорее иди (Алтай)
Сартуулнуудай	яарха (Подкулдочи, Белоозёрск); шамдагай яваач, түргэн яваач - скорее иди (Подкулдочи); яарха, хаа-яа: шамдаха, түргэлхэ (Улзар-Номто)

Ээрхэ

Заика́ться

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижнеудинскын	кэлкээрнэ - заикается
Алайр-Үнгын	хэлхээрнэ (х'элхээрнэ)
Түнхэнэй	ээрхэ
Ахын	ээрхэ
Эхирэд-Булгадай	хэлхээрхэ
Качугай	хэлхээрхэ
Баргажанай	хэлхээрхэ (Арзгун), тальтаруугаар хэлхэ (Ярикта) - заикается

ул-Хударын хэлхээрхэ – заикаться (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

ин ээрхэ

нын ээрхэ

айн ээрхэ

ээрхэ

үрэй буряадай ээрхэ

үрэй ашабгадай ээрхэ

р-Шэбэрэй ээрхэ

алжанай ээрхэ

с Сэлэнгын ээрхэ, заримдаа: ээрүүтэхэ

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

олнуудай ээрхэ

ин ашабгадай ээрхэ

улнуудай ээрхэ

Ээрүү

Заикающийся

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

еудинскын кэлкээ

с-Үнгын хэлхээ, х•элхээ

нэй ээрүү (Харбят)

ээрүү хүн, ээрдэг хүн, ээрдэг

минай ээрүү хүүн – заикающийся человек; байшаха – говорит и вдруг остановится. Ср. хэлэхээ хүүн – косноязычный человек; тад буруу хэлэхэ: «гар» гэхын орондо «галь» гэхэ – совсем неправильно произносит слова: вместо гар «рука» скажет «галь» (Далахай); хэлэхээ, ээрүү – заика: «Хэлэхээ, ээрүү – нэгэл емэл даа», т.е. «хэлэхээ» и «ээрүү» – эти слова имеют одно и то же значение (Улекчин)

ай хэлхээ, хэл татуу (Босогол), хэлэхээ хүүн

Баргажанай

(Байша)

хэлхээ, хэлэхээ (Арзгун, Хонхино), ээрэнхээ (Кучегер) – заикающийся. В селе Кучегер хэлхээ и тальтаруу означают «неправильно говорящий, косноязычный», например, вместо хара «луна», скажет «нава» (Кучегер); тальтаруу хүүн – заикающийся человек (Ярикта), тальтаруу – заикающийся (Саранхур); ээрэмхээ, тальтаруу хүүн – заика (Баян-Гол, Элесун)

Байгал-Хударын

хэлхээ хүүн, хэлхээ – сильно заикающийся человек, ээрүү хүүн – меньше заикающийся человек (Ранжурово); хэлхээ – заикающийся (Корсаково)

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин ээрүү

Яруунын ээрүү

Загарайн ээрүү

Агын ээрүү

Бэшүүрэй буряадай ээрүү

Бэшүүрэй ашабгадай ээрүү

Мухар-Шэбэрэй ээрүү

Шаргалжанай ээрүү

Хойто Сэлэнгын ээрүү

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай ээрүү хүн, ээрүү

Алтайн ашабгадай ээрэнхээ хүн, ээрүү

Сартуулнуудай ээрүү

Нойр

Сновидение

Баруун буряадуудай нютаг хэлээр

В западных говорах:

Нижеудинскын

нойр

Алайр-Үнгын	нойр
Түнхэнэй	нойр
Ахын	нойр
Захаaminaй	нойр
Боохоной	нойр
Эхирэд-Булгадай	нойр
Качугай	нойр
Ойхоной	нойр
Баргажанай	нойр
Байгал-Хударын	нойр

Зүүн буряадуудай нютаг хэлээр

В восточных говорах:

Хориин	үргэһэн, өргөһөн, <i>заримдаа</i> : нойр
Загарайн	үргөһөн
Агын	нойр
Бэшүүрэй бурядай	нойр
Бэшүүрэй ашабгадай	нойр
Мухар-Шэбэрэй	нойр
Шаргалжанай	нойр
Хойто Сэлэнгын	нойр

Урда буряадуудай нютаг хэлээр

В южных говорах:

Цонгоолнуудай	нойр
Алтайн ашабгадай	нойр
Сартуулнуудай	нойр
Ононой хамнигануудай	нойр
Шиилхын хамнигануудай	нойр

Тусгаар тэмдэгүүд, хуряамжанууд Условные обозначения и сокращения

Абашеев, 1965 – Абашеев Д.А. Тункинский говор. – Исследования бурятских говоров. Вып. I /Труды КНИИ СО АН СССР. Вып. 17. – Улан-Удэ, 1965.

Бертагаев, 1961. – Бертагаев Т.А. К исследованию лексики монгольских языков. – Улан-Удэ, 1961.

Бич.-цонг. – речь бичурских цонголов

Вост-бур. – восточнобурятские говоры

Досл. – дословно

И др. – и другие

Инф. – информант

Кях.-цонг. – речь кяхтинских цонголов

Ноех. – речь ноехонских цонголов

Парн. – парное сочетание слов

Посл. – пословица

РО – рукописный отдел

Хор. – хоринский говор

' («минута») справа сверху над согласным – палатализация

• («точка») справа сверху над согласным – смягченность

• («точка») справа от краткого гласного – полудолгота

•• («две точки») сверху над кратким гласным – опереднение

Гаршаг
Оглавление

Оролто	3
Предисловие	
I. Пуудал байдалда хабаатай үгэнүүд	5
Бытовая лексика	
II. Зэр зэмсэгтэ хабаатай үгэнүүд	107
Названия орудий труда	
III. Харгыда ябаха хэрэгсэлнүүдэй нэрэнүүд	121
Названия средств передвижения	
IV. Сабшалан, таряалангай нэрэнүүд	133
Лексика полеводства	
V. Гэрэй амитадай нэрэнүүд	143
Названия домашних животных	
VI. Элдэб амитадай нэрэнүүд	160
Названия живых существ	
VII. Байгаалийн үзэгдэлнүүдэй нэрэнүүд	180
Лексика природы	
VIII. Түрэл гаралай нэрэнүүд	213
Термины родства	
IX. Хүнэй бээдэ хабаатай үгэнүүд	228
Названия частей тела человека	
X. Юумэнэй үйлэ, шанар гэхэ мэтын нэрэнүүд	235
Названия действий, качеств и т.д.	
Тусгаар тэмдэгүүд, хуряамжанууд	251
Условные обозначения и сокращения	

Справочное издание

Цырендаша Бадмаевич Будаев

**Сравнительный словарь
бурятских диалектов**

Редактор
З.З. Арданова

Подписано в печать 23.12.02. Формат 60х84 1/16.
Уч.- изд. л. 6,26. Усл. печ. л. 14,65. Тираж 100. Заказ № 542.
Издательство Бурятского госуниверситета
670000, г. Улан-Удэ, ул. Смолина, 24